

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

BOŠTJAN GOŠNIK

Mentor:izr. prof. dr. ANTON KRAMBERGER

e-PROSTOR, INFORMACIJE IN ZNANJE:
PRIMERJAVA JAVNOUPRAVNEGA IN POSLOVNEGA OKOLJA

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

KAZALO

0. Seznam slik, tabel in grafikonov	3
1. UVOD	4
2. DRUŽBENE POSLEDICE IK TEHNOLOŠKIH SPREMEMB	8
2.1. MODIFIKACIJA GEOGRAFSKEGA PROSTORA	8
2.2. VZPOSTAVITEV HIBRIDNIH INFORMACIJSKIH PROSTOROV	9
2.3. INFORMACIJA, ZNANJE V HIBRIDNEM INFORMACIJSKEM PROSTORU	11
3. DIHOTOMIJA TRG - DRŽAVA	14
3.1. VLOGA DRŽAVE PRI DELOVANJU TRGA IN e-TRGA	14
3.2. VZPON e-TRGOV	18
3.3. REGULACIJA e-TRGOV	20
3.4. VLOGA DRŽAVE PRI OSKRBI JAVNIH DOBRIN/STORITEV	23
4. VREDNOST INFORMACIJE IN ZNANJA V TRŽNEM OKOLJU	25
4.1. (MIKRO)EKONOMIKA INFORMACIJSKIH DOBRIN	25
4.2. ZAKAJ JE INFORMACIJA LE TEŽKO ČISTA JAVNA DOBRINA	27
4.3. VIRTUALNA ORGANIZACIJA - SKUPNOST ZNANJA	28
4.4. PREHOD NA MEDORGANIZACIJSKO OMREŽNO (VIRTUALNO) RAVEN	31
4.5. ZAPRTI PROSTORI e-TRGOVANJA IN e-TEKMOVANJA	33
5. VREDNOST INFORMACIJE IN ZNANJA V DRŽAVNEM OKOLJU	34
5.1. JAVNA INFORMACIJSKA STORITEV	34
5.2. KONCEPT e-VLADE, NJENE GLAVNE FUNKCIJE IN e-STORITVE	36
5.3. UPORABNIŠKO INTEGRIRANO POSLOVANJE e-VLADE / e-JAVNE UPRAVE	42
5.4. e-MENJAVA INFORMACIJ & ZNANJA: MED EKONOMIJO IN POLITIKO	44
5.5. KOMERCIALIZACIJA JAVNIH INFORMACIJ, e-STORITEV	46
6. PRIMER: IZOBRAŽEVANJE (PRENOS ZNANJA)	51
6.1. SPLOŠNO O IZOBRAŽEVANJU	51
6.2. HIBRIDNI MEHANIZMI ZA EKONOMIZIRANJE e-INFORMACIJE, e- ZNANJA	52
6.3. USTVARJANJE (GLOBALNEGA) TRGA IZOBRAŽEVANJA	54
7. SKLEPNE MISLI.....	59
8. Literatura, viri	60

0. Seznam slik, tabel in grafikonov

Slika 1.: Lefebvrova začetna točka glede vprašanja prostora	10
Slika 2.: Dejavniki strukture trga in ekonomske izmenjave	17
Slika 3.: Model e-vlade	40
Slika 4.1.: Sistem treh institucionalnih mehanizmov kot mešanice rešitve problema prilaščanja znanja.....	53
Slika 4.2.: Premikanje ravnotežja sistema	53
Tabela 1.: Primerjava uspešnosti realno-življenjske izmenjave in izmenjave na Internetu.....	21
Tabela 2.: 20 osnovnih javnih storitev pobude eEvropa.....	38,39

1. UVOD

Tehnološko podprta uporaba informacij vse bolj zadeva vsakodnevno življenje ljudi in organizacij. »Nove informacijske in komunikacijske tehnologije osnujejo nova področja možnih aktivnosti, pri tem pa te aktivnosti niso, čeprav so prostorsko nedoločene, fizično nič manj oprijemljive« (Chesher v Holmes, 1997:79). Ta nov virtualni prostor postaja okolje, v katerem lahko razmišljamo o novem načinu organiziranja celotne družbe in njenega delovanja. Ideja tehnološko-determinističnega pogojevanja družbene spremembe bi, v kolikor bi se slednja uvajala neovirano, pomenila nenavadno hitro in učinkovito razvijanje nove družbe in njej pripadajoče blaginje. A temu ni tako. V resnici je namreč mogoče zaznati, da je narava sodobne družbene spremembe, njena evolucija/razvoj, relativno počasna. Ovir, ki ohranjajo stare vzorce, je zelo veliko. Zato se kaže usmeriti predvsem v raziskovanje družbeno-institucionalnega konteksta, v katerem se tehnološka sprememba odvija.

Pri (ne)razmejevanju informacij in znanja, se zdi še posebej zanimiva trditev Fuchsa (2005), ko pravi, da je »znanje manifestacija/prikaz/odraz informacije v družbenih sistemih in vključuje interpretacijo/razlago/tolmačenje, evalvacijo/vrednotenje ter uporabo podatkov, ki jih je mogoče najti v različnih podsistemih družbe. Znanje je družbeni odnos med aktivnimi, veščimi/inteligentnimi in zavestnimi ljudmi oz. njihovim delovanjem« (Fuchs, 2005:3).¹ Kontekst je važen, ker daje informacijam pomen, izven konteksta so mnoge informacije brez pomena Tega včasih, ko je bil prenos informacij dosti manj tehnologiziran, ni bilo možno opaziti, pa čeprav so informacije in širjenje/prenos znanja ležali v samem središču ljudskega sporazumevanja že od pradavnine. Pomen konteksta za razumevanje informacij se lažje opazi šele danes, ko ima trenutno največji vpliv na omenjeno družbeno spremembo naša povečana tehnološka zmožnost proizvodnje in obdelovanja informacij. Šele videti pomeni tudi verjeti: pretežni del delovanja možganov in z njim povezanega tvorjenja mentalnih konstruktov se navezuje na človekovo vidno zaznavanje. Ta zapeljevalski slogan postaja ob neskončnem zanemarjanju ostalih čutil edinstven koncept, ki daje virtualno podlago za obstoj atomiziranih posameznikov. Proizvajanje, uporabe od konteksta osamosvojenih informacij ter avtomatizacija se nedvomno hitro širijo, medtem pa se ljudje sprašujemo, kako bodo te informacije vplivale na naše življenje. Jim bomo verjeli, ko jih bomo uzrli, ali pa nam bo manjkalo kaj vizualiziranega materialnega ozadja, da bi jim lahko bolj verjeli? Iz tega vprašanja je razvidno, da je količina doumevanja tehnološko sproščenih informacij in relevantnega znanja omejena z našo sposobnostjo umske »rekreacije«, tudi z našo omejeno sposobnostjo, koliko in čemu sploh verjeti.

»Družbeni prostor je ustvarjen preko stikov številnih ljudi skozi čas. Nikoli ne obstaja en sam družbeni prostor, ampak vedno mnogo družbenih prostorov. Ti so vedno odprti in prehodni« (Lefebvre v Wise, 1997:xiii). Mnenja o tem, da tehnologija progresivno spodkopava tradicionalno razumevanje prostora - kot neke razdalje oziroma oddaljenosti med posamezniki v teritorializirani družbi - vodijo k drugačnemu razumevanju prostora, takšnemu, ki se približuje miselnemu gibanju v deteritorializirani obliki (glej Hillis, 1999:104). Nove tehnologije tako lahko pomagajo ne samo ljudem, ampak tudi javnim in poslovnim organizacijam, da se

¹ Glej Christian Fuchs (2005): Knowledge and Society from the Perspective of the Unified Theory of Information (UTI) Approach. Dostopno na <http://www.mdpi.org/fis2005/F.24.paper.pdf>.

soočajo z mnogimi izzivi (post)moderne dobe. V diplomskem delu bodo učinki informacijsko-komunikacijske tehnologije predstavljeni preko načinov njihovega združevanja z organizacijsko spremembo. Posebej me zanima tista splošna raven razprave, kjer se načelno ločujeta javni in privatni sektor: kakšne spremembe prinaša IKT v polje proizvodnje in oskrbe z javnimi dobrinami in storitvami, v t.im. javni sektor. Končno, posvetil se bom še vprašanju, kaj se v javnem in privatnem sektorju pri tem dogaja z informacijo in znanjem. V obravnavi sledim ideji, da tipične funkcije (posamezne) organizacije, ki so najbolj določene s sektorjem, v katerem deluje, neposredno vplivajo na oblikovanje in rabo njenih glavnih informacijskih tokov in informacijskih sistemov. Sodim, da je potrebno najprej širše raziskati, v čem so tipične funkcije javnega in zasebnega sektorja različne, da bi lahko potem videli, v kateri smeri se spreminjajo tudi funkcije njihovih informacijskih sistemov, še posebej v času globalne ekonomije.

Informacijo kot ključni koncept nove dobe, skupaj z znanjem, ki ni zgolj vsota informacij, zato hote postavim in raziščem tudi v polju javnega sektorja, kjer lahko funkcionira kot splošna dobrina, v obliki javne informacijske e-storitve, v nasprotju z vse večjim zanimanjem za informacijo kot tržnim proizvodom. Moj namen je pokazati, da redke dobrine sicer lahko ustvarjajo trg, toda redke storitve, med njimi zlasti informacijske, običajno terjajo državo. Redke storitve so namreč prej stvar dogovora, ne pa trga, v nasprotju s tem, da so redke dobrine lahko običajno bolj stvar trga (ekonomiziranja) kot pa dogovora. Ljudje nikoli nismo živeli v družbi z neskončnimi viri, niti ne živimo v družbi, v kateri imamo njeni člani neskončno modrost in dobro voljo. Posledično informacija in znanje, ki se vežejo na sodobno tehnologizirano družbo in 'jo držijo skupaj', ne moreta biti dostopna samo na osnovi ekonomskih ocen in tržnih mehanizmov, ampak bolj z upoštevanjem socialnega (pravičnega) kriterija, ki ga običajno zasledujejo kolektivni, javnopravni akterji.

S pojavom globalnega informacijskega sistema tako vstopamo v novo obdobje z novo socialno, kulturno in ekonomsko paradigmo (glej Bard in Söderqvist, 2002:18) in v svet, v katerem obstajajo nepopolne informacije med proizvajalci in uporabniki/potrošniki informacijskih dobrin in storitev. V taki družbi, kjer obstajajo nepopolni informacijski tokovi, očitno le-ti proizvajajo probleme, narekujejo neugodne izbire ali celo oportunistično obnašanje s strani vseh udeleženih akterjev, kar vse je posledica omejene miselne sposobnosti pri proizvajanju in sprejemanju informacij (glej Denzau in North, 1993:6-7).² Težnjo po univerzalni oziroma splošno dostopni informacijski dobrini-storitvi je potrebno zato razumeti tudi kot zahtevo po postavitvi in splošni dostopnosti vsebine informacij, ki naj ljudjem pomagajo znajti se v novem okolju. Takšno okolje potrebuje koordinacijo, ne pa tekmovanja. Z eksplozivno širitvijo Interneta kot potencialno decentraliziranega in dvosmernega (interaktivnega) komunikacijskega orodja/medija za izmenjavo informacij, mnenj, idej in znanja se morda res povečuje tehnološka sposobnost prenosa in sprejemanja informacij širom velikih razdalj in brez večjih časovnih zastojev, kar pospešuje materializacijo informacije, ki jo je potrebno upravljati (glej Bard in Söderqvist 2002:80-81). Ob tem pa se individualna naravna sposobnost sprejemanja informacij na strani človeških bitij nujne ne povečuje. Ljudje, takšni kot so, pa upravljajo organizacije. Kibernetski prostor oziroma računalniško-posredovano okolje ali pa informacijski prostor razumem kot novo komunikacijsko okolje za delovanje katerekoli organizacije, ki teži k integraciji/povezovanju, koordinaciji/usklajevanju

² Več o tem v Arthur T. Denzau in Douglass C. North (1993): Shared Mental Models: Ideologies and Institutions. Dostopno na <http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/eh/papers/9309/9309003.pdf>

svojih funkcij ter odnosov v notranjih strukturah in doseganju njene prilagodljivosti zunanjim vplivom. Šele nato pride do razlik med javnimi in privatnimi organizacijami. Lahko bi rekli, da ta kibernetički prostor nasploh nudi možnosti za boljše odzivnost obeh, javnih in privatnih organizacij - glede potreb in želja državljanov (v prvem) in potrošnikov (v drugem primeru).

Zanima me zlasti spreminjanje države v teh novih časih. Natančneje, zanima me smer spreminjanja države - ali se krepi v svojih klasičnih funkcijah ali pa popušča pod tehnološkimi, tržnimi in drugimi pritiski. Ali namesto nacionalnih nastaja globalna država? S premikom pozornosti k analiziranju globalizacijskih tržnih pritiskov, ki uvajajo tudi težnjo po racionalizaciji poslovanja znotraj javnega sektorja, je že nekaj časa mogoče zaznavati preobrazbe v načinih upravljanja države in izvajanju njenih osnovnih funkcij: geopolitične, družbene in ekonomske (Kramberger, 2002). Namen teh povečanih tržnih pritiskov na državo torej ni zgolj racionalizacija klasičnega državnega poslovanja, v smislu manj potrošenega javnega denarja za opravljanje delovnih procesov znotraj same javne administracije pri dobavi splošnih storitev in javnih dobrin, ampak predvsem prizadevanje tržnih akterjev po znatnem premiku proizvodnje in oskrbe z javnimi dobrinami/storitvami v privatni sektor. Na kratko, gre za težnjo po marketizaciji in privatizaciji dosedanjih javnih dobrin/storitev, z uvajanjem tržnih vzpodbud v njihovo proizvodnjo, v največjem možnem obsegu. Proces seveda ni enostaven: država je destabilizirana, družba tudi. Pri doseganju širše družbene stabilnosti in družbene blaginje postaja tudi socialna vključenost posameznika (kot informirane subjektivnosti) vse pomembnejša, a težko dosegljiva kategorija.

V zadnjem desetletju prejšnjega stoletja in na prehodu v novo tisočletje smo postali priče povečane uporabe novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij (še posebej Interneta), načrtovanih za izboljšanje dobrega vodenja/vladanja s strani države (koncept t.im. e-vlade/e-uprave) kot tudi pri vodenju privatnega poslovanja s strani različnih ekonomskih organizacij. Sočasno s tem se vodstva v vseh državah sveta pri oskrbi s splošnimi dobrinami in storitvami soočajo z nenehnimi pritiski po povečani učinkovitosti na eni - to je delati stvari na pravi način ali stroškovno uspešno, in smotrnosti na drugi strani - to je delati prave stvari (cf. Drucker v Kramberger, 1998:17-18). Kakorkoli, odgovor države na te protislovne pritiske je prej zapleten kot enostaven. Trendi kot so liberalizacija, deregulacija, privatizacija ter paradigma novega upravljanja javnega sektorja (NPM), s seboj niso in nujno ne prinašajo instantnih rešitev za izboljšanje življenja ljudi. Nepredvidljiv je tudi njihov vpliv na dolgoročen razvoj celotne družbe in reševanje vse bolj kompleksnih družbeno-ekonomskih problemov.

Klasične funkcije države in trga se nedvomno spreminjajo. Zato bom v nadaljevanju postavil naslednje delovne hipoteze, ki se tičejo načelnih razlik med državo in trgom v odnosu do znanja in informacij v sodobni družbi:

- a. (Sektorske razlike v funkcijah) Splošne funkcije javne uprave vsebujejo tudi poslovne funkcije, medtem ko privatne funkcije podjetja ne vodijo nujno do uvedbe funkcij za zagotavljanje splošnih dobrin/storitev.
- b. (Učinek IKT) Uvajanje IKT naredi implicitne razlike v funkcijah javnih in tržnih organizacij vidne, s tem da ustvari jasen in konflikten razcep med znanjem in informacijo: informacije po globalnem IK omrežju zlahka krožijo dekontekstualizirane, medtem ko znanje ne more.

- c. (Tipičen način prilagajanja tržnih organizacij) Privatna funkcija podjetja skuša zožiti znanje na informacijo, s katero se da navidez lažje upravljati, s tem, da znanju jemlje kontekst (ki sicer znanju daje teritorializirano moč uporabe v danem socialnem polju, v bourdiejevskem smislu).
- č. (Tipičen način prilagajanja javnih organizacij) Ker je država zainteresirana za prenos kontekstualnega znanja (in reprodukcijo lastne obstoječe moči) na nove generacije, sicer dopušča trgu komercializacijo informacij, ne dopušča pa mu komercializacije znanja.

Pri poskusu dinamične razlage omenjenih hipotez bom uporabil več metod, pretežno kvalitativnih, konceptualnih: vsebinsko analizo obstoječih, sekundarnih virov in komparativno analizo teorij, ki obravnavajo funkcije javnoupornega in poslovnega okolja. Iščem možnosti njune prenovljene konceptualne razmejitve ter njenega novega ravnotežja, ki ga terja in uvaja informacijska tehnologija. Naloga ima obsežen teoretski prvi del (poglavja 2 do 5) in krajši ponazoritveni drugi del (poglavje 6).

V 1.delu naloge bom nakazal osnovne opredelitve ključnih pojmov (kakor so: računalniško-posredovano okolje v odnosu do širšega družbenega prostora, informacija, znanje) ter se ukvarjal s tipičnimi funkcijami obeh sektorjev, oziroma s spreminjanjem internih struktur organizacij (javnih in privatnih), ki se ukvarjajo z informacijami in znanjem, zaradi tehnološkega razvoja. Zanima me povezovanje organizacij z njihovimi uporabniki oziroma potrošniki. Ob tem se bom mestoma oprl tudi na prikaz primerov dobrih in slabih praks, v njihovem globalnem dometu. Opozarjal bom na vse bolj razviden razcep med znanjem in informacijo.

»S pojavom elektronskih omrežij problem ni več pomanjkanje informacij, ampak neizračunljiv presežek informacij« (Bard in Söderqvist, 2002:19). V hierarhičnem razumevanju *znanje* zagotovo zaseda višji položaj kot pa *sama informacija* (glej Briggs et al., 2002:5-10).³ Znanje in vsebinska osredotočenost sta v poplavi informacij zato povečano dragocena. Želja po znanju (kako naj vednost uporabljamo za osmišljanje svojega sveta) od vedno leži v sami naravi človekovega razmišljanja. Znanje kot javna dobrina ostaja temeljni dejavnik napredka v družbi in se kot tako pridobiva skozi proces izobraževanja kot javne storitve. Njeno upravljanje smatram kot eno izmed osrednjih pristojnosti države.

»Tehnološke spremembe same po sebi kakorkoli ne preobrazajo vsebine zbranih in prenesenih informacij. Če se spremembe pojavljajo v informaciji sami, njeni specifikaciji, oblikovanju ter interpretaciji, je to zaradi zasukov znotraj institucionalne strukture« (C.Bellamy in J.A.Taylor, 1998:vii). Informacija, znanje in izobraževanje postajajo z razvojem svetovnega spleta in možnostmi, ki jih slednji ponuja pri njihovem globalnem dosegu, izziv, s katerim se soočajo vse današnje države.

»Globalna integracija je zaradi praktičnih namenov postala nadomestek za razvojno strategijo« (Rodrik, 2001:2).⁴ Odprtost in pretočnost informacije v elektronskem svetu sta zagotovo dobrodošli. V analogiji z ustvarjanjem globalnega informacijskega trga ter pojavljanjem informacije v obliki zgoščenih medijskih

³ Robert O. Briggs et al. (2002): Decision-making and a Hierarchy of Understanding. V: Journal of Management Information Systems, Vol. 18, No. 4, 2002, str. 5-10. Dostopno na http://jmis.bentley.edu/articles/v18_n4_p5/index.html

⁴ Glej Dani Rodrik (2001): The Developing Countries Hazardous Obsession with Global Integration. Dostopno na <http://ksghome.harvard.edu/~drodrik/obsession.PDF>

impulzov, se lahko pojavita popačeno zaznavanje in neustrezno odzivanje v realnih življenjskih dogodkih. Kot protiutež takšnim kratkoročnim, količinsko-zgoščenim informacijam se v razmislek ponujata dva naravna procesa: dolgoročna širitev/prenos in sprejemanje kakovostnega znanja.

Po teoretski razpravi se približam primeru – sistemu izobraževanja. Znotraj Svetovne trgovinske organizacije se ob pojavu t.im. »transnacionalnega« in »vseživljenjskega« izobraževanja odvija razprava glede konceptov usmerjanja politik liberalizacije preko deregulacije in privatizacije izobraževanja ter nekoliko širših kontekstualnih konceptov kot sta internacionalizacija in globalizacija izobraževanja, še posebej visokošolskega (glej Dima, 2004:4-12).⁵ Ob vsem tem izobraževanje - kot informacijsko najbolj bogat proces pridobivanja znanja - umestim v polje mednarodne/globalne javne dobrine/storitve, o čemer bo govora v 2. delu naloge. Zgoščena analiza tega relativno novega trenda v razmišljanju o globalnem kroženju znanja v informacijski dobi bo po mnenju avtorja služila kot dober primer obravnavanja delovnih hipotez in osvetljevanja širše institucionalne spremembe znotraj povečanega družbenega konteksta, ki postaja tudi naše novo in precej pomembno družbeno okolje.

2. DRUŽBENE POSLEDICE IK TEHNOLOŠKIH SPREMEMB

2.1. MODIFIKACIJA GEOGRAFSKEGA PROSTORA

»Ko se svet premika od sveta, organiziranega okoli energije, k tistemu, osnovanemu na informaciji, se vloga fizične razdalje spreminja s tem, ko jo dopolnjujejo trenutne transakcije/izmenjave, ki dramatično izkrivljajo učinek same razdalje, s tem pa posledično spreminjajo tradicionalne meje, ki so vodile trenutno geografsko organiziranje mest, regij in nacionalnih držav« (Cairncross v Batty in Miller, leto izdaje neznano:1).⁶ Tipično bi v tem primeru šlo za to, da nova geografija informacijske dobe danes ne temelji več toliko na dostopnosti fizičnih ali naravnih lokacij in interakcij ter premikanju materialov, kot pa na premikanju in ukvarjanju z informacijo, ki postaja temelj nove ekonomije ali pa informacijske ekonomije, v na znanju temelječi družbi. Castells (2000) to novo prostorsko logiko, ki jo označuje kot »prostor tokov«, postavi nasproti zgodovinsko vsidrani logiki prostorskega organiziranja našega vsakdanjega izkustva - to je »prostoru mest« (glej Castells, 2000, vol. I:407-408).

Raziskovanje systemske spremembe mednarodnega političnega in ekonomskega reda v današnjem modernem turbulentnem obdobju ima svoje korenine v zgodovinskih dogodkih izpred nekaj stoletij. »Oživitev Ptolemejeve geografije sredi 15. stoletja in razvoj modernih kart v naslednjih stotih letih sta bila nujna za možnost nastanka ideje modernega mednarodnega sistema, osnovanega na geografiji medsebojnega izključevanja in teritorialne suverenosti« (Kobrin, 1998:8).⁷ Pomembnost odnosa med razdaljami s pojavom prvih zemljevidov prinese

⁵ Ana-Maria Dima (2004): Higher Education Privatization in a Steering Conceptual Context. CHEPS Summer School, 2004. Dostopno na

<http://www.utwente.nl/cheps/documenten/susu2004/2004docdima.pdf>

⁶ Glej Michael Batty in Harvey J. Miller (?): Representing and Visualizing Physical, Virtual and Hybrid Information Spaces. Dostopno na <http://www.geog.utah.edu/~hmiller/papers/batty&milller.pdf>

⁷ Glej Stephen J. Kobrin (1998): Back to the Future: Neomedievalism and the Postmodern Digital World Economy. Dostopno na <http://www-management.wharton.upenn.edu/kobrin/Research/hartrev2.pdf>

racionalizacijo in združevanje geografskega prostora (tudi v smislu ozemelj, ki si jih zamejujejo in lastijo novoveške države), na osnovi njegovih vidnih kvalit. Pojav teritorialno definiranih nacionalnih držav in nacionalnih trgov je pretrgal srednjeveški koncept razpršenih in prekrivajočih se avtoritet in politične oblasti, pomenil je (simbolično) zlivanje slednjega ter geografskega območja. Postavitev geografskih meja in njim pripadajoče jurisdikcije tako postane osnova za pravno-legalno oblast, ki jo država preko zakonov, pravil in regulacije izvaja znotraj svojih meja (glej Zekos, 1999, 1993:2-3).⁸

Teorija svetovnega sistema se je prvotno razvila okrog kapitalističnega sistema, v začetku 16. stoletja, ko se pojavi trgovanje z množičnimi dobrinami in ne samo luksuznimi dobrinami, širom daljnih razdalj, s čimer nestabilen moderni svetovni sistem neprenehoma išče možnosti za razširitev področja svojega delovanja (cf. Wallerstein v Dodgshon, 1998:71). »Izviren in stalen temelj ekonomske globalizacije je trgovanje. Le-to lahko povezuje geografsko oddaljene proizvajalce in potrošnike ter med njimi ustvarja odnos identifikacije kot tudi medsebojne soodvisnosti« (Waters, 1995:66). Okvir za vzpostavitev moderne globalne ekonomije predstavljajo mednarodni telekomunikacijski sistemi, na osnovi katerih se pojavljajo vse večji informacijski tokovi v poslovnih in vladnih okoljih (glej Langdale v Mohammadi, 1997:55).

V širšem družbenem kontekstu ni odveč opazka glede globalnega razlikovanja med informacijsko bogatimi in informacijsko revnimi geografskimi prostori in tudi posamezniki znotraj teh prostorov. Iz čisto ekonomsko-tehnološkega zornega kota so slednji odrinjeni na rob dogajanja, medtem ko prvi postajajo nekakšni centri moči za akumulacijo kapitala, proizvodnje, sortiranje in kombiniranje idej, informacij, znanja ter z njimi povezanih storitev in tako ustvarjajo znatno rastoč delež vrednosti celotne (globalne) ekonomije. Kadar tehnologije razumemo kot tiste prvine, ki predstavljajo pomembno vrsto družbene strukture (glej Sclove v Brook in Boal, 1995:89), lahko obravnavamo njihove družbeno-prostorske posledice. »Pod novo, prevladujočo logiko prostora tokov so področja, ki z vidika informacijskega kapitalizma niso cenjena, ter ki nimajo pomembnega političnega interesa glede moči, obvožena s strani tokov blaginje in informacij ter so prikrajšana za osnovne tehnološke strukture, ki nam omogočajo sporazumevanje, inoviranje, proizvodnjo, potrošnjo in celo živeti v današnjem svetu« (Castells, 1998, vol.III:74). Dodatno postaja relativna lokacija, v svetu transteritorialnih globalnih omrežij, pomembnejša od absolutne - »kjer si« - namestitve (glej Negrine v Mohammadi, 1997:50). V teh omrežjih je vedno težje določati oziroma ugotavljati, kje se vršijo izmenjave in celo to, ali je geografski prostor zanje sploh še pomemben.

2.2. VZPOSTAVITEV HIBRIDNIH INFORMACIJSKIH PROSTOROV

Navidezna brezmeznost in vseprisotnost informacije kljub temu, da je prvi videz tak, pa ne more pripeljati do druge skrajnosti, do popolne razveze energetskega polja, ki pogojuje vseprisotnega sprejemnika informacije. Ne more tudi ponuditi dolgoročnega metafizičnega transcendentiranja. Posameznik se lahko v virtualnem okolju kakorkoli poljubno predaja igranju s svojo identiteto in notranjimi občutki samo začasno, preko trenutnega pobega od toka realnosti, ki pa je v tem virtualnem

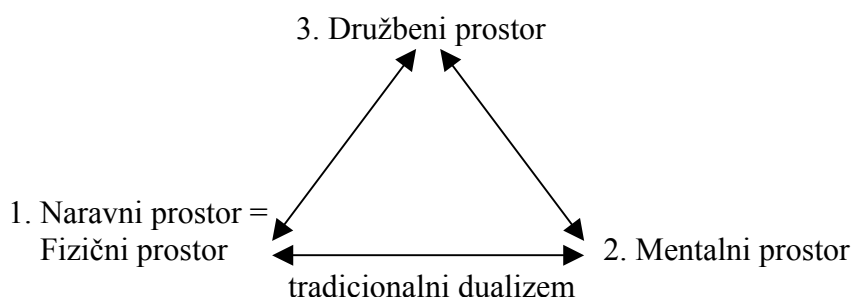
⁸ Georgios I. Zekos (1999,1993): Internet or Electronic Technology: A Threat to State Sovereignty. V: The Journal of Information, Law and Technology 1993(3). Dostopno na <http://elj.warwick.ac.uk/jilt/99-3/rdfs/zekos.rtf>

okolju možen le zaradi institucionalnega razvoja in podlage virtualne identitete (glej Bard in Söderqvist, 2002:71).

Nezadostnemu tradicionalnemu dualizmu naravnega/fizičnega in mentalnega sveta, ki se veže na posameznika, je zato, da bi lažje doumeli sodobne probleme, nujno potrebno dodati še koncept družbenega prostora - kot ključnega prostora in kot družbenega proizvoda. Gre za prostor družbene prakse, ki dovoljuje pojav in odvijanje raznoterih družbenih aktivnosti in dinamike, pa naj gre za izmenjavo fizičnih dobrin ali pa informacij (cf. Lefebvre v Grönlund, 2002).⁹ V njem živimo ljudje kot družbena bitja. V njem se povezujemo na različne načine. V njem imamo odnose, ki niso nujno samo vidni, ampak jih lahko tudi občutimo, na več možnih načinov, le-ti pa so povezani z vsemi našimi čutili. Nastajanje ter spreminjanje dvojnosti naravnega in mentalnega prostora moramo razumeti v odnosu te dvojnosti glede na družbeni prostor.

Slika 1.: Lefebvrova začetna točka glede vprašanja prostora

Vir: narisal Grönlund, 1998¹⁰

»Izum telegrafa l. 1844 označuje pomemben prelom-trenutek, v katerem je sporočilo prvič potovalo hitreje kot fizična transportna sredstva in ljudje, ki so bili prej nujno potrebni za prenos sporočila. Vpeljava telegrafa je označevala ločitev med transportom in komunikacijami. Kot komunikacijsko orodje, telegraf ponazarja prihod simbolov za nadzor fizičnega procesa« (Carey v Hillis, 1999:61).

Uporaba tehnoloških medijev, preko katerih se uporabnik v enem realnem prostoru lahko sporazumeva z uporabnikom v drugem realnem prostoru, lahko vodi k zmotnemu prepričanju, da predvidoma nefizičen obstoj aktivnosti v elektronskem prostoru nima realnih posledic. To seveda ne drži: samo pomen realnega prostora se razširi, zaradi novih tehnologij; s tem pa se spremeni pojem 'realnosti'. Z zlivanjem računalnikov in telekomunikacij v informacijske sisteme se (le) pojavijo novi prostori možnega delovanja - t.im. informacijski prostori. Gre za razširitev poprej obstoječih stikov, osnovanih na relativno ozki fizični lokaciji ustvarjalcev pogovora, v informacijske prostore svetovno-razširjenega 'brezmejnega' dometa, ki jih omogočajo IK tehnologije že od iznajdbe telegrafa naprej. Govora torej ni o ločenem obstoju dveh različnih svetov, ampak raje o medigri obeh – starega fizičnega/materialnega na eni strani in novega virtualnega/eteričnega na drugi strani, kar skupaj ustvarja nove informacijske/hibridne prostore in nove vzorce človeškega obnašanja (cf. Negroponte v Batty in Miller, leto izdaje neznano:2-3). Skratka, nastaja nov družbeni prostor, s

⁹ Več o tem v Bo Grönlund (2002): Lefebvre's starting "triad" on space - Natural-Mental-Social. Dostopno na <http://hjem.get2net.dk/gronlund/Naturalmentalsocial.html>

¹⁰ Bo Grönlund on Henri Lefebvre (1999): Urbanity: Lived space and difference. Dostopno na http://hjem.get2net.dk/gronlund/Lefebvreindlaeg_21_3_97v2.html#anchor923531

svojimi akterji in javnostmi, ki pa je v sebi glede na prejšnje prostore tudi v marsičem nasprotujoč si: »Medtem ko je Negroponteova zamenjava atomov z »biti« deloma resnična, obstajajo večje skrbi - kako živeti, kje živeti, za koga živeti in s kom živeti, ko smo 'on-line' - kar nakazuje vzpon e-javnosti« (Luke, 2000:13).¹¹

Aktivnosti v virtualnem informacijskem prostoru lahko vplivajo na aktivnosti v fizičnem prostoru, velja pa tudi obratno. Gre torej za soobstoj (klasične) realnosti in (nove) virtualnosti, ko realnost zagotavlja obstoj za virtualnost in obratno (cf. Antonijević v Trček (ur.), 2003:31-33). Pomanjkanje fizične, geografske podlage in meja pri odvijanju vseh vrst aktivnosti v virtualnem prostoru ima za posledico to, da virtualno okolje v celoti postaja sinonim za »okolje« kot tako (Bard in Söderqvist, 2002:249-252). Poprej geografsko omejene družbene, politične in ekonomske izmenjave začenjajo dobivati pridih globalnega univerzalizma. »Na centre, periferije in pol-periferije ne moremo več gledati kot na trajno urejene in določene prostorske kategorije, pač pa si jih moramo predstavljati kot deteritorializirana in informatizirana svetovna omrežja. Socialnega statusa posameznika ne moremo več ocenjevati zgolj na podlagi njegove prostorske namestitve/lokacije« (Tehrani v Mohammadi, 1997:135). Izhodiščni fizični prostor ni edini važen, važni so tudi ostali prostori, s katerimi (lahko) komunicira. Povezanost posameznika z ostalimi prostori se tako ne meri več na osnovi tega, kako daleč je od ostalih prostorov v absolutni/fizični razdalji, ampak bolj na osnovi časovne oddaljenosti do zanj relevantne informacije in znanja. Podobno ugotavlja tudi Chesher (1997), ko pravi, da »prostor v fizičnem svetu postaja čas v digitalnem področju« (cf. Chesher v Holmes, 1997:85).

2.3. INFORMACIJA, ZNANJE V HIBRIDNEM INFORMACIJSKEM PROSTORU

» Zagotovo sta bila informacija in znanje vedno ključni sestavini ekonomske rasti, ter je razvoj/evolucija tehnologije v veliki meri določala produktivno/ustvarjalno zmožnost/sposobnost družbe in standarde življenja, kot tudi družbenih oblik ekonomskega organiziranja. V tem obdobju pa smo priče točki zgodovinske diskontinuitete/prekinjenosti. Pojav nove informacijsko-tehnološke paradigme, organizirane okoli novih, bolj močnih in fleksibilnih/prilagodljivih informacijskih tehnologij, omogoča informaciji sami, da postaja proizvod proizvodnega procesa«. (Castells, 2000, vol.I:78)

Možnih vidikov te pretrganosti je več. Prvi se kaže v tem, ko ogromni finančni vložki v informacijsko tehnologijo oziroma opremo nujno ne prinašajo povečane produktivnosti in učinkovitosti ter vsesplošnega blagostanja in kvalitativnih institucionalnih sprememb. Drugi - in s prvim povezan - vidik pa se nanaša na poenostavljeno proizvodnjo, obdelovanje in preobražanje vsebine informacije ter njen prenos širom velikih razdalj brez časovnih zastojev v digitalni obliki, kar omogoča informaciji, da navidez pridobiva značaj dobrine (Bard in Söderqvist, 2002:80).

Menim, da je točka pretrganosti, ki sicer daje videz osamosvojitve informacij od materialno-energetskih procesov, pomembna za razumevanje vsega drugega družbenega dogajanja. Videz pa ne sme zmagati, vsaj dokler ni nujno tako. Zato naj podam nekaj etimoloških izhodišč za razumevanje osrednjega pojma informacije. Beseda informacija izvira iz latinske besede *informatio* in ima dva osnovna pomena oziroma definiciji. Lahko je:

¹¹ Glej Timothy W. Luke (2000): The »Net« Effects of E-Publicianism. International Studies Association, 15.-18. marec, 2000. Dostopno na <http://www.cdde.vt.edu/tim/tims/Tim714.PDF>

1. »pojem, predstava, prikaz, upodobitev, opis ali pa
2. razlaga, pojasnilo, tolmačenje« (Bard in Söderqvist, 2002:75).

Povprečen človek pojem informacija izkustveno relativno dobro pozna, saj informacije iz okolja nenehno sprejema v različnih oblikah. Najpogosteje so mu posredovane govorno in pisno, pa tudi v obliki slike in zvoka. Ljudje informacijo sprejemamo z vsemi čutili, obdelujemo jo z našim živčnim sistemom in jo nenazadnje tudi proizvajamo preko ukazov možgan našim mišicam za govor, kretnje in podobno. Vse oblike informacij sprejemamo zavestno, poleg tega pa prek čutil prejmemo še različne (korekcijske) informacije, ki jih naši možgani obdelujejo podzavestno. Vseh informacij se nikoli ne zavemo. Pomen informacije za posameznika leži v njeni obravnavi in zaznavi, to pa se zgodi šele, ko pride do njenega pretoka iz enega mesta na drugo - od mesta izvora informacije ali oddajnika do ciljnega mesta ali sprejemnika sporočila. Tako informacija v svoji osnovi postaja predmet sporočanja in komuniciranja. O nečem, kar zbudi našo pozornost - ne o sami sebi!

Samo tisti signali, ki zbujajo našo pozornost, ker spreminjajo podzavestni tok zaznav o ustaljenem svetu in okolju, pomembnem za nas, se lahko potencialno spreminjajo v informacije za sprejemnika. To je tudi podlaga za sodobnejše opredelitve informacije. Matematična veja informacijske teorije preučuje količinske zakonitosti v zvezi z zbiranjem, prenašanjem in kodiranjem informacije - preprosto gre za to, da informacija nastane kot mera entropije, torej šele tedaj, kadar se zgodi poskus, katerega izid ni vnaprej določen (oziroma pričakovan) (cf. Weaver v Splichal (ur.), 1999:151-171). Računalnik je bil v svojih začetkih zgolj naprava za računanje in pozneje naprava za obdelavo podatkov. Šele z razvojem njegove univerzalnosti in povečane zmogljivosti v sredini 20. stoletja je v informacijski verigi, ki služi komuniciranju, zavzel najpomembnejše mesto. Tedaj je pojem informacije dobil svoje mesto v okviru vsebinskega sporazumevanja (semantike). Kvantitativen preskok pri obravnavi informacije se tako skriva najprej v možnosti zapisa informacije v digitalni obliki, kar pomeni, da je zapis narejen iz številčk oziroma znakov (lat. beseda - digitus = prst). Medtem ko informacijo v tehnološkem smislu prenaša informacijsko sredstvo (signal) po informacijskem kanalu (telefonski vod), sta v našem primeru pomembna predvsem dejanska vsebina informacije (kvalitativen preskok) ter združevanje informacij v širši kontekst znanja (Briggs et al., 2002:5-10).

V primerjanju informacije in znanja, je prva sestavina oziroma gradnik slednjega. Ali kot pravi Stehr (1994):

»Znanje določa zmožnost za delovanje. Znanje, skupaj z nadzorom nad delom okoliščin za delovanje, omogoča akterju/igralcu, nekaj spraviti v gibanje. Znanje mu dovoljuje, da proizvaja proizvod ali kakšen drug rezultat...Funkcija informacije je tako bolj omejena kot tudi bolj splošna. Bolj splošna je zato, ker informacija v nobenem primeru ni tako redka kot znanje«. (Stehr, 1994:120)

Znanje, bi lahko rekli, je posebna zgradba izbranih informacij, ki človeku omogoča na smiseln način zavirati enosmeren tok razgradnje družbenega in naravnega okolja, entropije. Način, kako so informacije zložene, dela znanje redko - saj so le nekateri načini zlaganja (od vseh možnih) koristni in uporabni. Upanje, da bo z razvojem IKT večja količina informacij prispevala tudi k večjemu znanju, pa je prevladujoče, čeprav je varljivo in ni osnovano na čem preišljenem. Uporaba informacij se tako ob

tehnološkem razvoju razmahne v vse sfere človeške aktivnosti. Enota informacije daje videz, da je možno priti tudi do enote znanja. Omejenost informacije pa je, v nasprotju z znanjem, priročna in privablja privatni interes: v zgoščeni digitalni obliki jo je mogoče dosti lažje uporabiti v komercialne namene. V tem smislu bi lahko rekli, da je informacija do dobra razredčeno znanje. Posledica redčenja znanja - preko dislociranih informacij v virtualnem prostoru - je opazna v vzponu informacijskih posrednikov in njihove (strokovne?) storitvene naravnosti. Namesto postopnega združevanja poplave informacij v znanje, kar je naporno, se moč znanja lahko zmanjša na nekakšen prvi približek znanja - funkcijo znati iskati relevantne informacije. »Z zasukom teoretične in raziskovalne pozornosti od sistemov k uporabnikom, se na informacijo ne gleda več kot na objektivno bistvo: informacija je nekaj, zgrajeno s strani človeških bitij« (cf. Dervin in Nilan v Rosenbaum, 1996).¹² Iz tega Rosenbaum (1996) izpelje zanimivo trditev, da »imajo informacijske potrebe svoje korenine v neskladnostih, prekinjenostih ter v problemih, ki izhajajo iz tega, da uporabniki poskušajo zgraditi smisel v specifičnih, konkretnih in dinamičnih situacijah. Informacijske uporabe so tako dejanja in interakcije, v katerih posamezniki 'delajo' smisel in rešujejo probleme, ko se premikajo čez te situacije« (Rosenbaum, 1996). V tem procesu igrajo pomembno vlogo izkušnje: »V sistemu človeških bitij je podatek manifestacija informacije. Ko je interpretirana in integrirana v kognitiven sistem, se pretvori v znanje. Znanje, vsidrano v situacije praktičnega izkustva se pretvori v praktično znanje«. (Fuchs, 2005:11). Ne glede na to, ali je izvor informacij tehnološki razvoj, informacijska potreba uporabnikov ali pa oboje, ravno nuja, da se s pretirano uporabo informacij redči in krha znanje, kliče po raziskovanju družbenega konteksta, znotraj katerega proizvajanje in diseminacija/razdeljevanje/razpršitev informacij in znanja zavzemata posebno mesto.

Razumevanje konteksta kot okolja, v katerem se informacije lahko komunikacijsko pretvarjajo v znanje, znanje pa v institucije in simbole, ki dajejo znanju družbeni pomen, nas vrne k starodavnemu družbenemu procesu - izobraževanju. Gre za nekakašno komplementarnost oziroma dopolnjevanje med subjektivnim, individualnim znanjem, naseljenim v zavesti posameznikov in objektivnim, družbenim znanjem kot artefakti, naseljenimi v obstoječih družbenih praksah ter institucijah, preko tega pa za ustvarjanje novega znanja v načinu sodelovanja (glej Fuchs, 2005:14). Sodobna informacijska družba, ki v hibridnih informacijskih prostorih tekmuje zlasti z 'znanjem', torej poraja vprašanje, kako se danes odvija izobraževanje in kako se spreminjajo institucije, ki dajejo znanju 'pravi' družbeni pomen. Potreba po čim širšem izobraževanju (ljudi) znotraj različnih organizacij (javnih in privatnih) zato kliče po splošnem razumevanju institucij in poteh njihovega spreminjanja. V iskanju njihovega izvora, sprememb in njihovega novega ravnotežja se lahko na tej točki navežemo na pet propozicij o institucionalni spremembi, ki jih v razmislek ponuja zgodovinski ekonomist Douglass C. North (1993a):

- » 1. *Nepretrgana interakcija med institucijami in organizacijami v ekonomskem okolju pomanjkanja in zato tekmovanja je ključ do institucionalne spremembe.*
2. *Tekmovanje sili organizacije k stalnemu investiranju v veščine in znanje za preživetje. Vrste veščin in znanja, ki jih pridobijo posamezniki in njihove organizacije, bodo oblikovale njihove razvijajoče se percepcije/zaznave glede priložnosti in posledično izbir, kar bo inkrementalno spremenilo institucije.*

¹² Glej Howard Rosenbaum (1996): Structure and action: Towards a new concept of the information use environment. ASIS 1996 Annual Conference Proceedings. Dostopno na <http://www.slis.indiana.edu/CSI/WP/wp96-04B.html>

3. *Institucionalen okvir določa vzpodbude, ki narekujejo takšno zaznavo veččin in znanja, ki se najbolj (maksimalno) splačajo.*
4. *Percepcije (zaznave, dojetanja) izhajajo iz mentalnih/umskih konstruktov igralcev.*
5. *Ekonomije ciljev, komplementarnosti/dopolnjevanja in omrežnih eksternalij neke institucionalne matrike povzročajo, da je institucionalna sprememba v veliki meri postopna (inkrementalna) in odvisna od prejšnjih poti.*
(North, 1993a:1)¹³

Northovo razmišljanje se dotika predvsem pomena institucionalnega okolja za tržne organizacije. Toliko bolj to velja za organizacije javnega sektorja, ki so v principu sistemski regulator in reproduktor institucij. Zato bomo v nadaljevanju raziskali, kako moderna IKT vpliva na institucionalno spremembo privatnega in javnega sektorja. V današnjem času vse več ljudi in organizacij (vsaj v razvitem delu sveta) začneja uporabljati Internet kot podaljšek vseh mogočih aktivnosti - od komuniciranja, zabave, nakupovanja, dela, do izobraževanja in poslovanja. Pri raziskovanju institucionalnega ozadja razvoja Interneta - kot novega »globalnega« okolja, skupaj z možnostjo njegove razširitve v družbeno-ekonomski sistem - bomo najprej pojasnili nekatere zakonitosti delovanja tržnega pristopa, pri oskrbi z dobrinami in storitvami v njegovi osnovni obliki. Šele zatem se bomo lotili javnega sektorja. Iskali bomo podobnosti in razlike v teh dveh sektorjih. Kakorkoli, »ideja globalizacije ugaja, ker predlaga skupno/enotno dinamiko svetovne ekonomske aktivnosti« (Fligstein in Merand, 2001:6).¹⁴ Se pa postavlja vprašanje, ali je globalna ekonomska aktivnost tudi uvod v globalno politično aktivnost. Proizvodnja in oskrba s (splošnimi) informacijskimi dobrinami in storitvami s strani trga kot mehanizma alokacije virov se - ob nepopolnih in asimetričnih informacijskih tokovih/izmenjavah med proizvajalci in uporabniki/potrošniki - odraža v pomanjkljivi izbiri pri doseganju optimalnega razvoja družbe. Zato je razvoj globalne države najmanj vprašljiv, če že ne nemogoč.

3. DIHOTOMIJA TRG - DRŽAVA

3.1. VLOGA DRŽAVE PRI DELOVANJU TRGA IN e-TRGA

Klasična ekonomska teorija (marginalistični pristop) opisuje trg kot:

»(M)ehanizem koordinacije/usklajevanja, v katerem sile ponudbe in povpraševanja v ekonomiji določajo cene, output/obseg proizvodnje in metode/načine proizvodnje preko avtomatičnega prilagajanja gibanjem cene. Na točki tržnega ravnovesja sta ponudba in povpraševanje usklajeni in noben izmed agentov/delujočih sil ne more priti do boljšega rezultata kot je izid, ki izhaja iz uravnotežene cene.

(Boyer in Drache, 1996:3)

¹³ Glej Douglass C. North (1993a): Five Propositions about Institutional Change. Dostopno na <http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/eh/papers/9309/9309001.pdf>

¹⁴ Glej Neil Fligstein in Frederic Merand (2001): Globalization or Europeanization? Evidence on the European Economy Since 1980. V: Institute of Industrial Relations - Center for Culture, Organizations and Politics, 2001. Dostopno na http://repositories.cdlib.org/cgi/viewpdf.cgi?article=1001&context=iir/ccop&preview_mode

Ob poljubnem številu potencialnih ponudnikov in potrošnikov brez omejevanja vstopa/izstopa na trg je censki mehanizem edini, ki določa obseg proizvodnje dobrin in storitev ter stopnjo izmenjav med obema stranema, kar pogojuje popolno tekmovanje. Kakorkoli, »realnost je ta, da v ostrem nasprotju s tem, kar uči konvencionalna/običajna neoklasična teorija, trgi ne vladajo vsemu. Bolj pomembno je, kako se države prilagajajo novim tržnim pritiskom« (Boyer in Drache, 1996:3). Poenostavljeno razumevanje trga bi pomenilo, da bi se zgolj na osnovi racionalnih izbir, kjer proizvajalci in potrošniki maksimizirajo svoje koristi, ekonomska rast le neprekinjeno vzpenjala. Podobne iluzije tržna ortodoksija uvaja za vsa področja življenja: negotovosti v vsakdanjem življenju sploh ne bi poznali; ekonomski in družbeni stroški izmenjave dobrin ter storitev bi bili - ob njihovi vrhunski kakovosti - zanemarljivo majhni; v brezmejnem svetu tega tipa bi se lahko vsak trenutek svojega življenja predajali le svojim željam (nekam blizu komunizmu!). Realnost pa se nam kaže v nekoliko obrnjenem trendu. Pritiski globalizacije silijo k ustvarjanju vseobsežnega (svetovnega) trga in mednarodnega trgovanja ter obljublajo uniformnost/poenotenje/enoličnost proizvodnih, regulatornih in življenjskih standardov. Še več, ustvarjajo potrebo po hitrem razumevanju tehnoloških možnosti za obravnavanje in predstavljanje informacij v precej kratkoročnih intervalih, ob tem pa pozabljajo na dosti počasnejšo stopnjo sprejemanja in prilagajanja informaciji - s strani posameznikovega dojemanja impulzov iz zunanjega okolja (glej Kornwachs, leto izdaje neznano:3).¹⁵ Pravilne izbire se, ob povečanem obsegu in nepopolnosti informacij, prej kažejo kot težko dosegljive, negotovosti glede nadaljnjega razvoja pa nič kaj manjše.

Trg je ovit v institucije konteksta. North (1995) pravi, da:

»Institucije določajo strukturo, ki jo ljudje ustvarjajo za človeško interakcijo/stik, da znižujejo negotovost...Včasih so ustvarjene, da omogočajo izmenjavo, vzpodbujajo tehnološko spremembo ter pogojujejo tvorbo človeškega kapitala in posledično znižujejo transakcijske in/ali stroške preobrazbe; spet drugič so ustvarjene za podporo monopolu, za preprečevanje tehnološke spremembe in razvoja človeškega kapitala ter v glavnem dvigajo transakcijske in/ali stroške preobrazbe«.
(North, 1995:2)¹⁶

Zaradi želje po nemešanju pojmov North (1995) nadalje podrobneje opredeli »**institucije** kot pravila igre - to so formalna pravila (ustave, statuti, zakoni, predpisi) in neformalni pritiski (konvencije, norme obnašanja in samo-postavljene kode/pravila obnašanja) - ter značilnosti njihove uveljavitve. Skupaj določajo način, v katerem se odvija igra. **Organizacije** so akterji. Sestavljeni so iz skupin posameznikov, ki jih združujejo skupni cilji. Ekonomske organizacije so podjetja, trgovska združenja itn.; politične organizacije so politične stranke, zakonodajna in regulatorna telesa; izobraževalne organizacije so univerze, šole in poklicno-izobraževalna središča«. (North, 1995:2-3; poudarki avtorjevi)

Večina svetovnih držav je do danes že 'odkrila' in uvedla - nekatere izmed njih sicer s časovnim zamikom in kopiranjem posameznih vzorčnih modelov iz 'boljše

¹⁵ Več o tem v Klaus Kornwachs (?): Instantaneous Availability of Cultural Goods - A Driving Force for Superficiality and Loss of Knowledge. Dostopno na <http://www.itas.fzk.de/e-society/preprints/mediaculture/Kornwachs.pdf>

¹⁶ Glej Douglass C. North (1995): Some Fundamental Puzzles in Economic History/Development. Dostopno na <http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/eh/papers/9509/9509001.pdf>

razvitih' držav v svoje interno okolje - tržni sistem proizvodnje in oskrbe s privatnimi dobrinami in storitvami, na osnovi tekmovanja. Z idejo oziroma procesom globalizacije pa se ta sistem dodatno širi, povečuje se vpliv zunanjega okolja, s katerim se soočajo vse zgoraj omenjene organizacije (in njihove države).

Fligstein in Merand (2001) pri definiranju integriranega/povezanega trga in razumevanju delovanja tržne družbe uvajata bourdieuevski koncept »teorije polja«, s čimer presplošni pojem tržnega tekmovanja (organizacij) umestita v družbeni prostor:

»Kot oblike družbene organizacije, tržne strukture vključujejo tako kognitivna razumevanja kot konkretne/stvarne družbene odnose. V tem pogledu so trgi zgrajeni kot arene/prizorišča objektivnih odnosov med položaji, ali polji, ki vsebujejo kolektivne/združene akterje, ki (preiz)skušajo in proizvajajo sistem prevlade v polju...Ko je enkrat ustaljena, ta interakcija/stik postaja »igra«, v kateri tiste skupine v polju, ki imajo več moči, uporabljajo za reproduciranje svoje prevlade sprejemljiva kulturna načela/pravila. Le-to napravlja delovanje v poljih nepretrgoma konfliktno in inherentno politično«. (Fligstein in Merand, 2001:7)

Iz tega avtorja izpeljeta trditev, da »bi obstoj stabilnih/trdnih/trajnih trgov bil nemogoč brez varstva/zaščite države« (Fligstein in Merand, 2001:7). V nadaljevanju pravita, da je »država [je] niz polj ali domen/področij politik, v katerih akterji zase zahtevajo moč za postavitev in uveljavitev načel/pravil za vse ostale akterje v družbi« (cf. Krasner v Fligstein in Merand, 2001:7). Ali, kot pravi North (1993b), »iskanje učinkovitega ekonomskega organiziranja nas vodi k političnemu organiziranju, saj je družbeno občestvo/skupnost tisto, ki določa in uveljavlja ekonomska pravila igre« (North, 1993b:2).¹⁷ Fligstein in Merand (2001) dodajata bolj razdelano, da:

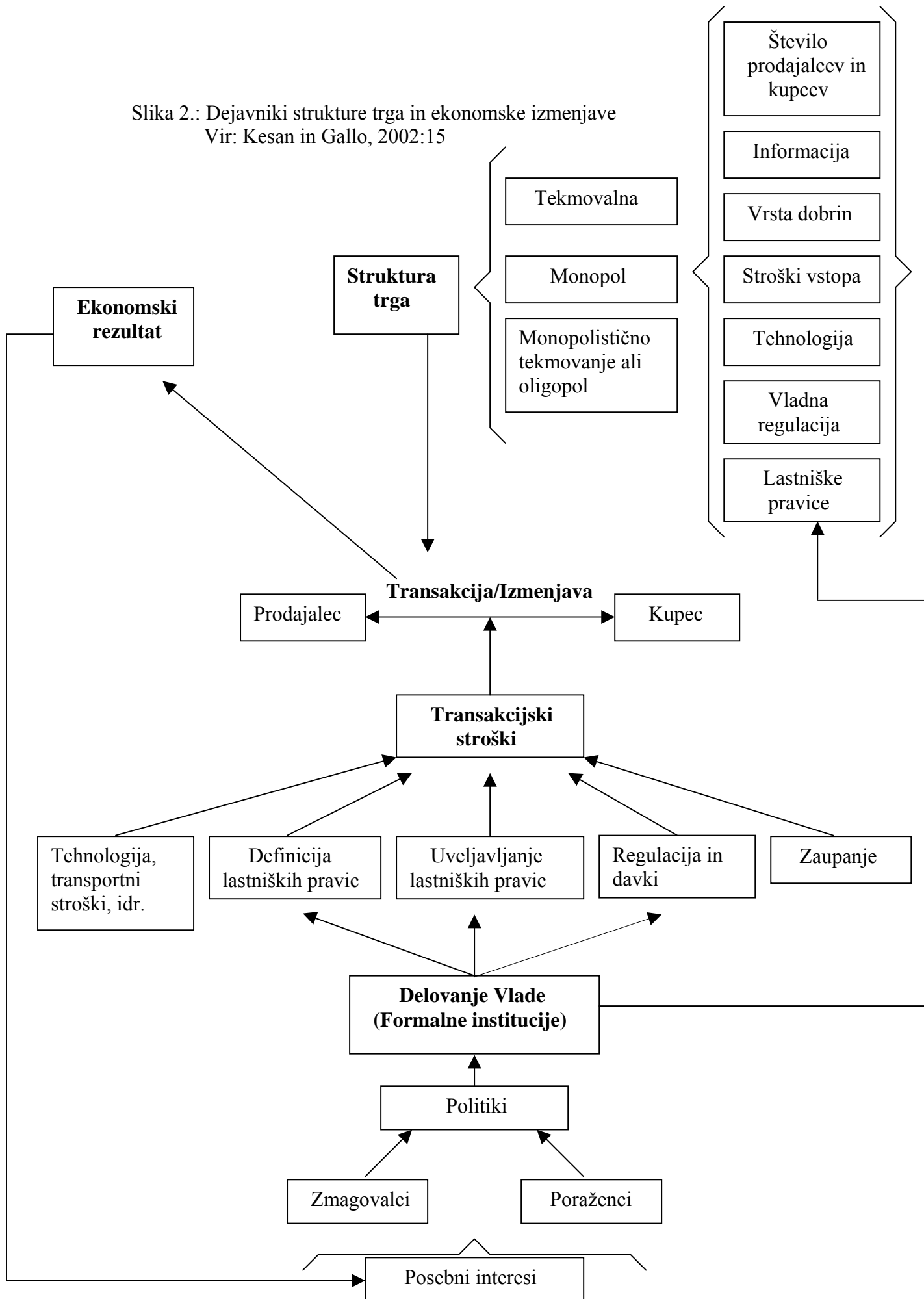
»obstajajo 4 vrste pravil, pomembnih za proizvajanje družbenih struktur na trgih - t.im. lastniške pravice, strukture vodenja, pravila izmenjave, ter pojmovanje nadzora. Preko obstoja teh institucij akterji proizvajajo družbene strukture, za svoje organiziranje, za tekmovanje in sodelovanje, ter za izmenjavo v pravilnem in obnavljajočem se načinu...Država zagotavlja pravila in sodišča, da se lahko tržni akterji vključujejo v izmenjavo in so zmožni ustvarjati stabilne trg«. (Fligstein in Merand, 2001:8)

Stabilnost trgov torej določata družba in država (nestabilni trgi so v bistvu nezaželeno stanje, podobno 'vojni'). Podobno je tudi na e-trgih, ki jih omogoča Internet. Kesan in Gallo (2002) upodobita takšno širše razumevanje v delovanju trgov z osrednjo ekonomsko transakcijo med kupcem in prodajalcem, ki pa ima veliko družbenega zaledja (Slika 2.). Izmenjava torej predstavlja le središče, stekališče analize, pri čemer se avtorja ukvarjata tudi s tematizacijo strukture trgov na Internetu in - podobno kot v klasični menjavi - z njihovo regulacijo, ki terja prisotnost oblastnih akterjev, da se zagotavlja stabilnost teh trgov (glej Kesan in Gallo, 2002:15).¹⁸

¹⁷ Glej Douglass C. North (1993b): The Paradox of the West. Dostopno na <http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/eh/papers/9309/9309005.pdf>

¹⁸ Jay P. Kesan in Andres A. Gallo (2002): Neither Bottom-Up Nor Top-Down: A Tacit Public-Private Cooperative Solution for Internet Regulation. 2002 Telecommunications Policy Research Conference, Alexandria, Virginia. Dostopno na <http://tprc.org/papers/2002/93/TPRC-NetRegPaper'02.pdf>

Slika 2.: Dejavniki strukture trga in ekonomske izmenjave
Vir: Kesan in Gallo, 2002:15

Goli ekonomski rezultat izmenjave v igri med prodajalcem in kupcem je le en dogodek, odvisen od večih dejavnikov. Na izmenjavo najprej vpliva struktura trga (zgornji del Slike 2.). Na prvi ravni se tekmovanje med ponudniki dobrin in storitev lahko odvija v 3 različnih načinih - lahko gre za popolno tekmovanje, monopolno proizvodnjo in oskrbo ali pa za oligopol, v katerem trg obvladuje relativno majhno število (dogovorjenih) podjetij. Na drugi ravni strukturo trga določajo dejavniki kot so število prodajalcev in kupcev, (dostopna) informacija o dobrinah in cenah, stroški vstopa na trg, tehnološke značilnosti proizvedenih dobrin in/ali drugi mehanizmi komercializacije ter vladna regulacija trga (Kesan in Gallo, 2002:14). Dodaten vpliv na ekonomski rezultat (spodnji del Slike 2.) pri tržni izmenjavi predstavljajo t.im. transakcijski stroški ali stroški upravljanja samega odnosa izmenjave (glej tudi Graff, 1995).¹⁹ Le-ti se pojavijo zaradi nepopolne informacije in omejene miselne sposobnosti udeleženih akterjev izmenjave za razumevanje konteksta (glej North, 1993c:2).²⁰ Vsebinsko in pomen transakcijskih stroškov izmenjave dobrin in storitev določajo kontekstualni dejavniki kot so: tehnološki in transportni stroški, definiranje in uveljavitev lastniških pravic, obdavčitev in regulacija s strani vlade ter druge neformalne institucije kot je na primer splošno ali stvarno zaupanje (Kesan in Gallo, 2002:14). Pri določanju in uveljavljanju lastniških pravic igra ključno in neposredno vlogo država, s tem da uzakonja splošna pravila ekonomske izmenjave. Pred njihovo uveljavitvijo pa so v proces odločanja vključene še želje oziroma interesi posameznih vpletenih strani, ki jih kontekstualna pravila (ne)posredno zadevajo - razni lobiji.

V zvezi s prvo domnevo naloge, da privatne funkcije tržnega podjetja ne vodijo nujno do javne koristi, lahko na tej točki ugotovimo, da šele država, bolj ali manj institucionalno usklajena z družbo, ustvari stabilne trge, ki morda lahko na posreden način tudi ustvarjajo splošno korist delovanja tržnih podjetij - izmenjavo dobrin in storitev po individualnih izbira proizvajalcev in potrošnikov. V okolju interneta se ta pogojenost e-poslovanja podjetij z močnim delovanjem države lahko spremeni, ne pa ukine.

3.2. VZPON e-TRGOV

Začetek pospešenih tehnoloških inovacij, v ozadju katerih ležijo premoč mikroprocesorjev nad starejšimi sistemi upravljanja procesov, širitev zmogljivejših osebnih računalnikov v sfere družbe ter njihovo poljubno povezovanje preko fizičnega telekomunikacijskega omrežja, sega v 2. polovico 20. stoletja.

Učinke novih informacijskih tehnologij je na eni strani zaznati v povečani učinkovitosti prenosa informacij in sposobnosti komunikacijskih kanalov. Na drugi strani, razpršitev IK tehnologij omogoča vrsto neodvisnih informacijskih aktivnosti in spremembe v proizvodnih sistemih ter organizacijskih strukturah. Pomik rabe Interneta od strateško-vojaških in akademskih uporab k njegovi popularni, obsežnejši uporabi se začne odvijati šele v zadnjem desetletju 20. stoletja. Kronološko je tehnološki razvoj Interneta potekal v naslednjem zaporedju: v letih 1962-69 so njegovega predhodnika ARPANET razvile ZDA kot odgovor na prvi polet Sputnika v vesolje l. 1957 - šlo je za nadomestne poti prenosa podatkov v obliki elektronskih paketkov iz enega računalnika na drugega, kar je bilo ključno za realizacijo stabilnega

¹⁹ Podrobnosti v Jamison Graff (1995): An Introduction to the Work of O. E. Williamson. Dostopno na <http://users.iems.nwu.edu/~jamison/quartz/will-wp.html>

²⁰ Douglass C. North (1993c): The New Institutional Economics and Development. Dostopno na <http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/eh/papers/9309/9309002.pdf>

računalniškega omrežja (neodvisnega od vojaških groženj); l. 1972 stvaritev prvega programa e-pošte; l. 1973 razvoj TCP/IP protokola, ki je dovoljeval povezovanje in sporazumevanje med različnimi računalniškimi omrežji; l. 1974 prva omemba Interneta; l. 1990 uvedba sistema hiperteksta; l. 1992 njegova razširitev v svetovno omrežje - (www); l. 1993 prvi grafični prikazovalnik (glej Kristula, 2001, 1997).²¹

Ne glede na to, da je moralo preteči celih 30 let, preden je prišlo do množične uporabe inovacije, svetovnega medmrežja, naj dodam, da človek pri svojem delovanju informacijo uporablja že tisoče let. Če sta se v prvotnih skupnostih informacija in z njo povezano znanje pretakala počasneje, ob večjih naporih - geografsko omejeno sporazumevanje -, je danes njun domet, tako časovni kot prostorski, znatno razširjen. Stvaritev globalnega informacijskega sistema je prinesla novo okolje možnega delovanja, t.i. računalniško-posredovano okolje. V vzponu »nove ekonomije«, ki izrablja možnosti spletnega poslovanja, deindustrializacijo v razvitem svetu primarno vodi ta tehnološka sprememba in ne porast obsega svetovnega trgovanja, tekmovanja (glej Fligstein, 1997:28).²²

Na osnovi pričakovanj, da bodo nove tehnologije prispevale k znižanju raznih stroškov (okrog) izmenjav (glej Sliko 2.), tako podjetja kot tudi države postopoma pomikajo svoje delovanje, vlaganja in načrtovanje (prihodnjih) aktivnosti v nov elektronski prostor. In ravno v ustvarjanju globalnejšega e-trga med drugim prihaja tudi do tega, da informacija postaja tržni proizvod.

A tudi v e-prostoru na koncu koncev pride do (tržne) izmenjave, dogodka, ki vsaj za hip splete človeško in družbeno omrežje akterjev (kupca in prodajalca, dajalca in sprejemnika informacij) v začasno celoto. Ta e-omrežja pa so nekoliko drugačna, ker so konteksti akterjev, ki komunicirajo, zabrisani. Ljudje smo se do določene mere vedno povezovali v omrežja kulturnih, družbenih in ekonomskih izmenjav. V novejšem času pa elektronska »omrežja, na osnovi novih informacijskih tehnologij, zagotavljajo organizacijsko osnovo za preobrazbo družbeno in prostorsko osnovanih odnosov proizvodnje v tokove informacij in moči, ki prinašajo nov fleksibilen sistem proizvodnje in upravljanja« (Castells, 1989:32). Moč nekako potuje vzdolž informacij tudi v spletnem komuniciranju, le da se skupni pojem prostor-moč umika skupnemu pojmu informacija-moč. Včasih celo pozabljamo na moč; podobno govori Chesher (1997), ki opaza zgolj umik prostora in pluralnost omrežij, ne pa njihovih hierarhij: »[K]ibernetski prostor je zavajajoč, ker digitalna domena/področje sploh ni prostorska. Omrežja ne reproducirajo prostora, ampak ga ukinjajo/odpravljajo... Digitalna področja so pluralna: omrežja niso univerzalno povezana in niso enakega obsega, niti identična v delovanju« (cf. Chesher v Holmes, 1997:83-85). Jasneje je, da se odpravlja prostor, manj jasno je, kam se seli moč. Denimo, takšne vrste je trditev, da v iskanju novih načinov proizvodnje in izmenjave končnih (informacijskih) dobrin in storitev »mednarodni sistem proizvodnje zamenjuje kompleksno omrežje prepletanih globalnih elektronskih omrežij« (cf. Dicken v Kobrin, 1998:3).

Vsaj nekaj je dovolj jasno: v zvezi z analizo ekonomskih delovanj lahko preidemo od prostorsko ožjih k obravnavi prostorsko-razširjenih aktivnosti. »Pričakovanja, v katerih e-trgovanje v celoti zamenjuje fizično namestitev in je usmerjeno k geografsko oddaljenim trgom raje kot lokalnim«, trdi Steinfield (2003), »so osnovana

²¹ Podrobnosti o tehničnem razvoju Interneta v Dave Kristula (2001, 1997): The History of the Internet. Dostopno na <http://www.davesite.com/webstation/net-history.shtml>

²² Neil Fligstein (1997): Is Globalization the Cause of the Crises of Welfare States?. V: Institute of Industrial Relations - Center for Culture, Organizations and Politics, 1999. Dostopno na <http://repositories.cdlib.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=iir/ccop>

na nizu predpostavk, izpeljanih iz tehničnih značilnosti Internetno osnovanih izmenjav, ko IP omrežja delajo razdaljo nepomembno... Internetne izmenjave nadomeščajo izmenjave, nekoč pojavljajoče se v osebnih odnosih ali preko drugih oblik neposrednega sporazumevanja... Je e-trgovanje visoko dovzetno za omrežne dosežke« (Steinfeld, 2003:2-3).²³ A v neposrednem nasprotju z omenjenimi tehničnimi predpostavkami avtor ponuja alternativno razlago, ki je manj entuziastična in v kateri zaključuje, da je »(1) fizična lokacija še vedno pomembna, tako za stik podjetje-potrošnik kot za stik podjetje-podjetje v e-trgovanju...(2) za mnoga podjetja z obstoječo fizično prisotnostjo prodaje je e-trgovanje bolje smatrati kot dopolnilno dejavnost, kot pa nadomestek za osebne izmenjave...in (3) posebej v podjetje-podjetje situacijah je e-trgovanje uporabljeno za učvrstitev in ne za obvoz prej obstoječih odnosov« (Steinfeld, 2003:2-3).

Sočasno s temi ugotovitvami, kako delujejo e-trgi, se je glede na naše prejšnje razumevanje povezav med trgi in državo nemogoče izogniti vprašanju, kako se na omenjeno razširitev ekonomskega e-delovanja odziva država.

3.3. REGULACIJA e-TRGOV

V večini tehnološko 'razvitejših' držav sveta obstaja bolj ali manj razvita telekomunikacijska infrastruktura, zato lahko vsaj na načelni ravni vsi postanemo proizvajalci in potrošniki informacij, ponujenih z e-trgov. Tako so se razvila različna pojmovanja in strategije glede nadaljnjega tehnološko-družbenega razvoja 'informacijskih družb'. Zanimivo je, da se v Evropi raje govori o globalni informacijski družbi, v Ameriki pa, nasprotno, o globalnem informacijskem trgu (glej Dertouzos, 1998:19). To pomeni, da se akterji v Evropi nasploh bolj zavedajo vloge države za (stabilne) trge kot pa akterji v Ameriki.

Ob pogledu na pritiske po obsežni privatizaciji in deregulaciji dejavnosti telekomunikacij, ki je bila zgodovinsko vedno domena držav, postajamo priče temu, da »velika privatna podjetja zasledujejo dva glavna cilja:

- (1) zagotovitev varnosti e-trgovanja in
- (2) razumeti potrošniške navade in življenjske stile svojih strank« (Amoretti, 2004:7).²⁴

Iz teh teženj, ki skušajo uvesti minimalen red na to potencialno manipulativno področje, izhaja potreba po regulaciji in nadzoru aktivnosti na elektronskih trgih, pa naj gre za pomoč pri izmenjavi fizičnih dobrin in storitev ali pa za tržno distribucijo informacijskih proizvodov in storitev. Pri graditvi zaupanja - kot pomembnega dejavnika, ki omogoča elektronske izmenjave in zmanjšuje tveganje ob vstopu na elektronske trge - je nujna »udeležba vlade - mehanizma za izogibanje konflikta med različnimi kupci« (Bhattacharya in Dass, 2003:2).²⁵ Načrtovanje politik in uporaba informacijsko-komunikacijskih tehnologij na način, podoben klasičnim načinom

²³ Glej Charles Steinfeld (2003): Situated Electronic Commerce: A View as Complement Rather than Substitute for Offline Commerce. Dynamics of Economic Space 2003 Special Symposium, Seoul, Korea, 26.-28. marec 2003. Dostopno na <http://ebusiness.tc.msu.edu/papers/urbangeography.pdf>

²⁴ Glej Francesco Amoretti (2004): The e-government policies: what place for rights and cultural identities? The European experience. Second Pan-European Conference, Bologna, 24.-26. junij 2004. Dostopno na <http://www.jhubc.it/ecpr-bologna/docs/408.pdf>

²⁵ Glej Jaijit Bhattacharya in Rajanish Dass (2003): E-Marketplaces as Requirement for E-Governance. Dostopno na <http://www.cse.iitd.ernet.in/~jaijit/papers/egovmarts.pdf>

regulacije, razkrivata dve dimenziji e-vlade: »(1) podpreti/oskrbeti ekonomijo z nujno potrebnim zakonodajno-pravnim okvirjem, to je »napraviti e-posel možen« in (2) stroškovno-učinkovito uporabiti tehnologijo pri vladnih nalogah« (Schubert in Häusler, 2001:3).²⁶ Prva je namenjena stabilizaciji trgov, druga pa adaptaciji oblasti na nove razmere.

Na e-trgih, s pomnoženim številom kupcev, ponudnikov in posrednikov, vlada pri zagotavljanju njihove stabilnosti nastopa v večih vlogah: kot nevtralen udeleženec, pospeševalec, porok zaupanja, 'naravni' dominantni igralec, kar vse znižuje korupcijo in stroške poslovanja (Bhattacharya in Dass, 2003:2-4). Primerjava uspešnosti procesa izmenjave v realno-življenjskih situacijah in na Internetu (glej Tabela 1.), ki jo prikazeta Kesan in Gallo (2002), dodatno osvetljuje potrebo po regulaciji e- trgov.

Tabela 1.: Primerjava uspešnosti realno-življenjske izmenjave in izmenjave na Internetu

	Realno-življenjska izmenjava	Internetna izmenjava
Definicija lastniških pravic	dobra	nezadostna/pomanjkljiva
Uveljavitev lastniških pravic	dobra	nezadostna/pomanjkljiva
Zaupanje	pomembno	zelo pomembno
Identiteta soudeležencev	poznana	v glavnem nepoznana
Stroški izmenjave	visoki	nižji

Vir: Kesan in Gallo (2002:37)

Razpršitev in večja uporaba Interneta kot hipertekmovalnega okolja, ki naj pripomore k učinkovitejšemu odvijanju ekonomskih izmenjav, sta bili v začetku tega medija smatrani kot idealna rešitev nepopolnosti klasičnega trga in sta prispevali k razmahu e-trgov. Iz tabele, ki že vsebuje izkušnje z e-poslovanjem, pa so razvidne nasprotne težnje od pričakovanih - pri Internetnih izmenjavah prihaja do še večjih razhajanj v smotrnem delovanju institucij kot pri realno-življenjskih izmenjavah. To dela same e-trge in njihovo reguliranje za težavno opravilo. Povečana uporaba informacijskih tehnologij (s tehnično hitrejšimi prenosi informacij) sicer znižuje nekatere stroške tržne izmenjave (npr. stroške iskanja in sporazumevanja), vendar se na drugi strani močno povečujejo stroški zaupanja, n. pr. določanja in uveljavljanja zapletenega sistema lastniških pravic. Preko relativno nepoznane identitete udeležencev in neosebne izmenjave je tudi težko ugotoviti izvor ter začetno vrednost proizvoda/storitve. Posledica vsega tega je relativno visoko nezaupanje, predvsem s

²⁶ Glej Petra Schubert in Urs Häusler (2001): E-Government meets E-Business: A Portal Site for Startup Companies in Switzerland. 34th Hawaii International Conference on System Sciences - 2001. Dostopno na <http://csdl.computer.org/comp/proceedings/hicss/2001/0981/05/09815005.pdf>

strani kupcev, dodatno pa se pojavljajo težave pri regulaciji izmenjav. Na nivoju strukture e-trga povečano število udeležencev, ki lahko delujejo daleč preko geografskih meja, sicer pospešuje tekmovanje in potencialno razširja trge, istočasno pa ravno povečani tokovi informacij, ki naj bi udeležencem omogočali boljše izbire, negativno vplivajo na že tako omejeno sposobnost proizvodnje in zbiranja informacij. Še več, asimetrična porazdelitev informacij med kupci in prodajalci (v prid slednjih) ima za posledico povečanje njihove tržne moči, s čimer so hitro povezani višji stroški vstopa in tveganja novih ponudnikov na e-trge. Skratka, tehnološki razvoji, ki se nanašajo na varnost izmenjav in prenos informacij, sicer lahko izboljšajo tekmovanje in zanesljivost na e-trgih, a veliki, vse višji začetni vložki ustvarjajo ugodne pogoje za nove monopolne situacije na teh trgih (glej Kesan in Gallo, 2002:24-37).

Na potrebo po učinkoviti regulaciji elektronskega poslovanja deloma vplivajo vsi omenjeni dejavniki (glej tudi Slika 2.), največja teža pa je nekako pripisana določanju in uveljavljanju lastniških pravic. Slednje so vselej podlaga trgovanja in dodane vrednosti (informacijskih) dobrin in storitev. Regulacija teh pravic se lahko odvija na več možnih načinov. Privatni akterji se običajno nagibajo k decentralizirani (od spodaj-navzgor) 'samoregulaciji'. Tukaj prihaja do diferenciacije igralcev na osnovi moči - do lažjega zadovoljevanja specifičnih interesov velikih igralcev in poskusov izločanja države. Slednja lahko na drugi strani teži k čisti ali navzdol-obrnjeni regulaciji. Med obema ekstremoma je postopoma pripoznana vloga sodelovanja in ustvarjanja mešanega partnerstva - konflikti se rešujejo preko stikanja načeloma neodvisne tretje strani/institucije z vladno regulacijo (glej Kesan in Gallo, 2002: 41-96).

Ko informacija postaja osnovna komponenta »nove ekonomije«, država blaginje glede na težave tega nastajajočega nepopolnega trga, ter z njim povezanega razkoraka med privatnimi in družbenimi merami stroškov in koristi, posreduje preko zakonov/predpisov, raje kot s poudarjanjem tržno-osnovanih vzpodbud za zmanjšanje tega razkoraka (glej Mann, 2001:7).²⁷ Z razširjenim dosegom (informacijskih) dobrin/storitev v dinamičnem elektronskem okolju prihaja do prekrivanja nacionalnih pristojnosti ali celo njihovega mesebojnega tekmovanja, v smislu določanja in izvedbe obdavčevanja e-prodaje z dodano vrednostjo. Potreba po usklajevanju mednarodnih in domačih pravil igre predstavlja nove izzive (glej Farrell, 2003:2-5).²⁸ Težave glede iskanja izvora ekonomskih izmenjav se neposredno odražajo tudi v oteženi redistribuciji prihodkov države in skrbi za socialno vključenost izključenih posameznikov, ki jih trg na osnovi njihovega prenizkega prihodka ignorira. Če davki niso zajeti, pri tistih, ki imajo od nereguliranega ali podreguliranega trga korist, ni virov za pokrivanje politik vključevanja. Komercializacija Interneta in njegove različne oblike regulacije tako (morda celo nehote) pospešujeta tudi družbene zahteve po večjem zavarovanju osebnih podatkov posameznikov v njihovih (ne)naključnih e-izmenjavah ter povečujejo število klicev po svobodi informacij in znanja. Takšni svobodi, ki jo lahko zagotavlja država, ne pa trg.

²⁷ Podrobnosti v Catherine L. Mann (2001): The New Economy: End of the Welfare State?. »Economic Policy in the New Economy« Conference, 15.-16. maj 2001, Paderborn. Dostopno na <http://www.iie.com/publications/papers/mann0501.pdf>

²⁸ Podrobnosti v Henry Farrell (2003): Privacy in the Digital Age: States, Private Actors and Hybrid Arrangements. Dostopno na <http://www.henryfarrell.net/hybrid.pdf>

3.4. VLOGA DRŽAVE PRI OSKRBI JAVNIH DOBRIN/STORITEV

V neposrednem odnosu z dobavo/oskrbo javnih dobrin in storitev obstajajo primeri, ko prosti trgi ne bodo proizvedli najbolj učinkovitega in optimalnega rezultata - npr. negativne eksternalije (onesnaženje), pozitivne eksternalije (izobraževanje, zdravje). Na osnovi pravičnosti in enakosti so to dobrine in storitve, do katerih so upravičeni vsi državljani, zato obstaja niz legitimnih razlogov, zakaj si vlada želi posredovati pri njihovi proizvodnji in oskrbi (Howard, 2003:3-7).²⁹ V primeru njihove proizvodnje in oskrbe s strani trga namreč običajno prihaja do nekaterih tipičnih nepopolnosti - pod vprašaj je postavljena učinkovita (smotrna) alokacija virov za zadovoljevanje potreb posameznikov v družbi, to je državljanov - razni monopolni položaji ipd.

»Funkcija vlade je zagotoviti oskrbo javnih dobrin in storitev za varnost in zaščito svojega prebivalstva, ter pospeševati harmonične življenjske pogoje in splošno blaginjo (nekateri bi vključili tudi srečo) med ljudmi, ki jim služi« (Boyne et al., 2003:5).³⁰

Izbiri pri oskrbi javnih dobrin in storitev opravljajo ljudski poverjeniki, ki se (vsaj v bolj demokratičnih državah) preko sistema volitev potegujejo za mandate v poslanskem zboru in vladi - koncept ne nujno najboljše predstavniške oziroma posredne demokracije. Poseben dodatni dejavnik omejenih javnih izbir (angl. public choice) predstavlja čas, potreben za pripravo in izvedbo aktivnih javnih politik, ob že tako časovno omejenem trajanju mandata.

»Izid preko političnega mehanizma je nagnjen k temu, da mnogo potrošnikov (volilcev) ostaja nezadovoljenih, čeprav lahko izid izboljša pomanjkanje skupne oskrbe neizključljivega proizvoda« (Ben-Ner, 2004:15).³¹ V smislu doseganja uravnoteženega družbenega razvoja, vlada/javni sektor, v javnem interesu in preko javnih izdatkov (redistribucija prihodka) ter javnih politik sama proizvaja in oskrbuje državljane z javnimi dobrinami in storitvami ali pa vsaj sofinancira njihovo proizvodnjo in nabavo, zagotovljeno s strani privatnega ter ne-profitnega sektorja. Na podlagi pogodbenega razmerja - kot velik in stabilen kupec - vlada nedvomno nastopa tudi kot regulator aktivnosti.

Pomen javnih dobrin in storitev za uporabnika - državljana - je ta, da je državljan do prvih upravičen ne glede na svoj prihodek, s čimer je omogočena osnovna vključenost posameznika v družbo. Cilji te posebne proizvodnje in oskrbe - v nasprotju s privatnim sektorjem - običajno niso profitno naravnani, ampak gre bolj za izboljšanje njihove kakovosti. Ob dojetih največjih možnih družbenih koristih pride do razvoja koncepta *uslužnostnih dobrin* (angl. merit goods). Definirane so kot: »dобрine (ali storitve), ki bi jih sicer lahko preskrbel sistem prostega trga, ampak bi bile skoraj zagotovo pod-zagotovljene. Do tega prihaja, ker trg upošteva samo

²⁹ Glej Han Michael Howard (2003): Reform of the Public Services: The Boundary Between the Private and Public Sectors. Centre for Policy Studies. Dostopno na <http://www.cps.org.uk/publicservices.pdf>

³⁰ Glej George Boyne et al. (2003): Improving Public Sector Effectiveness. Report of the UN Expert Group Meeting, Dublin, Irska, 16.-19. junij 2003. Dostopno na http://www.un.org/esa/socdev/csd/csd42docs/improv_pub_sec%20-%20summary.pdf

³¹ Glej Avner Ben-Ner (2004): For-Profit, State and Nonprofit: How to Cut the Pie among the Three Sectors. Dostopno na http://www.sase.org/conf2004/papers/benner_avner.pdf

zasebne stroške in koristi, ne upošteva pa eksternih koristi, ki nastajajo v družbi. V tem primeru je edini način njihovega zagotavljanja ta, da vlada subvencionira privatno-sektorsko oskrbo ali pa jih proizvaja sama« (Boyne et al., 2003:5).

»Med najbolj znanimi funkcionalnimi členitvami dela javne uprave je naslednja, ki so jo vpeljali na Irskem: varnostne storitve, infrastrukturne storitve, ekonomske storitve in socialne storitve« (Revised Estimates for Public Services v Kramberger, 1998:114). Pri neučinkoviti oskrbi katerekoli od zgoraj omenjenih dobrin in storitev lahko govorimo o vladnem neuspehu. V glavnem se primanjkljaj države nanaša na informacijske probleme, probleme zastopstva/posredovanja in ujetost obnašanja birokracije pri iskanju rent (glej Gold et al., 1999:3-4).³² Dozdeva se, da je ravno ta birokratska zanka/ujetost v kontekstu svetovne ekonomije pripeljala do razglabljanj o učinkovitosti in smotrnosti vključevanja javnega sektorja v reorganizacijo (globalnega) kapitalističnega sistema proizvodnje. Pred tem se je pričakoval popolen umik države iz ekonomije, posledično tudi iz proizvodnje in oskrbe z javnimi dobrinami/storitvami. Ali, rečeno drugače, »spreminjajoče se ideje o relativni učinkovitosti javnih in privatnih sektorjev so bile glavna sila za širjenje javno-sektorske dobave v stoletju pred letom 1970, isto pa so bile glavna sila pri zoženju javno-sektorske dobave po tem letu« (Quiggin, 1999:7).³³ V zadnji četrtini 20.stoletja so se države po svetu začele soočati s padci in vzponi ekonomske rasti, tudi kot posledice globalnega premika od predelovanja k storitvam (vsaj v razvitem svetu in še posebej v Evropi) ter naraščajočih zahtev po vladnih storitvah s strani povečanega deleža starejše populacije (glej Fligstein, 1997:3-4). Povečani stroški delovanja javnih birokracij (pri zmanjšanih finančnih virih naj bi bile prevelike in preobsežne) so dodatno prispevali k nezadovoljstvu ljudi z javnimi dobrinami/ storitvami.

»Javne storitve so bile smatrane kot neučinkovite, vzroke težav pa naj bi se iskalo v naravi, načinu delovanja in v upravljanju birokracij... Neo-liberalno prepričanje v tržne sile je vodilo k pojavu »novega javnega upravljanja« kot alternativnega pristopa k javni administraciji. Nakazoval je rešitev težav, preko uvajanja tržnih načel v javne storitve. Ideja je bila osnovana na predlogu, da bi lahko izpostavitve javnih storitev odprtemu tekmovanju in postavitve cene, ki naj jo plačajo kar njihovi uporabniki, znižala stroške in povečala stopnjo njihove učinkovitosti in smotrnosti.« (Huque, 2004:3-4)³⁴

Čeprav takšni pogledi zanemarjajo globlja spoznanja o družbenih in državnih pogojenostih trgov, lahko nekaj časa prevladujejo in imajo realne učinke. V teh pogojih se lahko na državljane začne gledati kot na potrošnike, njihova politična enakost postaja nepomembna. Zgoraj omenjene težave - neučinkovitost vlad in vloga kolektivne intervencije/posredovanja - privedejo do prehitrega in preprosplošenega primerjanja glede organiziranja ter upravljanja dveh (predvsem konceptualno, a tudi historično) različnih sektorjev - javnoupornega in poslovnega. Heeks (1998) to

³² Podrobnosti v David Gold et al. (1999): The role of the market in the provision of public goods and services: Balancing market failure and government failure. United Nations, Department of Economic and Social Affairs - Division for Public Economics and Public Administration. Dostopno na <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan000156.pdf>

³³ Glej John Quiggin (1999): The Future of Government: Mixed Economy or Minimal State?. Dostopno na http://eprint.uq.edu.au/archive/00000614/01/jq_ms_1999.pdf

³⁴ Glej Ahmed Shafiqul Huque (2004): Competition, Contracts and Privatization: Globalization and Public Administration in Developing Countries. Institute on Globalization and the HUMAN CONDITION. Dostopno na <http://www.humanities.mcmaster.ca/~global/wps/Huque.pdf>

primerjanje, ob kritičnem pogledu na neo-liberalne težnje, strne kot naslednjo recepturo:

- » - da mora, kjerkoli je to možno, priti do »sestopa države«; z drugimi besedami, do zamenjave države z institucijami v privatni lasti,
- da je glavno opravičilo za nadaljnji obstoj države le njena vloga pri pomoči bolj učinkovitega delovanja trgov, ter
- da bi, kjer državne institucije le ostanejo, morale biti odprte za resnične ali kvazi-tržne sile tekmovanja«. (Heeks, 1998:3)³⁵

Na kratko, v tem preprostem scenariju je interventna vloga države minimalizirana na zagotavljanje stabilnega delovanja trga in zavarovanje privatnega interesa, vladna oskrba z javnimi dobrinami in storitvami pa 'se prestavi' v polje privatiziranega samo-interesa in samo-realizacije posameznikov. Aktivna vloga države pri zagotavljanju družbenega blagostanja državljanov se spremeni v pasivno ali pa celo ničelno, na drugi strani pa v močno podporo zasebnih izmenjav na trgu. Vendarle je to samo možen scenarij razvoja dogodkov, država blaginje nujno ne umira. K tej 'zaželjeni', pričakovani reformi javne administracije, pa k liberalnemu vzdušju t.im. njenega »ponovnega izumljanja« ter spreminjanja odnosa med javnim in privatnim sektorjem se bomo še vrnil.

4. VREDNOST INFORMACIJE IN ZNANJA V TRŽNEM OKOLJU

4.1. (MIKRO)EKONOMIKA INFORMACIJSKIH DOBRIN

Tržna opredelitev skuša podati ekonomsko vrednost informacije na mikro (podjetniški) ravni.

»Informacija ima ekonomsko vrednost, če vodi do zadovoljitve človekovih želja. Delež končnih dobrin, katerih vrednost izhaja iz ponudbe in povpraševanja, je zelo majhen. Veliko večji delež predstavljajo posredne/vmesne dobrine, katerih vrednost v bistvu izhaja iz vrednosti dobrin in storitev, do katerih vodijo« (Dertouzos, 1998:234).

Postavitev informacije in elektronskih (informacijskih) storitev, ob možnosti njihove digitalizacije, v osrčje sodobne človeške aktivnosti in kreativnosti vodi v razmislek o njihovi podobnosti s končnimi fizičnimi dobrinami in storitvami. Dodaten nivo razmišljanja predstavlja njihova povečana koncentracija v IKT okolju in pomen teh težko oprijemljivih kategorij v samih procesih proizvodnje fizičnih dobrin in storitev. To pomeni, da v delovnem tokokrogu posredne informacije, z njimi povezane storitve in obdelava informacij, vodijo do zadovoljivega doseganja ekonomskega cilja. S povečanim obsegom njihove uporabe, predstavljajo informacijske dobrine/storitve vedno večji del nove ekonomije in s tem znatno vplivajo na agregatno ekonomsko predstavo (glej Quah, 2003:4-10).³⁶

³⁵ Glej Richard Heeks (1998): Information Systems for Public Sector Management - Information Systems and Public Sector Accountability. Dostopno na http://idpm.man.ac.uk/publications/wp/igov/igov_wp01.pdf

³⁶ Več o tem v Danny Quah (2003): Digital Goods and the New Economy. Dostopno na <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp0563.pdf>

Varian (1998) v svojem prispevku navaja tri glavne lastnosti informacije, za katere predvideva, da povzročajo težave pri tržnih izmenjavah, in sicer:

1. informacija je **izkustvena dobrina**; preden spoznamo kaj je, moramo informacijsko dobrino izkusiti,
2. informacija je povezana z **donosi obsega**; informacija ima običajno visok fiksen strošek proizvodnje in nizek marginalen strošek reprodukcije,
3. informacija kot **javna dobrina**; informacijske dobrine so tipično nerivalske in se včasih uporabnikov ne da izključiti iz njihove potrošnje. (povzeto po Varian, 1998:3-4)³⁷

Vse tri lastnosti informacijskih dobrin so med seboj močno prepletene. O informaciji kot izkustveni dobrini je bilo že nekaj povedanega. Preden informacijo prepoznamo kot nam nekaj vredno dobrino, jo moramo, v dobesednem pomenu, najprej videti ali slišati oziroma miselno obdelati. Iskanje informacij zahteva porabo časa in iznajdljivost, zato jo bomo pozitivno ovrednotili le v primeru, ko nam prinaša zadovoljstvo. V največji možni meri je informacija koristna, ko nas vodi do pravih odločitev pri razumevanju vzrokov in posledic naših dejanj.

Pri razkrivanju informacije pred njenim ovrednotenjem prihaja v informacijski verigi dobave in »konzumiranja« informacij do težav na obeh straneh. »V sistemu upravljanja digitalnih pravic je informacija razkrita preko plačila dostopa do različnih del s strani uporabnikov« (Eckersley, 2003:40).³⁸ Na eni strani se proizvajalci informacij soočajo z upadanjem profitov. Posledica je zmanjšana motivacija po ustvarjanju novih informacijskih dobrin. Z začetnim izhodiščem svetovnega medmrežja kot javnega prostora, se na drugi strani uporabniki pri pretoku informacijskih dobrin zatekajo k nepooblaščenemu razmnoževanju (virtualnih) informacijskih dobrin z minimalnimi stroški dodatne kopije in njene uporabe. V situaciji nekakšnega jurskega parka ali divjega zahoda, se informacijski proizvajalci ob visokih fiksnih stroških proizvodnje omenjenih dobrin ter z ekonomskim interesom po maksimalnem dobičku, pričenjajo zanašati na kriptološko tehnologijo. Postopoma se uvaja kodiranje informacije do njene nerazpoznavnosti, ki šele na ta način omogoča komercializacijo vsebine informacije v elektronski obliki (glej Morin in Konstantas, 1999:1-2).³⁹

Svetovni splet se ob intenzivni uporabi tehnoloških sredstev zavarovanja privatne intelektualne lastnine, iz dinamičnega in porazdeljenega javnega prostora ter možnega mehanizma napredka, lahko kaj hitro spremeni v družbeno beraško palico in statično smetišče neuporabnih informacijskih dobrin/storitev.

³⁷ Podroben opis 3 lastnosti informacije v Hal R. Varian (1998): Markets for Information Goods. Dostopno na <http://www.sims.berkeley.edu/~hal/Papers/japan/japan.pdf>

³⁸ Več o tem v Peter Eckersley (2003): Virtual Markets for Virtual Goods: Copyright Through the Looking-Glass. Dostopno na <http://www.cs.mu.oz.au/~pde/writing/virtualmarkets-revised.pdf>

³⁹ Več o tem v Jean-Henry Morin in Dimitri Konstantas (1999): Commercialization of Electronic Information. IEEE Multimedia Systems Conference 1999, Firenze, Italija. Dostopno na <http://cui.unige.ch/OSG/publications/conferences/icmcs99/ieeeMMHyperNewsSubm.pdf>

4.2. ZAKAJ JE INFORMACIJA LE TEŽKO ČISTA JAVNA DOBRINA

Definicija javne dobrine in javne storitve lahko izhaja tudi iz ekonomije. »Medtem ko je privatna dobrina tista, od katere ima korist samo oseba, ki ima dobrino v lasti, so koristi javne dobrine deljene« (Love v Stallkamp, leto izdaje neznano).⁴⁰ V ekonomski teoriji ima javna dobrina 2 osnovni lastnosti - *nerivalskost* in *neizključljivost* v njeni uporabi. »Nerivalske dobrine so tiste, katere lahko uživa vsak član skupnosti, istočasno pa s tem drugim članom ne odteguje uživanja iste dobrine. Ortogonalno (pravokotno-op.a.), ko je neizključljiva dobrina ustvarjena, ima od nje avtomatsko korist vsakdo« (Eckersley, 2003:20). Z nerivalskostjo dobrine so povezani stroški zagotavljanja takšne dobrine, ti pa niso odvisni od števila njenih uporabnikov. V primeru neizključljivosti gre za to, da ni možno izključiti tistih, ki ne plačujejo za koristi od te dobrine - fenomen t.im. »free riding-a«.

Postavitev informacije v polje splošne javne dobrine, pri obravnavi obeh absolutnih lastnosti čiste javne dobrine, pripelje do odklona. Informacijske dobrine so v skladu s tem, kako razumemo javno dobrino, raje razumljene kot »nečiste javne dobrine, ki so samo neznatno/rahlo rivalske, ali pa izključljive le s težavo in dosti bolj običajne kot pa čiste javne dobrine« (Eckersley, 2003:20). Ko uporabnik informacijske dobrine nastopa kot »free-rider«, se pri reševanju te težave začne ponovno uvajati delno izključevanje. Z njim nujno nastopajo tudi stroški njegovega izvajanja - neposredni preko nadzora kršitev zakonov in pravil, ter posredni, ko proizvajalci pridobivajo monopol nad dostopom do javnih informacijskih dobrin, ki so jih ustvarili (glej Eckersley, 2003:21). Oboji so neprimerno višji kot marginalni stroški reprodukcije ter vsakokratne nadaljne oskrbe, zato se je z njimi bolj kot kdajkoli prej potrebno ukvarjati na sistemski ravni. Alternativne možnosti uvajanja vzpodbud v proizvodnjo mešane informacijske ekonomije bi lahko prinesle zadovoljstvo na višjem nivoju, zato se jih bomo še dotikali.

Kompleksnost dinamike informacijske ekonomije poraja zanimanje za večrazsežno vlogo informacije, ki jo ta ima v razvoju družbe. Prva taka vloga zadeva osrednje vprašanje vsake družbe in sicer, kako vzpodbuditi in nagraditi ustvarjalnost, inovativnost ter obenem zagotoviti dostop do pomembnih inovacij celotni družbi. Sem nedvomno spadajo mednarodni dogovori glede intelektualnih lastniških pravic, v obliki časovno omejenega ekskluzivnega izkoriščanja idej, informacij in znanja v profitabilne namene, preden postanejo predmet javne uporabe. Druga vloga informacije je tista, ki jo le-ta igra pri oblikovanju in delovanju družbenih in političnih institucij, ki vodijo družbo. V tem primeru gre za pravice ljudi, povezanih z dostopom, uporabo in načini podajanja informacij in znanja (glej Siochru in Girard, 2003:1).⁴¹ V večplastnem preigravanju, prežemanju obeh vlog, sta vsesplošna komercializacija in pravica do dostopa informacijam diametralno nasprotna pojma. Ko informacijo napotimo v objem prodajane ekonomske dobrine z dodano vrednostjo, naletimo na vzpon bogatega, vseobsegajočega tržnega prostora za nove informacijske proizvode in storitve. Obratno postavljene koristi - t.im. »utilitaristični koncept« določanja družbene vrednosti informacij, utemljujejo dobavo največjega možnega

⁴⁰ Podrobnosti v Lloyd E. Stallkamp (?): Remote Sensing Data As A Public Good. Dostopno na <http://www.space.edu/LibraryResearch/stallkamp.htm>

⁴¹ Več o tem v Sean O. Siochru in Bruce Girard (2003): Information wants to be free. Dostopno na <http://www.itu.int/osg/spu/visions/papers/freepaper.pdf>

obsega dobrin za največje možno število članov družbe (glej Stallkamp, leto izdaje neznano).

Informacijo je očitno težko opredeliti kot javno dobrino čistega tipa. Preko načrtovanja javne oskrbe, je bolj kot sama informacija pomembno kontekstualno znanje. V vsem tem, lahko na informacijsko tehnologijo začnemo gledati kot na tisto, ki: »[Informacijska tehnologija] podaljšuje/razširja vire moči, iz katerih lahko akterji pridobivajo v njihovem boju, za maksimiziranje družbenega položaja«. (cf. Kvasny in Truex v Baskerville et al. (ur.), 2000:289).⁴² Dejali smo že, da tehnološke spremembe same po sebi ne prenašajo vsebine informacij in znanja. Bolj gre za to, da nudijo možnosti za uvid pomena obeh kategorij, s strani akterjev (posameznikov in kolektivnih igralcev).

Glede na drugo zastavljeno domnevo, v zvezi z uvajanjem informacijske tehnologije, impulziven naboj informacije, njeno hitro ter minljivo pojavljanje/kroženje v globalnem IK omrežju predstavljata podlago za jasen razcep med informacijo in znanjem. Ta podlaga seveda ni samozadostna, se pa nagiba k posplošenemu trendu (do)jemanja informacije kot navidezno koristne pri odvijanju vseh vrst aktivnosti, v prvi vrsti tistih z oportunističnim značajem. Stvar okusa ne vodi preko več samosprejemanja nepomembnih informacij. Raje kot to, je pomembna dobra mera selektivnosti, s prirastkom potrebnega časa pri pridobivanju znanja. Lahko bi celo rekli, da slednji vodi do podeljevanja moči pri zasledovanju skupnih interesov in doseganju kvalitetnih ciljev, v širše, skupno dobro.

4.3. VIRTUALNA ORGANIZACIJA - SKUPNOST ZNANJA

V tržnem okolju so pomembne organizacije, ki nekaj tržijo kot privatno dobrino, vmes pa se seveda ukvarjajo z raznolikimi informacijskimi tokovi. Drucker (1985) definira (tržno) organizacijo kot »strukturo, v kateri informacija služi kot os ter kot osrednja podpora strukturi« (cf. Drucker v Malhotra, 1993:3).⁴³ Tako »organizacije načrtujejo svojo strukturo, procese in informacijske tehnologije z namenom obdelovanja, izmenjave in distribucije informacij, potrebnih za njihove funkcije« (cf. Duncan, 1973; March in Simon, 1958 - v Ahuja in Carley, 1998).⁴⁴

Rosenbaum (1996) definira *organizacijsko okolje informacijske uporabe* kot »komponento/sestavino organizacijske strukture, sestavljene iz pravil in virov, ki vplivajo na informacijske tokove v organizaciji in predstavljajo potencial kriterijev za vrednost informacije, tipične informacijsko-osnovane probleme, s katerimi se srečujejo člani organizacije, ter sprejemljive rešitve teh problemov« (Rosenbaum, 1996).

⁴² Glej Lynette Kvasny in Duane Truex (2000): Information Technology and the Cultural Reproduction of Social Order: A Research Paradigm. V: Baskerville, R. et al. (ur.) (2000): Organizational and Social Perspectives on Information Technology, str. 277-294. Dostopno na http://is.lse.ac.uk/Support/ifip_wg82/Aalborg/kvasny.pdf

⁴³ Glej Yogesh Malhotra (1993): Role of Information Technology in Managing Organizational Change and Organizational Interdependence. Dostopno na <http://www.brint.com/papers/change/>

⁴⁴ Glej Manju K. Ahuja in Kathleen M. Carley (1998): Network Structure in Virtual Organisations. V: JCMC Vol. 3, No. 4, junij 1998. Dostopno na <http://www.ascusc.org/jcmc/vol3/issue4/ahuja.html>

Pri definiciji virtualne organizacije obstajata 2 strukturna pogoja za njen obstoj (Travica, leto izdaje neznano):⁴⁵

- »(1) geografska disperzija/raztresenost organizacijskih enot in
- (2) elektronsko povezovanje proizvodnega procesa«.

Ahuja in Carley (1998) virtualno organizacijo definirata kot »geografsko porazdeljeno organizacijo, katere člani so (po)vezani z dolgoročnim skupnim interesom ali ciljem, ter katere člani se sporazumevajo in koordinirajo/usklajujejo svoje delo preko informacijske tehnologije« (Ahuja et al., 1998). Večina avtorjev pri analiziranju strukture (posamezne) organizacije v ospredje postavlja uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije. Na načelni ravni, zadnji tehnološki razvoji glede uporabe svetovnega medmrežja premikajo poslovanje k decentraliziranim informacijskim sistemom. »Stopnja hierarhije strukture takšne organizacije se odraža s stopnjo, do katere so odnosi v omrežju (ne)posredno recipročni/vzajemni in namigujejo na skupinsko delo« (cf. Krackhardt v Ahuja in Carley, 1998), »centralizacija strukture virtualne organizacije pa odraža obseg, do katerega je omrežje ali skupina organizirana okoli svoje fokalne točke in predstavlja obseg integracije ali kohezije skupine« (cf. Freeman v Ahuja in Carley, 1998). »Hierarhični nivoji odražajo število nivojev, preko katerih mora nekdo v smislu pridobitve informacije, in nakazujejo to, da morajo člani iti preko nekoga raje kot pa pridobiti informacijo neposredno od vira« (cf. Hummon in Fararo v Ahuja in Carley, 1998).

Spreminjanju strukture posamezne organizacije torej sledi prilagajanje informacijskih sistemov nanjo. V grobem lahko informacijske sisteme razdelimo na intra/znotrajorganizacijske in inter/medorganizacijske informacijske sisteme. Pri načrtovanju poslovanja organizacije »učinkovitost informacijskega sistema ni odvisna samo od tega, kako je organiziran proces generiranja informacij, temveč tudi od tega, kako je struktura informacijskega sistema usklajena s strukturo organizacije« (Gradišar, 1994:575).

Gradišar (1994) govori o dveh osnovnih strukturnih modelih, ki temeljita na dveh različnih pojmovanjih o namenu in vlogi informacijskega sistema. V prvem modelu gre za centralizacijo, v drugem pa za decentralizacijo sistema informiranja:

- *centraliziran informacijski sistem*; centralizirane so vse informacijske funkcije; načrtovanje in realizacija informacijskega sistema se odvijata po enotnih načelih; registrirani podatki se usmerjajo v zbirni center; obstaja skupni arhiv ali baza podatkov za celotno organizacijo; sredstva za obdelavo so zbrana v skupnem informacijskem centru, v katerem se proizvajajo potrebne informacije in iz tega centra posredujejo informacije vsem uporabnikom; informacijski sistem predstavlja funkcionalno celoto in deluje relativno samostojno;
 - *decentraliziran/porazdeljen informacijski sistem*; celoten proces proizvodnje informacij poteka neposredno pri uporabniku, kar omogoča visoko stopnjo informacijske in upravljalne avtonomije; gre za sistem dislociranih in med seboj povezanih informacijskih podsistemov, v katerem vsak podsistem vzdržuje lastno bazo podatkov in izvaja lokalno obdelavo podatkov; uporabnik lahko prikroji obdelavo svojim informacijskim potrebam, pri tem pa ima možnost uporabljati tudi baze podatkov ostalih podsistemov.
- (povzeto po Gradišar, 1994:575-576)

⁴⁵ Glej Bob Travica (?): The Design of the Virtual Organization: A Research Model. Dostopno na <http://home.cc.umanitoba.ca/~btravica/voais.html>

Dodatni trendi spreminjanja informacijskih sistemov so usmerjeni k njihovi preprostejši in bolj učinkoviti obliki prilagodljivih mrež osebnih računalnikov. Slednje naj bi se bolj prilegale novim organizacijskim strukturam, ki so bolj sploščene in imajo manj hierarhičnih nivojev (glej Gradišar, 1994:574). Običajno je pri načrtovanju poslovanja organizacije v večini primerov opaziti porazdelitev ali kombinacijo obeh osnovnih strukturnih modelov informacijskih sistemov.

V stekanju tehnološke infrastrukture in organizacijske strukture, poudarek leži na združevanju človeških in tehnološko-programskih akterjev/agentov, ki gradijo t.i. »infohabitat« (glej Szirbik in Jagdev, leto izdaje neznano:4).⁴⁶ Združevanje se odraža v dvojnem izzivu upravljanja - tehnološke in družbene infrastrukture (glej Peterson in de Wit, 1999:5).⁴⁷ Z vidika posamezne organizacije »se v primeru intraorganizacijskih informacijskih sistemov običajno predpostavlja, da mehanizmi upravljskega nadzora, pri sodelovanju glede maksimiziranja organizacijskih koristi, motivirajo vse udeležence« (Bakos, 1991:2).⁴⁸

Postopoma prihaja do spoznanja, da so spretnosti ljudi in njihove medsebojne povezanosti tiste, ki odražajo interes pri zasledovanju skupnih ciljev organizacije, tehnične veščine pa, bolj ozko, odražajo sposobnost uporabe posameznih tehnoloških orodij (cf. Heckman v Peterson in de Wit, 1999:7-8). »Cilj strategije upravljanja znanja«, trdi Carlson (1995), »bi moral biti razumljen kot prisotnost skupnosti znanja ter različnih kanalov deljenja znanja znotraj in med skupnostmi, ter kako primerno uporabiti tehnologijo« (cf. Carlson v Burn in Ash, 1999:8).⁴⁹

»Ko Internet tehnologija omogoča zasuk v nadzoru informacijskih tokov od ustvarjalcev informacij k uporabnikom informacij« (cf. Telleen v Burn in Ash, 1999:10), je »virtualna organizacija učeča se organizacija, v kateri se na ljudi gleda kot na njeno osrednjo dobrino« (Burn in Ash, 1999:12). Doseganje notranje učinkovitosti in uspešnosti organizacije nista odvisni samo od uvajanja novih tehnologij, ampak predvsem od kakovostnih odnosov med ljudmi v organizaciji. Iz naslova skupnosti/deljenja znanja je upravljanje le-tega zelo pomembno: »ko naseljuje organizacijske procese, ki si prizadevajo za sinergistično kombinacijo podatkovno in informacijsko-procesnih zmožnosti informacijskih tehnologij ter ustvarjalnih, inovativnih zmožnosti ljudi« (cf. Malhotra v Burn in Ash, 1999:8).

Virtualne organizacije običajno zavzemajo strukturo omrežja (glej Peterson in de Wit, 1999:3). Namesto hierarhične in centralizirane birokracije/upravljanja z navzdol-obrnjenimi ukazno-nadzornimi mehanizmi, naj bi se razvile nove ne-hierarhične in decentralizirane omrežne oblike organizacije z visoko stopnjo navzgor in/ali na stran-obrnjenega neformalnega komuniciranja. Rus (2003) v svoji analizi, zanimivo,

⁴⁶ Podrobnosti v Nick S. Szirbik in Harinder S. Jagdev (?): The Future IT Systems for Virtual Enterprises: Product-Oriented Agent Providers?. Dostopno na <http://tmitwww.tm.tue.nl/staff/nszirbik/ETFASzirbikJagdev.pdf>

⁴⁷ Podrobnosti v Ryan R. Peterson in Dirk de Wit (1999): The Virtual Organisation: Information and Communication Technology and the Role of Governance. 8th International Conference on Management Technology, Kairo, Egipt, 14.-17. marec, 1999. Dostopno na <http://www.iamot.org/paperarchive/>

⁴⁸ Glej J. Yannis Bakos (1991): Information Links and Electronic Marketplaces: The Role of Interorganizational Information Systems in Vertical Markets. Dostopno na http://pages.stern.nyu.edu/~bakos/vertical_ios.pdf

⁴⁹ Glej Janice M. Burn in Colin G. Ash (1999): Managing Knowledge in an ERP Enabled Virtual Organisation. IIS99 Conference, Kopenhagen, Danska. Dostopno na <http://www.business.ecu.edu.au/schools/mis/media/pdf/0062.pdf>

ugotavlja nasprotno: »da so omrežne organizacije nagnjene k isti logiki medosebnih odnosov, kljub temu, da poskušajo doseči integracijo s sredstvi neformalnih družbenih procesov. Če kaj, potem pomanjkanje poudarka na formalnih strukturah povečuje raje kot pa blaži težave pozicijske negotovosti v omrežni organizaciji... Rešitev leži v uravnoteženem delovanju med trdostjo birokracije in spontanostjo družbenih omrežij« (cf. Rus v Kramberger (ur.), 2003:42-43).

Podobne paradokse odkrivajo tudi drugi raziskovalci. Pri vprašanju, do katerega obsega so virtualne organizacije podobne tradicionalnim organizacijam, Ahuja in Carley (1998) v empiričnem proučevanju strukture virtualne organizacije dokazeta obstoj tako centralizacije kot hierarhije, zato sta formalna in neformalna struktura nerazločljivi. Kljub naravnosti k inovativnemu skupinskemu pristopu reševanja težav v usklajevanju dela, se opaža prekrivanje funkcionalne in projektno-naravnane hierarhije (glej Rus v Kramberger (ur.), 2003:23). Iz tega sledi, da so »omrežne organizacije običajno naslednice »matričnih« organizacij ali projektno-timsko-osnovanih organizacij« (Peterson in de Wit, 1999:3).

4.4. PREHOD NA MEDORGANIZACIJSKO OMREŽNO (VIRTUALNO) RAVEN

Združevanje tehnološke in družbene infrastrukture lahko opazujemo tudi preko povezovanja večih organizacij. V sistemskem pristopu k organizaciji, Katz in Kahn (1966) začenjata s postulatoma, da »so organizacije odprti sistemi, ki zaradi potrebe vstopajo v različne načine izmenjave s svojim okoljem« (cf. Katz in Kahn v Malhotra, 1993:4). Tradicionalno gledanje na organizacijo - z ostro začrtanimi mejami in osredotočenostjo na notranje odnose, uspešnost ter omejenost informacijskih sistemov na eno organizacijo - se spreminja. »Organizacije izboljšujejo svojo sposobnost razumevanja, uporabe in upravljanja informacijske tehnologije ter se začenjajo zavedati njenega potenciala za ustvarjanje in izkoriščanje medorganizacijskih učinkovitosti« (Bakos, 1991:2).

V spremljanju dinamičnega zunanjega okolja organizacije »je organizacijska fleksibilnost merjena kot zmogljivost/sposobnost organizacije, ki se odziva na spremembe v organizacijskem okolju« (Rus v Kramberger (ur.), 2003:21-22). Bacos (1991) definira interorganizacijske informacijske sisteme kot »sisteme, osnovane na informacijski tehnologiji, ki prečkajo organizacijske meje« (Bakos, 1991:2). Ne glede na vse tehnološke napredke: »[T]ehnološki dejavniki sami po sebi niso zadosten razlog za katerokoli dejanje integracije, pravi vzrok za integracijo/povezovanje je znižanje stroška izmenjave« (cf. Williamson v Graff, 1995). »Ko informacijske tehnologije še naprej izboljšujejo stroškovno predstavo, bodo podjetja v njih našla vzpodbudo za koordinacijo/ usklajevanje svojih aktivnosti v elektronski obliki« (Wigand in Benjamin, 1995:3).⁵⁰ Širitev informacij in znanja preko meja ene organizacije je zelo olajšana.

»Virtualne organizacije so elektronsko-omrežene organizacije, ki presegajo običajne organizacijske meje (Barner, 1996; Berger, 1996; Rogers, 1996), z vezmi, ki lahko obstajajo tako znotraj (Davidov in Malone, 1992) kot tudi med organizacijami (Goldman in Nagel, 1995), virtualnost obstaja, kjer je informacijska tehnologija uporabljena za stopnjevanje organizacijskih aktivnosti, istočasno pa se znižuje potreba po fizičnih ali formaliziranih strukturah (Greiner in Mates, 1996)« (Burn in Ash, 1999:2). Ob pojavljanju omrežnega načina organiziranja - njegovega širjenja v več

⁵⁰ Glej Rolf T. Wigand in Robert I. Benjamin (1995): Electronic Commerce: Effects on Electronic Markets. V: JCMC, Vol. 1, No. 3, december 1995. Dostopno na <http://www.ascusc.org/jcmc/vol1/issue3/wigand.html>

smeri - na osnovi novih tehnologij, »so omrežja lahko skupine organizacij, lahko pa so tudi skupine znotraj organizacij, v katerih sta razvoj in vzdrževanje komunikacijskih odnosov odliki pri uspešni evoluciji virtualne entitete« (Burn in Ash, 1999:3).

Na medorganizacijski ravni spremembe - povečano sporazumevanje med organizacijami, premiki organizacijskih meja in geografska širitev odnosov med organizacijami - vplivajo na koordinacijo/usklajevanje med organizacijami (cf. Vreede v den Hengst in Sol, 2001:129-130).⁵¹ V nadaljevanju »se potreba po koordinaciji pojavlja kot logična posledica za delitev dela v in med organizacijami (Mintzberg, 1993), koordinacija pa je definirana kot upravljanje odvisnosti (Malone in Crowston, 1994)« (den Hengst in Sol, 2001:130). Različne tipe koordinacijskih struktur lahko strnemo v naslednje:

1. *hierarhična koordinacijska struktura*; opredeljena z dolgoročnimi odnosi med organizacijami in določenimi pravili obnašanja ter jasnimi odnosi avtoritete/oblasti; ena organizacija ima nadzor nad drugimi organizacijami;
2. *trg*; kot struktura koordinira organizacije preko ponudbenih in cenovnih sistemov; na resničnem trgu morajo organizacije zgraditi odnos za vsako novo naročilo stranke; vse organizacije so popolnoma avtonomne/neodvisne in prinašajo odločitve v skladu z njihovim lastnim interesom;
3. *hibridne koordinacijske strukture*; kot mešanica obeh zgornjih mehanizmov variirajo med ekstremi čistih trgov in čistih hierarhij.
(povzeto po den Hengst in Sol, 2001:131)

Powell (1990) npr. trdi nekoliko drugače, da »na poslovne odnose sploh ne moremo gledati kot na podaljšek možnosti med trgi in hierarhijami, ampak so omrežja ločene oblike organizacije in ne enostavno mešanica trgov in hierarhij« (Powell v Henten in Hjarup, 2000:4).⁵²

Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije ima pozitivne učinke na koordinacijo in z njo povezanih stroškov upravljanja izmenjave. Ljudem omogoča oblikovati uspešnejše in učinkovitejše ter tudi več koordinacijskih procesov in razvijati nove koordinacijske strukture (Hengst in Sol, 2001:132). Podjetja, na osnovi povečanega dostopa do informacij in s tem povezanih težav pri iskanju pravih informacij, »za doseganje visoke stopnje sodelovanja uzakonjajo močnejše dvostranske odnose... Značilnost teh poslovnih omrežij je ta, da niso hierarhična, ampak imajo strukturo ravne organizacije, v kateri nobeno podjetje ne nadzoruje vseh relevantnih odnosov, vendar pa ne obstaja popolna enakost v smislu zaroke med podjetji« (Szirbik in Jagdev, leto izdaje neznano:1). Ko se podjetja zaradi izmenjave dobrin in storitev povezujejo med seboj, pa z njihovimi strankami, dobavitelji, »ločitev oblasti/vodstva dveh ekonomskih agentov pogojuje, da ne moremo pričakovati popolne kooperacije/sodelovanja med udeleženci sistema« (Bakos, 1991:2). Skratka, formalni odnosi še vedno igrajo pomembno vlogo (glej Henten in Hjarup, 2000:5).

⁵¹ Glej Mariëlle den Hengst in Henk G. Sol (2001): The Impact of Information and Communication Technology on Interorganizational Coordination: Guidelines from Theory. V: Informing Science - Special Series on Information Exchange in Electronic Markets, Vol. 4, No. 3, 2001, str. 129-138. Dostopno na <http://inform.nu/Articles/Vol4/v4n4p129-138.pdf>

⁵² Glej Anders Henten in Søren Hjarup (2000): Business-relations in electronic commerce. ITS Beinnial Conference, Buenos Aires, 2.-5. julij 2000. Dostopno na http://www.its2000.org.ar/conference/henten_hjarup.pdf

4.5. ZAPRTI PROSTORI e-TRGOVANJA IN e-TEKMOVANJA

Vloga upravljanja informacijsko-komunikacijske tehnologije pri vzdrževanju tekmovalne prednosti v virtualnem okolju se povečuje. »Potencial informacijsko-komunikacijskih tehnologij leži v sposobnosti restrukturiranja verig vrednosti, ki so posredovane preko elektronskih tržnih mehanizmov« (Henten in Hjarup, 2000:9). Čeprav zasnova e-trga teži k prisotnosti neomejenega števila ponudnikov in kupcev, »podjetja za izboljšanje svoje tržne prednosti pri upoštevanju priložnosti v elektronskih medorganizacijskih verigah vrednosti raje izbirajo hierarhične dogovore kot pa nižje-stroškovne tržne transakcije« (Wigand in Benjamin, 1995:3). Ti dogovori ustvarjajo dolgoročne odnose izmenjave, bolj primerne za ohranjanje ravnotežja poslovanja.

Pojav informacijskih posrednikov ima svoje korenine v organizacijskem izločanju informacijskega dela (angl. outsourcing), ko masovna klasična obdelava podatkov v večjih podjetjih na osebnih računalnikih ni možna. Organizacije zato te obdelave izločajo iz svojih operativnih aktivnosti (nasprotje principa »naredi sam/doma«) in jih na osnovi pogodbenega razmerja zaupajo zunanjemu specializiranemu podjetju (glej Gradišar, 1994:574-575). V omrežni obliki organiziranja lahko pričakujemo, da se bo »decentralizirana struktura obrnila nazaj k centralizirani, v kateri lahko eden ali več posrednikov zadovolji potrebo po informaciji, zahtevani za koordinacijo« (Hengst in Sol, 2001:132). Slednje se pri prizadevanju za povezovanje preskrbovalnih verig na elektronski način odraža tudi v porazdeljenih skupnih podatkovnih bazah - o kupcih, proizvodih, storitvah, dobavnih rokih, prodaji - med partnerji izmenjave in s tem pojava e-prodaje z enim virom (glej Wigand in Benjamin, 1995:3-4). Informacijske vezi kot oblika medorganizacijskih informacijskih sistemov izboljšujejo učinkovitost zbiranja in posredovanja informacij med sodelujočimi organizacijami. Gre za vpliv na povečanje predstave medorganizacijskih informacijskih kanalov, kar se odraža v višjih stopnjah sporazumevanja med organizacijami in nižjih celotnih stroških koordinacije (glej Bakos, 1991:3). E-trg kot faza razvoja poslovanja podjetja je lahko ovira ter istočasno podpora načrtovanja in usklajevanja aktivnosti virtualne organizacije (glej Burn in Ash, 1999:3). Glavna skrb zadeva povečan obseg tekmovanja in z njim povezano zniževanje dobičkov.

Zgoraj omenjeni dejavniki kljub začetnemu povečanju udeležencev e-izmenjav kažejo na zaprte prostore e-trgovanja z omejenim številom proizvajalcev, prodajalcev, kupcev in med njimi posrednikov. Odprtost e-trga (vertikalna dimenzija) v večstranski postavitvi (1 kupec, več prodajalcev), se lahko na osnovi privatnih zavezništev v dvostranskih odnosih (horizontalna dimenzija) močno znižuje. Na odprtem e-trgu kupec uživa nižje cene zaradi povečanega tekmovanja in je bolje obveščen glede dostopnih proizvodov/storitev, ter lahko izbira prodajalce, ki bolje zadovoljuje njegove potrebe - v ospredju leži možnost kostumizacije/prilagajanja proizvodov ali storitev neposredno željam kupca (glej Bakos, 1991:3-4). V dvostranskih odnosih privatnih zavezništev ima ustvarjalec e-trga povečan interes pri dobavljanju, kar zmanjšuje možnosti ostalih ponudnikov/igralcev na e-trgu in potrošnika - prizadevanje po monopolističnih profitih (glej Wigand in Benjamin, 1995:9). Proizvajanje in uporaba informacije se smatrata kot pomembni za potrošnika, ko izmenjava informacije lahko znižuje stroške iskanja in s tem znižuje celotne stroške za potrošnika; istočasno pa je lahko informacija uporabljena za izločanje oziroma odstranitev tekmovanja, zato izmenjava informacije lahko škodi potrošniku -

npr. proizvajalci/prodajalci uporabijo izmenjavo informacije za usklajevanje njihovega interesnega obnašanja na trgu, v smislu zadrževanja cene nad tekmovalnim nivojem, omejujejo proizvodnjo ali obseg novih kapacitet oziroma želijo vsaj ohraniti če že ne povečati svoje tržne deleže (glej Nitsche in von Hinten-Reed, 2004:4-5).⁵³ Izmenjava informacij med udeleženi podjetji se vse prej kot v transparentnem/jasnem ali odprtem načinu odvija v obliki poslovnih skrivnosti, znotraj zoženega poslovnega omrežja. Do tu smo obravnavali vrednost informacije in znanja v tržnem okolju, pogledajmo si še drugo stran.

5. VREDNOST INFORMACIJE IN ZNANJA V DRŽAVNEM OKOLJU

5.1. JAVNA INFORMACIJSKA STORITEV

Rojstvo napredne javne informacijske storitve je mogoče pripisati ideji univerzalne storitve, ki se je pojavila v ZDA na področju telekomunikacij, v začetku 20. stoletja. Ideja o razvoju univerzalnega telekomunikacijskega omrežja se je sicer pojavila že nekaj let prej. Navezuje se na iznajdbo telefona kot komunikacijskega sredstva leta 1876, ko je njegov izum patentiral Škot Alexander Graham Bell.⁵⁴

»Možnost imeti dostop do in uporabe telekomunikacijskih storitev se v današnji povečano globalizirani in omreženi družbi smatra kot osnovna potreba. Te storitve igrajo pomembno vlogo v ekonomski rasti in pri stopnjevanju družbenih in kulturnih vzorcev sporazumevanja, kar državljanom omogoča popolno participacijo v pojavljajočih se digitalnih družbenih, političnih in ekonomskih okoljih. Telekomunikacijska omrežja lahko zares smatramo kot tista, ki oblikujejo infrastrukturo informacijske družbe« (Bardzki, 2000:2).⁵⁵

Temelje koncepta javne informacijske e-storitve, zlasti glede njene oskrbe, je nemogoče zasnovati brez upoštevanja širšega družbenega vidika. V ožjem smislu se univerzalna (telekomunikacijska) storitev, izpeljana iz tehnično-ekonomskega vidika, nanaša na učinkovitost in parcialno porazdelitev ekonomske blaginje. V širšem smislu pa javna informacijska e-storitev zadeva pravico dostopa do informacijsko-komunikacijskih virov in prispeva k splošnemu blagostanju vseh ljudi. Nenazadnje, stvar družbenega razvoja sploh ni samo v tem, koliko telefonov bomo imeli ljudje doma ali mobilnikov v roki, kjerkoli že smo. Bolj gre za enakost priložnosti kvalitetnega bivanja in soobstoja v splošnem/javnem interesu.

V 2. členu Direktive 97/33 ES Evropskega parlamenta je univerzalna storitev definirana kot:

»določen minimum niza storitev z določeno kvaliteto, ki je vsem uporabnikom dostopen ne glede na njihovo geografsko lokacijo, v luči specifičnih nacionalnih pogojev, pri ceni, ki se jo da privoščiti« (Bardzki, 2000:5).

⁵³ Podrobnosti v Rainer Nitsche in Nils von Hinten-Reed (2004): Competitive Impacts of Information Exchange. Dostopno na http://europa.eu.int/comm/competition/antitrust/others/maritime/ela_a_proposal/note_on_information_exchange_en.pdf

⁵⁴ Podrobnosti o zgodovini telekomunikacij v M. Pavlič (ur.) (2000): 50 let Življenja in tehnike, str. 94-95.

⁵⁵ Glej Barbara Bardzki (2000): Redefining Universal Service in the Information Age: Towards a Framework for Future Policy. Dostopno na <http://www.its2000.org.ar/conference/bardzki.pdf>

Definicija univerzalne storitve je v konstantnem spreminjanju, zato je pri razlagi težko uporabiti kriterije, na katere se bo navezoval koncept javne informacijske e-storitve. V prvem možnem navajanju kriterijev, so le-ti - glede na potek zgornje definicije - postavljeni v obratnem vrstnem redu:

1. **univerzalnost**; ta kriterij predpostavlja dostop za vsakega pri ceni, ki si jo lahko privoščijo;
2. **enakost**; vključuje dostop do takšne storitve ne glede na geografski položaj ter
3. **nepretrganost/stalnost**; označena z neprekinjeno dobavo storitev, v zameno za dano kvaliteto (povzeto po PUBLAW 3, 1992; Policy Studies Institute London in Centre de Recherches Informatique et Droit Namur za Evropsko komisijo).⁵⁶

Možnost prilagajanja in vsakokratnega spreminjanja kriterijev univerzalne storitve trenutnim potrebam, ob znatni razširitvi potencialov tehnologije, tiči v široko zastavljeni prvotni definiciji. Katus (1995) pravi ravno tako, da »je oskrba univerzalne storitve osnovana na treh načelih: univerzalnosti (dostop kjerkoli), enakosti (pod podobnimi pogoji) in nepretrganosti/stalnosti (stabilna ponudba telekomunikacijskih storitev)« (Katus, 1995:2).⁵⁷ Prepletanje in sovpadanje obojih kriterijev predstavlja težavo v njihovem razumevanju. Nepretrganost/stalnost dobave se nesporno dozdeva kot podobna. Pri navezovanju na javno informacijsko e-storitev v družbenem kontekstu, se bomo ob mešanju kriterijev univerzalnosti in enakosti, omejili na drugo omenjeno definicijo.

»Vse do 80.-ih let 20. stoletja so večino telefonskih sistemov v Evropi nadzorovali nacionalni monopoli v državni lasti. Za te organizacije se je smatralo, da so naravni monopoli, ki morajo biti zaradi zagotavljanja univerzalne oskrbe s telekomunikacijskimi storitvami v lasti in nadzorovani s strani države« (Bardzki, 2000:3). Odpiranju (svetovno-razširjenega) tekmovanja sledijo pritiski po liberalizaciji/sprostitvi ali demonopolizaciji pri zagotavljanju oskrbe informacij in telekomunikacijskih storitev (glej Hamelink, 1995:94-102). S premikom oskrbe/dobave na prosti trg in v tekmovalno okolje - znana fraza »več trga, manj države« - se »v splošnem izrazu »marketizacija« nanaša na stvaritev in uveljavitev legalnih/zakonitih predpogojev obstoja trga in prenos iniciative/vzpodbude od vladnih nadzorov k tržnemu procesu« (cf. Foldvary v Huque, 2004:6).

»Privatizacija ima tipično več ciljev, vključuje povečanje oskrbe s storitvijo ter povečanje kakovosti in učinkovitost podjetij; zaježitev pretoka javnih subvencij, katere predstavljajo redke javne vire, nujno potrebne na drugih področjih; in zbiranje prihodkov javnega proračuna« (Wallsten, 2002:2).⁵⁸ Kakorkoli, hitra privatizacija državnih podjetij brez vnaprej pričakovanih posledic nujno ne prinaša tudi hitrih koristi. Z digitalizacijo in nameščanjem telekomunikacijske infrastrukture so povezani enormni stroški. Pri privatizaciji infrastrukture in telekomunikacijskih storitev »gre za prodajo vseh vrst javno-lastniških organizacij v privatne interese, vključno z ukinjanjem regulatornih predpisov, ki privatnim organizacijam onemogočajo vstop v določen ekonomski sektor« (Hamelink, 1995:94-102).

⁵⁶ PUBLAW 3 (1992) raziskava je dostopna na <http://europa.eu.int/ISPO/legal/en/publaw/publaw.html>

⁵⁷ Glej Sergej H. Katus (1995): The Future of Universal Service Provision in Telecoms from a Legal-Economic Point of View. IBC/ICC Conference, Bruselj, 27.-28. november, 1995. Dostopno na <http://www.law.kuleuven.ac.be/icri/documents/13doc19951127.pdf>

⁵⁸ Glej Scott Wallsten (2002): Does Sequencing Matter? Regulation and Privatization in Telecommunications Reforms. Dostopno na <http://www.isnie.org/ISNIE02/Papers02/wallsten.pdf>

S prenosom lastništva v privatni sektor brez regulatorne avtoritete/oblasti ne prihaja do polnega tekmovanja (cf. Ambrose v Wallsten, 2002:5). V ekonomiji obsega prej kot do tega prihaja do ustvarjanja mednarodnih oligopolnih povezav, kar lahko še naprej omogoča ukinjanje kvalitetnih in družbeno zaželenih proizvedenih informacijskih dobrin in storitev. Ta trend je zopet opazen v razkoraku glede razvitosti pri urbanih in ruralnih področjih v korist prvih, ter v prisotnosti neuravnoveženega razvoja na nacionalni kot tudi na svetovni ravni. Wallsten (2002) v svoji raziskavi celo trdi, da »lahko postavitev regulatornega okvira *pred* privatizacijo javnega podjetja pomaga pri napredovanju tekmovanja« (Wallsten, 2002:6).

Ob kriterijih univerzalnosti, enakosti in stalnosti oskrbe s telekomunikacijskimi storitvami (kot načel univerzalne storitve), se regulacija aktivnosti zaradi neuspeha trga pri njihovi alokaciji - izključevanje posameznih revnih ali nezmožnih kategorij državljanov - močno navezuje na nacionalne (lokalne) okvire posamezne države. Razširitev univerzalne telekomunikacijske storitve v napredne javne informacijske storitve (»online« okolje), svojih temeljev ne more graditi samo na fizičnem dostopu do infrastrukture. Informacijske točke na javnih prostorih (e-točke, e-knjžnice) do neke mere sicer predstavljajo javno protitež ekonomski učinkovitosti v telekomunikacijah (odločilen faktor pri slednjih je cena). Kljub temu pa dostop do tehničnih sredstev sporazumevanja sam v sebi še ne nosi dostopa do vsebine informacij. Še več težav od dostopa povzroča pomanjkanje spretnosti, ki so potrebne za uspešno informacijsko delo: za izvajanje in sprejemanje teh novih informacijskih storitev.

5.2. KONCEPT e-VLADE, NJENE GLAVNE FUNKCIJE IN e-STORITVE

Vlade se postopoma začenjajo zavedati pomembnosti uporabe novih tehnologij pri izboljšanju dostave javnih dobrin in storitev njihovim državljanom. Načrti in strategije o pomembnosti e-upravljanja kot dela reforme javnega sektorja se začnejo intenzivno odvijati v ZDA l. 1993, z National Performance Review, in v Evropski uniji l. 1994, z Bangemannovim poročilom (glej Norris, 2003:1).⁵⁹ Nekaj let kasneje Evropska komisija e-vlado optimistično in dokaj tehnokratsko definira kot:

»uporabo informacijske in komunikacijske tehnologije v javnih administracijah, združeno z organizacijsko spremembo in novimi veščinami, za izboljšanje javnih storitev in demokratičnih procesov ter učvrstitev podpore javnim politikam. E-Vlada omogoča uresničitev boljše in bolj učinkovite uprave. Izboljšuje razvoj in implementacijo/izvedbo javnih politik ter pomaga javnemu sektorju, da se uspešno sooča s konfliktnimi povpraševanji pri dostavi/izročanju več in boljših storitev z zmanjšanimi viri«. (Evropska komisija 2003, v Millard et al., 2004:7)⁶⁰

Široko zastavljena definicija e-vlade vodi njeno interpretacijo v več smeri. V družbeno-ekonomskem kontekstu in izboljšani oskrbi z javnimi dobrinami/storitvami ne gre zgolj za tehnološko plat njihove postavitve v »on-line« okolje in interno

⁵⁹ Pippa Norris (2003): Deepening Democracy via E-Governance. UN World Public Sector Report, 14.5. 2003. Dostopno na <http://ksghome.harvard.edu/~pnorris/ACROBAT/e-governance.pdf>

⁶⁰ Glej Jeremy Millard et al. (2004): Reorganisation of Government Back Offices for Better Electronic Public Services - European Good Practices (Back-office reorganisation). Dostopno na http://europa.eu.int/information_society/programmes/egov_rd/doc/back_office_reorganisation_final_report.doc

preobrazbo delovnih procesov javnega sektorja. Amoretti (2004) npr. e-vlado definira kot »uporabo informacijsko-komunikacijskih tehnologij in še posebej Interneta, kot orodje za doseganje boljše vlade. Učinek e-vlade na najširšem nivoju je enostavno boljše vlada - pri e-vladi gre bolj za vlado kot pa za »e«« (Amoretti, 2004:5). Ali drugače, bolj gre za »potrebo po uporabi informacijsko-komunikacijskih tehnologij za podporo boljše kakovosti »prijaznih« človeških storitev, tako da »on-line« vlada raje dopolnjuje kot pa nadomešča vlado »v osebnem odnosu«« (Millard, leto izdaje neznano:2).⁶¹

V poskusih tehnokratskega pristopa k bolj učinkoviti, uspešni dostavi kakovostnejših javnih dobrin/storitev, k izvajanju javnih politik ob zmanjšanih virih in k reševanju povečanega nezadovoljstva ljudi, se povečuje kompleksnost/zapletenost prvih in znižujejo kompetence/sposobnosti drugih (glej Dunleavy in Margetts, 2000:4).⁶² Posledice izhajajo iz povečanega števila akterjev pri načrtovanju in izvajanju javnih politik ter vse bolj informiranih posameznikov družbe.

Eno izmed ključnih vprašanj se na tem mestu nanaša na to, ali je uvajanje koncepta e-vlade zmožno preseči interne omejitve poslovanja javne uprave v organizacijskem smislu in ustvariti pogoje za kakovosten stik/interakcijo vlade in uprave z uporabniki njenih dobrin/storitev. Iz tega zornega kota prihaja preko uporabe in analize novih tehnologij in novega elektronskega okolja držav do velikih razhajanj. To se odraža v razlikovanju med možno neposredno »elektronsko ali digitalno demokracijo«, v kateri »je Internet do neke mere uporabljen za zagotovitev priložnosti državljanom kot udeležencem demokratičnih procesov in s tem vpliva na aktivnosti javnih agencij ter storitev, ki jih izročajo« (cf. Hacker in van Dijk v Ranerup, 2001:2)⁶³, in »potrošniško demokracijo«, v kateri »državljeni kot kolektivni akterji ne smejo imeti priložnosti za vpliv na proizvodnjo javnih storitev v procesih predstavnike demokracije, ampak kot potrošniki s pomočjo svoje kolektivne izbire javnih storitev« (cf. Bellamy in Taylor v Ranerup, 2001:2). Namesto neposrednega dvosmernega, povratnega toka informacij med državljani in vlado - upoštevanje njihovih želja in potreb - prihaja do enosmernega prenosa/posredovanja vsebinsko (ne)kakovostnih informacij od vlade do državljana. (Ne)možnosti selekcioniranja zanje (ne)pomembne informacije pri uporabnikih zaključujejo začarani krog (ne)zadovoljstva, (ne)transparentnosti vodenja/upravljanja in (ne)primerne oskrbe z javnimi informacijskimi e-dobrinami/storitvami.

Kelly et al. (2002) v obravnavi različnih pristopov upravljanja in reforme javnega sektorja ter ocene aktivnosti, proizvedenih ali podprtih s strani vlade, uvajajo t.im. »koncept javne vrednosti«:

»javna vrednost se nanaša na vrednost, ustvarjeno s strani vlade preko storitev, zakonov in drugih aktivnosti...je vrednost, določena z nagnjenji državljanov...ter je vrednost, ki jo dodaja vlada, razlika med koristmi in viri/močmi, ki jih državljani podeljujejo vladi« (Kelly et al., 2002:4).⁶⁴

⁶¹ Glej Jeremy Millard (?): E-Government Strategies: Best Practice Reports From the European Front Line. Dostopno na <http://www.prisma-eu.org/deliverables/bestpractice.pdf>

⁶² P. Dunleavy in H. Margetts (2000): The Advent of Digital Government: Public Bureaucracies and the State in the Internet Age. Annual Conference of the American Political Science Association, Washington, 4. september 2000. Dostopno na http://www.governmentontheinternet.co.uk/downloads/papers/APSA_2000.pdf

⁶³ Glej Agneta Ranerup (2002): Tools for Consumer Democracy? The Role of Cybermediaries in Quasi-Markets. Dostopno na http://www.kkv.se/forskare-student/pdf/proj90-2001_2.pdf

⁶⁴ Glej Gavin Kelly et al. (2002): Creating Public Value - An analytical framework for public service reform. Dostopno na http://www.strategy.gov.uk/files/pdf/public_value2.pdf

Kearns (2004) pri prevajanju koncepta javne vrednosti v kontekst e-vlade našteva tri klasične vire javne vrednosti:

- »1. javna vrednost je ustvarjena z izročanjem visoko kakovostnih storitev - zaznave storitev vodijo nizi dejavnikov kot so njihova uporabnost/dostopnost, zadovoljstvo uporabnikov, dojeta pomembnost storitve, pravičnost pri njeni oskrbi in končno njeni stroški,
2. vir javne vrednosti je doseganje izidov, katere javnost smatra kot zaželjene in
3. pomembni vir javne vrednosti predstavlja zaupanje v javne institucije, preko katerega državljani bolj navdušeno sprejemajo vladno delovanje in imajo občutek povezanosti z vlado«. (Kearns, 2004:6)⁶⁵

Šibko točko programov e-vlade predstavljajo težave pri oceni povpraševanja/zahtev po e-vladnih storitvah. Omejeno in nejasno povpraševanje po tej vrsti storitev predstavlja razlog za osredotočenje na znano, na anticipirane javne potrebe, namesto na dejansko povpraševanje (glej Centeno et al., 2004:8-9).⁶⁶

V l. 2000 je npr. Evropska komisija v okviru Lizbonske strategije začela v svojem značilnem kampanjskem slogu s pobudo eEvropa - informacijska družba za vse, katere ključni cilji so:

- pripeljati vsakega državljana, šolo, posel/podjetje in administracijo »on-line«
- ustvarjati digitalno pismeno Evropo, podprto s podjetniško kulturo, pripravljeno zagotoviti finančna sredstva
- zagotoviti socialno vključenost celotnega procesa, graditi zaupanje potrošnika in učvrstiti družbeno kohezijo/povezanost (glej Millard et al., 2004:8).

Namen pobude je bil imeti vse bazične/osnovne storitve dostopne »on-line« do konca l. 2002. Svet za notranji trg se je strinjal z definicijo osnovnih storitev, ki pokrivajo 8 storitev za podjetja ter 12 storitev za državljane in so prikazane v Tabeli 2..

Tabela 2.: 20 osnovnih javnih storitev pobude eEvropa

Javne storitve za državljane:	Javne storitve za podjetja:
Davki na dohodek; napoved, obveščanje	Socialni prispevki za zaposlene
Storitve iskanja dela	Davek na podjetje; napoved, obveščanje
Prispevki za socialno varnost; nadom. za brezposelnost, otroški dod., str. zdravljenja, štipendije	DDV; napoved, obveščanje
Osebni dokumenti; potni list, voz. dov.	Registracija novega podjetja
Registracija avtomobila	Predložitev podatkov statističnim uradom
Vloga za gradbeno dovoljenje	Prijava carinskih obveznosti
Prijava policiji; npr. kraje	Okoljska dovoljenja; +poročanje
Javne knjižnice	Javna naročila
Prošnja/Izročitev rojstnih/poročnih listin	

⁶⁵ Glej Ian Kearns (2004): Public Value and E-Government. IPPR London. Dostopno na http://www.ippr.org.uk/research/files/team34/project143/Kearns_PublicValueandEgovernmnet_ippr.pdf

⁶⁶ Podrobnosti v C. Centeno et al. (2004): eGovernment in the EU in the next decade: Vision and key challenges. EC DG JRC Institute for Prospective Technological Studies. Dostopno na http://fiste.jrc.es/download/eGov_VisionKeyChallenges_Final_Draft_Aug2004_v1.pdf

Vpis na študij/univerzo	
Naznanitev premikanja;spr.naslova	
Storitve povezane z zdravjem	

Vir: Westholm et al. (2003:34)⁶⁷ in Millard et al. (2004:9)

E-storitve, ki jih ponujajo v uporabo javne administracije, zavzemajo 3 glavne oblike - informiranje, komuniciranje in odvijanje izmenjav. Informacijske storitve (vodenje administrativnih postopkov, javni registri in podatkovne baze, zakoni, parlamentarni dokumenti, politični programi, posvetovalni dokumenti, podporne informacije v procesih odločanja, informacije o delu, gospodinjstvu, izobraževanju, zdravju, kulturi, transportu, okolju) in komunikacijske storitve (stiki z javnimi uslužbenci, politiki preko e-pošte, razprave namenjene političnim zadevam, razprave namenjene vprašanjem vsakdanjega življenja, objave delovnih mest) so do neke mere že dostopne. Storitve transakcij/izmenjav (elektronsko izpolnjevanje vlog, davčnih napovedi, prošnje za licence in dovoljenja, referendumi, volitve, javnomnenjske raziskave, peticije, pobude, registracije postopkov), ki vpeljujejo elektronsko premikanje dobrin ter izročanje storitev, pa so še vedno v povojih in se razvijajo sorazmerno počasi (glej Westholm et al., 2003:1).

Pri postavitvi primernih storitev na medmrežje morajo javne administracije, v zvezi z e-vladnimi storitvami, odkriti in prepoznati nagnjenja oziroma želje državljanov ter podjetij. Raziskava o rasti e-vladnih storitev v svetovnem obsegu iz l. 2001/02 razkriva, da je glavna uporaba e-vlade usmerjena k iskanju informacij. Povprečje uporabe e-vlade na strani odrasle globalne populacije je bilo v l. 2001 26%, v l. 2002 pa 30%. Razkorak med analiziranimi državami je ogromen: na Madžarskem z najnižjo uporabo e-vlade s strani njene populacije npr. 3% in vodilno Švedsko s 57%. Države, v katerih prihaja do najvišjih stopenj uporabe e-vlade, so poleg Švedske še Norveška, Singapur, Danska, Finska, Kanada, Avstralija in ZDA (cf. Taylor et al. v Westholm et al., 2003:38-39). Uporabniki, ugotavlja raziskava, prav tako izražajo znatne skrbi glede varnosti - 64% celotne svetovne odrasle populacije je dejalo, da se pri uporabi Interneta v e-vladne namene niso počutili varne (cf. Taylor et al. v Westholm et al., 2003:38-39). Zaupanje v javne institucije in občutek povezanosti z vlado se ob tako visokem odstotku občutka ogroženosti zagotovo ne povečujeta.

Širitev dostopa do Interneta in njegova povečana uporaba s strani podjetij, civilno-družbenih organizacij in posameznikov družbe silita javni sektor k reorganizaciji njegovega poslovanja. Za nameček pa »v časih hitre tehnološke spremembe institucionalna in politična realnost pogosto zaostajata za spremembami, ki se odvijajo v ekonomski aktivnosti« (Wunsch, 2001:9).⁶⁸ V tem smislu:

»Dejanska implementacija e-vladnih politik kot integralnega dela pojavljajoče se Informacijske Družbe ne proizvaja in/ali je naklonjena samo spremembam v politično-institucionalni sferi, v orodjih in vladni logiki, ampak tudi v ustreznih ustavnih pravicah... Namen e-vlade je igrati ključno vlogo v procesu »konstitucionalizacije«, ko vsebuje odnos, ki ga vlade nameravajo ustvariti z državljanji in poslovnimi subjekti kot tudi njihov odnos z drugimi administracijami«. (Amoretti, 2004:4)

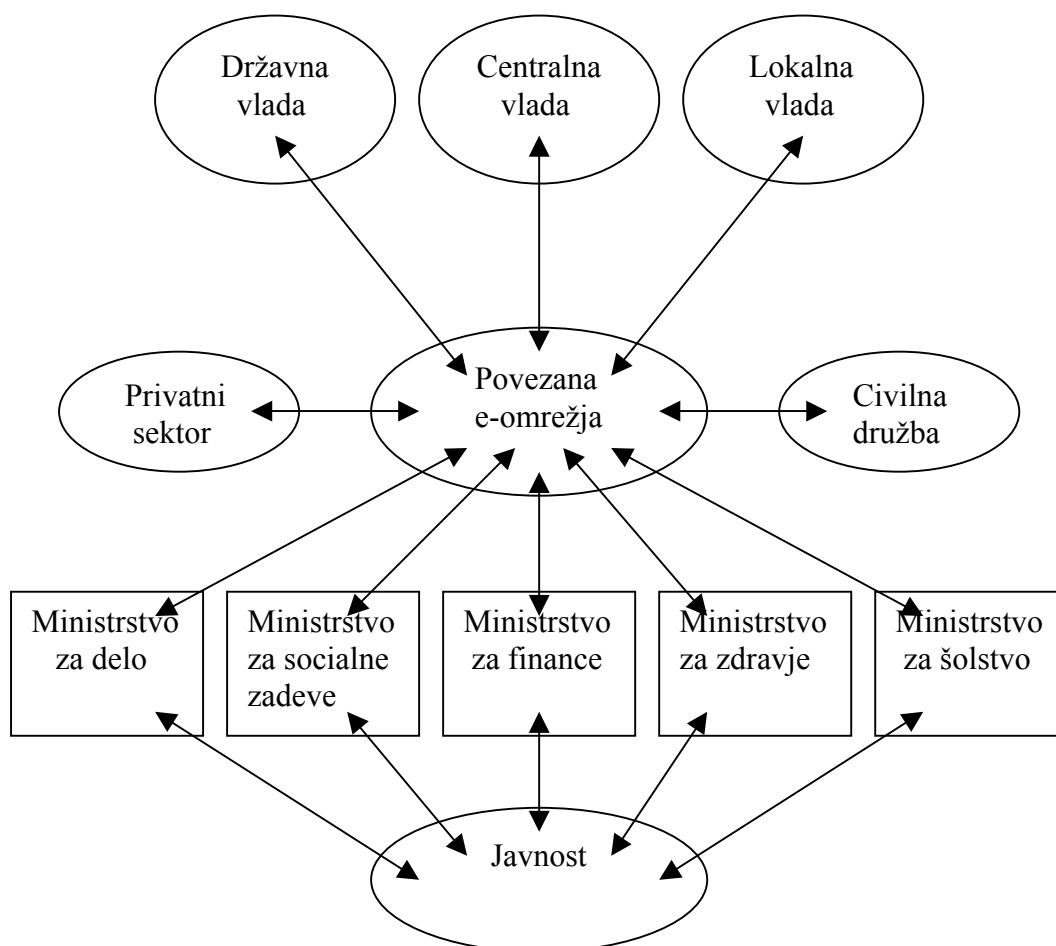
⁶⁷ Glej Hilmar Westholm et al. (2003): Prisma Strategic Guideline1- eAdministration. Dostopno na <http://www.prisma-eu.net/deliverables/SG1administration.pdf>

⁶⁸ Glej Sacha Wunsch (2001): Electronic Services: Its regulatory Barriers and the Role of the WTO. Dostopno na <http://www.cid.harvard.edu/cidtrade/Papers/wunsch.pdf>

V poskusu razkrivanja koncepta e-vlade in razvoja odnosov z vladno okolico si pomagajmo s poenostavljenim slikovnim prikazom modela e-vlade in vanj vključenimi dvosmernimi informacijskimi tokovi med vlado, državljani, civilno-družbenimi organizacijami in podjetji (Slika 3.).

Slika 3.: Model e-vlade

Vir: Hafeez et al., 2003:10⁶⁹

Hipotetični model akterjev e-vlade se s postavitvijo povezanih globalnih elektronskih omrežij kot osrednje točke, preko katerih se povezujejo akterji pri izmenjavi informacij, približuje ideji ustvarjanja »globalne vasi« in globalne civilne družbe. V njej »se verjame, da je teritorialna država, ki je v svetovni politiki prevladovala od fevdalne dobe naprej, zasenčena s strani neteritorialnih akterjev kot so multinacionalne korporacije, transnacionalna družbena gibanja in mednarodne organizacije« (Keohane in Nye, Jr., 1998:1).⁷⁰ Ob hitrem napredku tehnologij »se ob posamezni/poedini teritorialni oblasti države pojavljajo pomnoženi, prepleteni tekmovalci« (Kobrin, 1998:17). Kljub temu, da nekatere mednarodne organizacije

⁶⁹ Glej Seema Hafeez et al. (2003): UN Global E-government Survey 2003. Dostopno na <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN016066.pdf>

⁷⁰ Glej Robert O. Keohane in Joseph S. Nye, Jr. (1998): Power and Interdependence in the Information Age. V: Foreign Affairs, Vol. 77, No. 5, september/oktober 1998. Dostopno na <http://www.ksg.harvard.edu/prg/nye/power.pdf>

(npr. STO, G8, OECD) promovirajo enoten svetoven koncept e-vlade in je standardizacija e-poslovanja v povezanih e-omrežjih naravnana k njegovi poenostavitvi, je realno stanje nekoliko drugačno. Raziskava Združenih Narodov glede e-vlade v svetovnem merilu za l. 2003 ugotavlja, da: je nemogoče govoriti o enoznačnem modelu razvoja e-vlade; e-vladne spletne predstavitve širom sveta se pojavljajo bolj v slučajnem načinu; polnemu potencialu e-vlade se v nasprotju s popularnim prepričanjem približuje le nekaj posameznih držav (med njimi večina v Severni Ameriki in Evropi); napredek pri zagotavljanju ljudsko-osredotočenih transakcijskih in omrežnih storitev ter možnosti vključevanja vseh ljudi je nepopolen v razvitih industrijskih državah, kaj šele v razvijajočih se državah (glej Hafeez et al., 2003:18).

Na drugi strani, je, ne glede na vtise o vzpostavljanju globalne/centralne vlade v družbenih in političnih odnosih, »eden izmed razlogov, zakaj informacijska revolucija ni preobrazila svetovnih politik v novo politiko popolne kompleksne medsebojne-odvisnosti ta, da se informacija ne pretaka v vakumu/praznem prostoru, ampak v že zasedenem političnem prostoru. Drugi je ta, da zunaj demokratičnega območja miru, svet držav ni svet kompleksne medsebojne-odvisnosti« (Keohane in Nye, Jr., 1998:3). Vlade posameznih držav, kljub pritiskom zunanjih mednarodnih akterjev/promotorjev pri uvajanju koncepta e-vlade in razvoju informacijskih, komunikacijskih ter transakcijskih potencialov e-omrežij, nujno upoštevajo svoje notranje okolje. »Stanje pripravljenosti e-vlade v posamezni državi je funkcija združenih nivojev njenega ekonomskega in tehnološkega razvoja ter razvoja človeških virov/kapitala« (Hafeez et al., 2003:19).

V primeru Slovenije, Kragelj (2003) na osnovi analize stanja 53 vladnih spletnih predstavitev konec l. 2001 in sistematične evalvacijske študije, podaja celotno oceno kakovosti vladnih spletnih predstavitev, ter njihove ustreznosti. Rezultati so sledeči: vladne spletne predstavitve niso dostopne vsem državljanom; ne ustrezajo dovolj potrebam in interesom končnih uporabnikov (preprosta uporaba, komunikacija z vladno službo...); obstoječa vladna politika na področju novega medija je preveč splošna in neustrezna, saj premalo upošteva (demokratični) potencial novega medija ter je preveč usmerjena v informiranje in premalo v interaktivnost, izkoriščanje možnosti spletnih predstavitev za zблиževanje in sodelovanje med vladnimi službami in državljanji; edina prava možnost komunikacije državljanov z vlado je neučinkovita, saj se na e-pošto ustrezno odziva samo polovica vladnih služb; ob pogledu na ekonomičnost (način porabe sredstev), decentraliziran sistem vladnih spletnih predstavitev za Slovenijo ni primeren, saj so stroški za posamezne predstavitve v vsakem primeru nesorazmerni z njihovo majhno obiskanostjo; informiranje ni pravočasno, pomembne vsebine na predstavitvah manjkajo, njihova uporaba pa je težavna in ne pripomore k zmanjševanju digitalne razlike; k majhni uspešnosti in učinkovitosti slovenskih vladnih predstavitev pa zagotovo pripomore tudi slaba skrb za zasebnost podatkov in varnost pri prenosu zaupnih podatkov (cf. Kragelj v Lukšič in Oblak (ur.), 2003:140-141).⁷¹ Preko koncepta e-vlade se osredotočimo še na značilnosti poslovnega delovanja e-vlade.

⁷¹ Podrobnosti v Boris Kragelj (2003): Ovrednotenje spletnih predstavitev Vlade RS. V: Andrej A. Lukšič in Tanja Oblak (ur.) (2003): S poti v digitalno demokracijo, str. 130-146. Ljubljana, FDV (Knjižna zbirka Hermes). Dostopno na <http://odkw.fdv.uni-lj.si/eknjige/Edemokracija.pdf>

5.3. UPORABNIŠKO INTEGRIRANO POSLOVANJE e-VLADE / e-JAVNE UPRAVE

Razmislek o načrtovanju elektronskega poslovanja vlade oziroma javne uprave običajno vodi v smeri, ki zanemarja bistvo razlik med javnim in privatnim sektorjem: da si e-vlada/javna uprava deli osnovna stališča glede delovnih zahtev s konceptom e-poslovanja organizacij v zasebnem sektorju - zahteve po večji učinkovitosti, produktivnosti, zniževanju stroškov poslovanja ter obravnavanju državljanov kot strank. Glavna poudarka/učinka glede e-vladnih storitev v takem pristopu (zniževanje stroškov in izboljšanje kakovosti storitev) pogojujeta tudi nov ustroj procesa izročanja storitev. Na drugi strani, ko vlada deluje v dobro vseh državljanov, v nasprotju s privatnim poslom ne more izbirati svojih strank in so državljani (davkoplačevalci) več kot samo njene stranke (glej Millard, leto izdaje neznano:2).

Kljub temu, da »je uspeh na komercialnem področju velika vzpodbuda za snovanje e-poslovanja v vladi...«, se je kopiranje informacijskih sistemov iz privatnega sektorja, brez posvečanja pozornosti specifičnim vidikom javnega sektorja, pogosto izkazalo za kratkovidno« (Wimmer et al., 2001:4).⁷² Večina javno-upravnih nalog je informacijske narave. Zato mora vlada v zapleteni strukturi ciljev javne uprave, pri varovanju dobrobiti državljanov, v nasprotju z vzpostavljanjem sistema prevlade v polju zasebnega sektorja, iskati ravnotežje med nasprotujočimi si zahtevami (glej Wimmer et al., 2001:4-5). Načrtovanje poslovanja javne uprave v elektronskem načinu omogoča izboljšanje sporazumevanja med njo in državljani, istočasno pa se odraža v povečanem sodelovanju, združevanju - znotraj in med vladnimi ustanovami/agencijami.

Uporabljamo posplošen izraz za javno organizacijo, vladna agencija; to je privzeto iz ameriškega žargona. Vladna agencija je definirana kot »formalna organizacija z ločenim legalnim položajem in ima en ali več formalnih namenov/ciljev« (Millard et al., 2004:14). Pri reorganizaciji oziroma ponovnem načrtovanju gre v ožjem pogledu za »spremembe v delovnih tokovih/procesih ali spremembe v strukturi ene ali več vključenih agencij« (Millard et al., 2004:14). Da tehnološki sistem deluje kot celota, prihaja na ravni zapletene moderne tehnologije do potrebe po povezovanju različnih virov znanja glede veščin (glej Binz-Scharf, 2003:7).⁷³ »Pri novih načinih delovanja, večjem skupinskem delu, strukturnih spremembah in omreženi vladi, obstaja povečano zavedanje o pomembnosti dobrih praks upravljanja znanja« (Centeno et al., 2004:8). Ko dokumenti in podatkovne baze v elektronski obliki nosijo vsebino kateregakoli administrativnega postopka in je visok obseg koordiniranega dela skupna značilnost vseh administrativnih sistemov, postaja stikanje znanja človeških akterjev in znanja, vsidranega v programskih agentih, ključnega pomena za aktivno podporo njihovih uporabnikov pri izvajanju/izpolnitvi dela (glej Wimmer et al., 2001:8-9). Poenostavljeno rečeno, sta doseganje izročanja kakovostnih storitev uporabnikom in povečanje notranje učinkovitosti administracije odvisni od stopnje integracije oziroma

⁷² Glej Maria Wimmer et al. (2001): *Electronic Business Invading the Public Sector: Considerations on Change and Design*. Proceedings of the 34th Hawaii International Conference on System Sciences - 2001. Dostopno na <http://csdl.computer.org/comp/proceedings/hicss/2001/0981/05/09815006.pdf>

⁷³ Podrobnosti v Maria C. Binz-Scharf (2003): *Bureaucratic Networks or Networked Bureaucracies? Knowledge Sharing in ICT-Enabled Innovation Projects*. Dostopno na http://www.ksg.harvard.edu/digitalcenter/research/working_papers/binz-scharf_NCDG_03-012.pdf

povezovanja delovnih procesov in postopkov preko mej 'prejšnjih' organizacij. Oskrba z e-vladnimi storitvami v povezovalnem pristopu pa zajema več dimenzij:

- (horizontalna) integracija različnih *agencij in oddelkov* istega nivoja vlade;
 - (vertikalna) integracija različnih *administrativnih nivojev* - državni, regionalni, lokalni;
 - integracija različnih *tipov storitev* - informiranje, komuniciranje, transakcije;
 - (med-sektorska) integracija različnih *oskrbovalcev storitev* - javnih, komercialnih in združenj civilne družbe.
- (glej Westholm et al., 2003:3)

Obseg nabora ljudi, ki imajo lahko vpliv na javno-upravne procese in odločitve, je dosti večji od tistega v zasebnem sektorju. Večina dela v javnih agencijah se lahko izvaja samo v sodelovanju z drugimi agencijami - pot iskanja pravilne mešanice načrtovanja in usklajevanja skupinskega dela (glej Wimmer et al., 2001:5-7) postaja težavna naloga. »Težave koordinacije niso nujno odraz neposrednih konfliktov interesov med akterji, težave sinhronizacije, usklajenosti načrtov in realizacije inovacij se lahko ponavljajo celo v situacijah, v katerih vsi akterji sprejmejo skupen interes pri doseganju deljenih ciljev« (cf. Milgrom et al. v Dunleavy in Margetts, 2000:5).

Organizacijska delitev posamezne javne agencije je, ob geografski razpršenosti, nakazana v ločevanju sprednjih oziroma vstopnih pisarn (angl. front-office) - gre za stikanje med vladno agencijo in državljani - od podpornih oziroma izstopnih pisarn (angl. back-office) - njihovo interno delovanje predstavlja hrbtenico kakršnekoli oblike e-vlade/uprave (glej Homburg in Bekkers, 2003:1).⁷⁴ Povezovanje relevantnih storitev in delovnih procesov v enotno sprednjo pisarno pomeni to, da ima slednja elektronski dostop do različnih podpornih pisarn, v katerih se odvijata upravljanje in proizvodnja informacij ter javnih informacijskih e-storitev. Sprednja pisarna privzema vlogo dostave naročila storitve, podporne pisarne pa odločajo o tem, kaj je dejansko izročeno (glej Westholm et al., 2003:3).

V ospredju stikanja med vladno agencijo in državljani preko javnih e-storitev, kot dopolnila tradicionalnim kanalom njihovega izročanja, leži pojav spletnega portala, ki predstavlja vstopno točko v uporabniško-osredotočenem načinu. Uporabniku omogoča prilagojen pregled nad in dostop do različnih storitev na enem mestu - personalizacija storitve. Namesto obiska ločenih spletnih strani za vsako storitev posebej in s tem povezanega napora/stroškov, uporabnik na enem mestu najde informacije in povezave (t.im. koncept »one-stop-shop«) za nadaljnji potek načrtovane elektronske izmenjave v administrativnem postopku.

Z možnostjo združevanja različnih javnih e-storitev sta povezani (horizontalna) integracija podpornih pisarn različnih agencij in njihovih oddelkov na istem nivoju vlade ter (vertikalna) integracija različnih administrativnih nivojev. Povezanost 'dobaviteljske' verige v primeru mnogih vladnih e-storitev ne pomeni vključenost samo ene agencije. Prvotno zadolžena agencija mora, v smislu zadovoljitve določenih

⁷⁴ Podrobnosti v Vincent Homburg in Victor Bekkers (2003): The Back-Office of E-Government (Managing Information Domains as Political Economies). Dostopno na <https://ep.eur.nl/retrieve/994/BSK003.pdf>

predpogojev za oskrbo z njenimi storitvami, posredovati raznovrstne podatke drugim agencijam vzdolž funkcionalne delitve dela na obeh zgornjih nivojih. Doseganje največje možne stopnje integracije med velikim številom raznolikih agencij in reorganizacija poslovanja podpornih pisarn v smeri anticipiranih uporabniških zahtev sta v veliki meri odvisni od načrtovanja več-faznih procesov (glej Westholm et al., 2003:23). Uspešno izvajanje e-procesov zahteva izmenjavo informacij in delitev znanja med različnimi enotami, oddelki ali organizacijami (glej Homburg in Bekkers, 2003:1).

Skratka, IKT tudi v področju vladnih storitev, podobno kot v poslovnem svetu, povzroči uporabniško reorganizacijo vladnih služb (agencij). Razlika je le v načinu financiranja, v naravi uporabnikov/državljanov in v tem, da se enih javnih storitev drži pridih moči in prisile, značilne za javni sektor. Zato kaže pozornost znova posvetiti dejstvu, da e-storitve javne uprave oziroma e-menjave ne potekajo v tržnem polju, ampak v javnem polju, kjer sta moč in institucionalizirana dominacija glavna koordinacijska mehanizma. Tudi že omenjena globalna analiza mnenj ljudi glede e-uprav je lepo pokazala, da se v tem polju ljudje najbolj bojijo morebitnega ogrožanja svoje varnosti in zasebnosti.

5.4. e-MENJAVA INFORMACIJ & ZNANJA: MED EKONOMIJO IN POLITIKO

»Ko ljudje in drugi nosilci znanja sodelujejo v smislu doseganja ciljev sistema, procesi igrajo osrednjo vlogo pri načrtovanju informacijskih sistemov« (Wimmer et al., 2001:6). S porazdeljenostjo procesov dela, določanja, odločanja, izvedbe in nadzora političnih konfliktov širom večih javno-upravnih organizacij, je mogoče podporne (izstopne) pisarne, ki se uporabniško integrirajo, obravnavati kot »omrežja organizacij, v katerih se cilji nujno ne prekrivajo in lahko prihaja do nasprotja interesov. V teh omrežjih je informacija sama primarno sredstvo vrednosti in izmenjave, relativno nenadzorovana delitev takšnih močnih virov ogroža informacijske monopole in lahko celo ogrozi razlog obstoja določenih organizacij, vključenih v proces deljenja informacij« (Homburg in Bekkers, 2003:1).

Podobno ugotavljata Taylor in Lips (2004), ko pravita, da »omrežja tako vključujejo kot izključujejo... Omrežja niso vseobsežne skupnosti organizacij, ki delujejo harmonično z namenom doseganja skupnih ciljev... Sporazumevanje znotraj omrežja pomeni »nesporazumevanje« s tistimi, ki niso del istega omrežja (Mulgan, 1991)« (Taylor in Lips, 2004:2).⁷⁵ Vlogo sprednjih pisarn javnih agencij lahko neposredno prevzame ekran osebnega računalnika - e-omrežja v ozadju postanejo nevidna za večino državljanov. »Vodenje s strani vlade nadomeščajo »samokrmiljena/usmerjena omrežja«, upirajoča se vladnemu usmerjanju (Rhodes, 1997) z odsotnostjo »hierarhičnega nadzora« (Bogason et al., xx; Frissen, 1999). Novo pojavljajoče se kritično razmišljanje pa razglablja, da »se vodenje odvija v senci hierarhije« (Jessop, 2004) in »prikritega centralizma«, da smo priče obdobju »zatona javnosti« (Marquand, 2004)« (Taylor in Lips, 2004:3).

(Ne)pospešeno prečkanje oziroma izmenjava informacij in podatkov širom tradicionalnih organizacijskih meja vpliva na odnose med različnimi organizacijami,

⁷⁵ Glej J. A. Taylor in A. M. B. Lips (2004): Theory and practice in public administration and e-government: searching for analytical depth in an information polity. EGPA Annual Conference, 1.-4. september 2004, Ljubljana, Slovenija. Dostopno na <http://www.fu.uni-lj.si/egpa2004/html/sg1/Taylor.pdf>

na njihovo avtonomijo ter načrtovanje in uporabo informacijskih sistemov. Za osvetlitev kompleksne mešanice sodelovanja in konflikta, ki vznikata, ko si organizacije začnejo medsebojno izmenjavati informacije, Homburg in Bekkers (2003) ponujata 2 bistveno različna pogleda glede razlage informacijske izmenjave:

- *politični pogled na informacijsko izmenjavo, z uporabo teorije odvisnosti virov*; organizacije v omrežjih so voljne postaviti in uporabljati informacijske sisteme, ki križajo organizacijske meje, da bi si pridobile dostop do informacij, nadzorovanih s strani drugih organizacij; istočasno lahko prihaja do nesprejemanja dogovorov/postavitvev, ki se ne skladajo z njihovimi informacijskimi potrebami (npr. postopki obravnavanja informacij, pogoji uporabe in podatkovni modeli); v informacijskem partnerstvu si vsaka organizacija, preko minimiziranja odvisnosti od drugih organizacij, dejansko prizadeva za optimizacijo njenega samo-interesa in obratno maksimiziranja odvisnosti drugih organizacij od njih samih; standardizacija podatkov se dotika kulturno ali profesionalno sprejetih postopkov, ki se jim je težko odpovedati in se lahko odraža v zasukih ravnotežja moči med organizacijami, poglobljanju obstoječih odvisnosti ter njihovo razširitev v področje tehnologije; organizacije so še naprej pazljive pri brezpogojnih izmenjavah širom organizacijskih meja
- *ekonomski pogled na informacijsko izmenjavo, z uporabo teorije lastniških pravic*; informacijski sistemi so dojeti kot informacijsko premoženje; poudarek na popolnem lastništvu nad informacijskimi sistemi vključuje (izključno) pravico do uporabe informacijskega sistema, njegovo kvalitativno in stroškovno-učinkovito spreminjanje in posledično prilagajanje koristi iz naslova teh prilagoditev; ena organizacija kot rezidenčen upravičenec si v omrežju organizacij v celoti lasti centralno podatkovno bazo, medtem ko jo druge organizacije uporabljajo (npr. vpogled ali vnos informacij v podatkovno bazo) v smislu pogodbenega najema in prispevajo k stroškom sistema; standardizacija definicij podatkov redči in blaži lastniške pravice, zato so udeleženci nagnjeni k podinvestiranju v deljen informacijski sistem in njegove izboljšave, kar se odraža v slabi kakovosti podatkov, zmanjšani profitabilnosti, funkcionalnosti in sposobnosti preživetja medorganizacijskih informacijskih sistemov. (povzeto po Homburg in Bekkers, 2003:3-5)

S tema razlagama smo znova v objemu klasičnega razlaganja tradicionalnih razlik med privatnim in javnim sektorjem. Integracija/povezovanje in usklajevanje načrtovanja procesov dela preko informacijskih sistemov raznolikih agencij, njihovih enot in oddelkov ima v obeh pogledih na informacijske izmenjave določene pomanjkljivosti. V prvem pogledu prihaja, na osnovi povečane medsebojne odvisnosti in izpolnjevanja samo-interesa organizacij, do informacijskih blokad ter izločanja niza organizacij iz skupnega e-omrežja. To se lahko zgodi kljub začetnemu partnerstvu/sodelovanju pri izmenjavi podatkov in informacij preko porazdeljenih informacijskih sistemov. V drugem pogledu je na osnovi relativne finančne neodvisnosti agencij skorajda nemogoče pričakovati stvaritev skupne osrednje podatkovne baze in standardizacije postopkov, ki bi pripomogli k bolj učinkovitemu in uspešnemu e-poslovanju znotraj javne uprave.

Na eni strani se, v pristopu »življenjskih dogodkov« in »aktivnosti podjetij« (glej Westholm et al., 2003:4), težave koordinacije glede načrtovanja oskrbe in proizvodnje z e-storitvami ter poskusi redukcije informacijskih blokad, rešujejo s centralizacijo podpornih pisarn (npr. deljena hramba podatkov in virov) in decentralizacijo sprednjih pisarn. Dodatno je zaznati poskuse poenostavljanja upravnih postopkov, kar naj bi prispevalo k zniževanju stroškov poslovanja uprave (glej Millard et al., 2004:31). Na drugi strani pa koncept »novega javnega upravljanja« - poudarek tu je na decentralizaciji in ločevanju organizacij (zasuk od konvencionalnih hierarhičnih in na pravilih-osnovanih agencij k bolj podjetnim javnim birokracijam), na njihovi povečani avtonomiji, uvajanju novih oblik tekmovanja (tako med samimi agencijami kot tudi med njimi in zasebnimi agencijami) in vzpodbud, prenosu lastnine v zasebni sektor, vključevanju zasebnih finančnih virov v oskrbo in proizvodnjo s splošnimi dobrinami/storitvami (glej Dunleavy in Margetts, 2000:7) - prispeva k širšemu reformiranju aktivnosti javnega sektorja.

5.5. KOMERCIALIZACIJA JAVNIH INFORMACIJ, e-STORITEV

Možnosti, ki jih ponuja Internet kot novo okolje delovanja, spreminjajo tako poslovanje kot odnose znotraj javnega sektorja ter tudi navzven obrnjene odnose med vlado, podjetji, civilno-družbenimi organizacijami in državljani. Ustvarjanje elektronskega informacijskega trga vpliva na dojemanje vrednosti javnih informacij in e-storitev. Veliki finančni vložki v napredne tehnologije od držav zahtevajo povečano stopnjo inovativnosti pri iskanju virov in njihovem delovanju:

»Kot rezultat pojavljajočega se javno-privatnega partnerstva se vlade, v glavnem na področju informacijske tehnologije, pri načrtovanju, proizvodnji in vodenju uspešnih in učinkovitih javnih storitev zanašajo na izkušnje privatnega sektorja...Sodelovanje pri dostavi javne storitve se nanaša na vzajemno in prostovoljno podporo, ki si jo dve ali več razločenih javno-sektorskih agencij, ali javnih in privatnih administracij, vključno z ne-profitnimi organizacijami, nudijo ena drugi, da bi izročili »javno« storitev, to je tisto, ki je del poslanstva vlade« (Préfontaine et al., 2000:5).⁷⁶

Ne glede na zamisel, da bo koncept e-vlade s seboj prinesel boljše in bolj odgovorno upravljanje, transparentnost poslovanja znotraj uprave, z javno-privatnim partnerstvom prihaja do vključevanja privatnih interesov v načrtovanje oskrbe (proizvodnja + financiranje) z javnimi informacijskimi dobrinami in e-storitvami. V primeru zunanjih (zasebnih) finančnih virov se stroški investicij vračajo neposredno s prihodki, kar vodi do ustvarjanja profita in križanja interesov. Privatni pogodbeniki v splošnem niso odgovorni javnosti, ampak tudi in predvsem svojim lastnikom. Vzpon e-posredovanega vodenja/upravljanja, preko informacijskih posrednikov (neprofitne organizacije, privatna podjetja, mediji) - kot vmesnikov med državo in državljani (glej Norris, 2003:2), lahko zopet sovpada s konceptom »novega javnega upravljanja«. Z njim je povezana minimalna servisno-naravnana vloga države, delujoča na tržnih načelih, ki iz sodelovanja izločajo manj sposobne (denarno ali pa z vidika potrebnega znanja pri uporabi novih tehnologij) kategorije državljanov.

⁷⁶ Glej Lise Préfontaine et al. (2000): New Models of Collaboration for Public Service Delivery: Worldwide Trends. Dostopno na http://www.ctg.albany.edu/publications/reports/new_models_wp/new_models_wp.pdf

Kljub temu, da »vlada predaja del svojih upravljalških odgovornosti, ohranja dovolj nadzora za zagotovitev varovanja javnega interesa. Le-ta se ohranja z vzdrževanjem nadzornega interesa ali preko zakonov in predpisov, ki vodijo aktivnosti združenja« (Préfontaine et al., 2000:7).

Kritično je, kdo ima dovolj znanja, da zaščiti javno korist. Predaja javne e-storitve zasebnemu podjetju oziroma (delni) prenos upravljalških pravic storitve v privatni sektor »ni najvišja vzdržna rešitev napram finančnim težavam javnih administracij, ker vključuje prikrajšanje (demokratične) transparentnosti, vložek izkušenj ni naraven, občasno pa imajo zasebni partnerji v mislih samo ekonomične kategorije in ne specifično znanje glede javnih nalog« (Westholm et al., 2003:20). Pri uvajanju koncepta e-vlade, združenega z ekonomsko učinkovitostjo, družbeno kohezijo in dostopom do e-storitev za vse kategorije državljanov, ostaja znanje javnega sektorja ključna sestavina določanja kriterijev vključevanja partnerskih odnosov v razvoju informacijske družbe. Povedano drugače, »kritičen niz vprašanj glede vodenja zadeva naravo javno-privatnih omrežij politik in njihove primerne vloge v načrtovanju, razvoju, upravljanju, nadzoru in do neke mere lastništvu nad virtualno državo...Informacijska arhitektura je več kot samo tehničen instrument; je močna oblika vodenja. Posledično je predaja arhitekture dejansko predaja odločanja v politikah« (cf. Fountain v McLoughlin et al., 2004:3).⁷⁷ Informacijsko arhitekturo ne moremo razumeti samo kot tehnološko opremo, ampak bolj kot »infostrukturo« v posameznih organizacijah in njihovem združevanju.

Analiziranje posplošenih premikov odločanja/vodenja v stran - privatizacija (obširna horizontalna dimenzija) in navzgor - globalno odločanje v nekakšnih transnacionalnih e-omrežjih (obširna vertikalna dimenzija), kar predstavlja dve ključni razsežnosti, v katerih se odvijata ustvarjanje/proizvodnja in komercializacija uporabe pomembnih kategorij informacij, ni enostavno.

Stikanje akterjev v hibridnih e-omrežjih politik - javno-upravnih, zasebnih in ne-profitnih organizacij pri upravljanju in izročanju čistih javnih storitev briše mejo med javnim in privatnim sektorjem. »Omrežja raje kot hierarhije interesov, zavezništev in akterjev začenjajo povečano določati potek razvoja e-vlade« (Westholm et al., 2003:21). V scenariju »mešane informacijske ekonomije« gre za vključevanje t.im. »posrednikov« kot neodvisnih lastnikov/izročevalcev in ne kot agentov vlade pri oskrbi z e-vladnimi storitvami (glej Talyor in Lips, 2004:8-9). Pojav novih komercialnih priložnosti iz naslova splošne medializacije/posredovanja med državljanji in vlado/javno upravo s strani tretjih akterjev spreminja odnose moči in odgovornosti. Zaton javnosti je odraz segmentiranja uporabnikov javnih e-storitev na bolj in manj napredne/iznajdljive ter odraz oblikovanja ciljnih skupin uporabnikov, v katerih socialna vključenost v informacijske tokove in zasebnost posameznikov ne igra nobene vloge.

Zbiranju osebnih informacij - za spremljanje/nadzorovanje družbe, za posredovanje, ko je potrebno ter za prinašanje odločitev, ki alocirajo vire k članom družbe - kot osrednjih (informacijskih) funkcij države (glej Wimmer et al., 2001:4) se praktično, a dokaj nenačelno pridružujejo tudi podjetja in ne-profitne organizacije. Ko začenjajo razvijati lastne računalniške podatkovne baze in jih uporabljati v

⁷⁷ Glej Ian McLoughlin et al. (2004): Enacting Technology: From »Building« the Virtual State to »Architecting« Infrastructures for the Integration of Public Service Delivery?. INFORMATION, KNOWLEDGE and MANAGEMENT workshop - Re-assessing the role of ICTs in public and private organisations, 3.-5. marec 2004, Bologna, Italija. Dostopno na <http://les1.man.ac.uk/accounting/Conferences/bologna/Mcloughlin.pdf>

komercialne namene, pride do velikih težav: ponujajo se potencialni vdori v zasebnost in je predatorstvo digitalne svobode proces, ki se širi iz vseh treh strani (glej Farrell, 2003:6; Amoretti, 2004:10). »Novi odnosi so npr. lahko zgrajeni samo na osnovi izmenjav podatkov med vključenimi stranmi... Še posebej bodo posredniki pri izročanju naprednih e-storitev zahtevali dostop do vladnih podatkovnih baz, ki so osnova teh sprememb« (Taylor in Lips, 2004:9-10). Standardizacija podatkovnih modelov, njihova uporaba med različnimi akterji, možnost dostopa do e-vladnih storitev preko večih kanalov ter iskanje zaslužkov s strani informacijskih posrednikov imajo velik vpliv na javno-sektorske/vladne podatke/informacije in e-storitve. Na njihovo komercializacijo dodatno vpliva situacija, ko javni sektor organizira svoje poslovanje v načinu enakega obravnavanja državljanov in podjetij - kot potrošnikov informacij in e-storitev (glej Amoretti, 2004:8-9).

Vlade, njihove agencije pri izvajanju različnih dolžnosti zbirajo, primerjajo, razdeljujejo in hranijo obsežen nabor javno-sektorskih informacij (glej Pas in De Vuyst, 2004:1).⁷⁸ Slednje »niso samo osnova za javno-upravno odločanje, ampak bistveno prispevajo k informacijski infrastrukturi naših družb... Povezane so z nevtralnostjo in zagotavljajo »informacijsko hrbtnico« ekonomskim in družbenim aktivnostim« (Burkert, 1995:4).⁷⁹ Javno-sektorska informacija je definirana kot »vse informacije, ki jih držijo/imajo v lasti javno-sektorska telesa, ne glede na medij, preko katerega je poslana« (Pas in De Vuyst, 2004:1). Dodatno je razdeljena v različne kategorije:

- ekonomska informacija (npr. finančna informacija, informacija glede prizadevanj in ekonomskih statistik),
- okoljska informacija (informacija hidrografske narave, glede uporabe zemlje, kakovosti okolja, geografska in metereološka informacija),
- agrikolturna informacija (o gozdovih in drugih naravnih virih),
- družbena informacija (demografska, glede zdravja in bolezni),
- zakonodajno-pravna informacija (glede zločinov, zakonov, pravnih zadev),
- znanstvena informacija (rezultati raziskav univerz in vladno-subvencioniranih raziskovalnih ustanov),
- kulturna informacija (glede predmetov v muzejih, umetniških galerijah, storitve knjižnic) ter
- politična informacija (tiskovne konference, predlogi, posveti) (glej Pas in De Vuyst, 2004:1-2).

Bistvena značilnost pestrosti javno-sektorske informacije v e-obliki, izhajajoče iz niza omenjenih področij njenega ustvarjanja, je ta, da »v ekonomskem okolju, ki je odvisno od takšne informacije in še posebej dovzetno za njen elektronski format, javno-sektorska informacija pridobiva tržno vrednost« (Burkert, 1995:4). Primarno so z elektronskim obravnavanjem in delitvijo te informacije povezani stroški njene proizvodnje, iskanja in reprodukcije. Na osnovi nevtralnosti javno-sektorske informacije, je bila v začetnih fazah razvoja in uporabe informatike v javnem sektorju, za povračilo stroškov njenega iskanja ter reprodukcije (marginalni stroški) postavljena

⁷⁸ Podrobnosti v Johan Pas in Bruno De Vuyst (2004): The Use and Re-use of Government Information from an EU Perspective. Proceedings of the 37th Hawaii International Conference on System Sciences - 2004. Dostopno na <http://csdl.computer.org/comp/proceedings/hicss/2004/2056/07/205670182c.pdf>

⁷⁹ Glej Herbert Burkert (1995): Public Sector Information: Some Implications for a European Information Infrastructure. Dostopno na <http://herbert-burkert.net/ARCHIV/1995-09-00-Vienna.pdf>

relativno nizka upravna pristojbina - brez pokrivanja stroškov proizvodnje. Specializirana podjetja v vlogi podatkovno-informacijskih posrednikov so s tem brez velikih stroškov pridobila surove podatke in informacije, jih pripravila za uporabo ter preko dodajanja vrednosti ustvarjala zaslužke. Kakorkoli, tehnološki napredki so omogočili javnim agencijam združevanje podatkov iz različnih virov z visoko začetno vrednostjo in v obliki, pripravljeni za neposredno uporabo - potrebe po posredovanju zasebnih podjetij se zmanjšajo (glej Pas in De Vuyst, 2004:2-3). Količinski učinek informacije, povezan z donosi obsega - visoki stroški proizvodnje in zniževanje proračunskih sredstev vodijo k iskanju stroškovne učinkovitosti (povračilo investicij in zniževanje stroškov proizvodnje). Splošno komercializacijo informacij - postavitev cene višje od stroškov iskanja in reprodukcije/ponovne uporabe, proizvedenih s strani javnega sektorja, je težko uravnati s svobodo informacij in pravico dostopa do slednjih.

Ukvarjanje z širšo ekonomsko vrednostjo javno-sektorske informacije lahko poteka vzdolž 2 osnovnih pristopov - na eni strani ameriškega pristopa »odprtega dostopa« in na drugi evropskega pristopa »okrejanja stroškov« (glej Weiss, 2002:2).⁸⁰ Pas in De Vuyst (2003:2-3) ju primerjata kot zrcalni podobi. Novejše pravno-legalne osnove ameriškega pristopa izhajajo iz Zvezne ustave (1. člen), ki prepoveduje kakršnokoli vladno omejevanje glede svobode izražanja in informacij ter iz Zakona o avtorskih pravicah (1998), ki izloča avtorske pravice iz dela zvezne vlade (glej Pas in De Vuyst, 2004:2). V evropskem pristopu pa iz direktive Evropske komisije o Zakonskem varstvu podatkovnih baz (1996) - podlaga je Bangemannovo poročilo iz l. 1994 glede pomena intelektualnih lastniških pravic (glej David, 2000:11-12)⁸¹ in njenega podaljška - Direktiva iz l. 2002, ki upošteva samo potrebe po komercialnem izkoriščanju brez omembe interesov državljanov (glej Pas in De Vuyst, 2004:1). Ameriški model v zvezi z upravljanjem informacijskih virov aktivno vzpodbuja razvoj močnega privatnega sektorja, z liberalizacijsko vero v dolgoročno prednost trga v mislih - neomejenost informacije prinaša nova podjetja, nove zaposlitve, nove proizvode in povečuje prodajo, kar vodi k povečanim davčnim prihodkom. Vladne agencije financirajo njihovo zbiranje podatkov s proračunskim denarjem, javno-sektorska informacija je prosto dostopna drugim agencijam (glej Weiss, 2002:3). V tem primeru gre za pristop, ki ne razlikuje med dostopanjem do vladnih informacij in diseminacijo ali njihovo komercializacijo. Kulturne tradicije so v ZDA naklonjene komercializaciji javnih informacij, s poudarkom na privatnih informacijskih posrednikih in z odsotnostjo komercialne aktivnosti v javnem sektorju - ustvarjanje privatnega monopola - ki naj samo zalaga privatno industrijo, brez odrejanja stroškov (glej Pas in De Vuyst, 2004:2-3). V evropskem modelu primankljaji v državnih blagajnah in tudi zakonodaja silijo vladne agencije k pokrivanju stroškov neposredno s strani uporabnikov - rezultat je omejena uporaba podatkov/informacij in omejeni viri za zbiranje podatkov na strani javne agencije. Ko druge agencije s transferi davkoplačevalskega denarja k izvorni agenciji plačujejo podatke/informacije, potreba po neposrednem financiranju in navzkrižnem-subvencioniranju ni odpravljena (glej Weiss, 2002:3). V tem primeru sta pravica dostopa do vladnih informacij in njihova

⁸⁰ Peter Weiss (2002): Borders in Cyberspace: Conflicting Public Sector Information Policies and their Economic Impacts. Dostopno na http://www.weather.gov/sp/Borders_report.pdf

⁸¹ Podrobnosti v Paul A. David (2000): The Digital Technology Boomerang: New Intellectual Property Rights Threaten Global »Open Science«. Dostopno na <http://www-econ.stanford.edu/faculty/workp/swp00016.pdf>

uporaba dve konceptualno različni aktivnosti - dostop pripada sferi temeljnih človeških pravic, komercialna uporaba pa se nanaša na območje pravice do intelektualne lastnine in poštenega tekmovanja. Ker tekmovanje med javnim in privatnim sektorjem glede proizvodnje in dobave podatkov/informacij v Evropi ni prepovedano, se postavlja vprašanje, ali je komercializacija javnih informacij s strani javnega sektorja sploh dopustno ravnanje. Vključitev javnega sektorja v njihovo komercializacijo ne pomeni odvzema donosnih priložnosti privatnemu sektorju ampak prej iskanje ravnotežja med obema - namesto enostavnega prepakiranja ter ponovne prodaje podatkov/informacij se povečuje potreba po inovativni ustvarjalnosti zasebnih informacijskih dobaviteljev (glej Pas in De Vuyst, 2004:2-3).

Oba omenjena pristopa ustvarjanja e-trga z javnimi podatki/informacijami nedvomno zmanjšujeta demokratični potencial svetovnega medmrežja. »S posnemanjem upravljalskih praks privatnega sektorja...programi e-vlade tipično vsebujejo politično agendo »tržno-usmerjene vlade«, osnovano na predpostavki, da tržni odnosi v javnem sektorju bolje zadovoljujejo potrebe ljudi kot pa običajne oblike (netržne-op.a.) javne uprave« (Amoretti, 2004:8). V ekonomskem izkoriščanju intelektualno-lastniških pravic se kriteriji demokratičnega dostopa do javne e-informacije/storitve ne morejo prilagajati vsakokratnemu spreminjanju kriterijev kratkoročnih povračil stroškov njihove proizvodnje in dobave. Namesto monopola nad elektronskim javnim prostorom, upravljanja in uporabe javnih informacij (glej Bard in Söderqvist, 2002:48) v obliki javno-privatnega partnerstva, bi »morale biti te storitve pokrite z načelom dostopa do obsega, enakega tistemu, s katerim administracije same ali preko storitev tretje strani dodajajo informaciji uporabno vrednost« (Burkert, 1995:15).

Finančna zapetost javne informacije - njena komercializacija oziroma tržna naravnost, ne glede na sektor, ki jo ponuja, selektivnost dostopa in njene uporabe - ima veliko opraviti z blagodejnim učinkom povezovanja informacij v konkretno/oprijemljivo znanje in izkušnje. Le-te so nujno potrebne pri raznolikih vsakodnevnih aktivnostih članov družbe. Ko svetovni splet postaja novo (virtualno) okolje izobraževanja/učenja in se kakovostno-aktivna javna informacija pomika v zasebno (tržno) sfero, postaja znanje cenjena, a ne vedno lahko dosegljiva dobrina – komodifikacija znanja. To ožanje znanja na splošno informacijo, še posebej tiste zasebnega značaja, je mogoče opaziti ravno v vzponu bogatega informacijskega trga, na katerem informacija igra osrednjo vlogo. Interes privatnih akterjev »bi bil odraz masovnega povečanja v proizvodnji informacij in ne v njihovi uporabi, zato bi bila večina informacij samo potencialnih/možnih informacij, informacijska družba bi bila neinformirana in bi bil koncept evforija, ki jo ni mogoče razumno opravičevati« (cf. Luhmann v Fuchs, 2005:22). Na drugi strani, so znanje/veščine ljudi temelj družbeno-politično-ekonomskega napredka, zato so ga države vedno javno (so)financirale. V nadaljevanju bo zato govora o vzpodbudah, izzivih in dilemah za (ne)širitev ali (ne)stekanje znanja kot javne dobrine in o trendih spreminjanja sistema izobraževanja kot tradicionalne javne institucije oziroma storitve ter nekaterih poskusih komercializacije javnega znanja.

6. PRIMER: IZOBRAŽEVANJE (PRENOS ZNANJA)

6.1. SPLOŠNO O IZOBRAŽEVANJU

Izobraževanje za mlade generacije je običajno javna dobrina oziroma niz javnih storitev za prenos znanja, zato se ekonomisti ukvarjajo tudi s tem. Splošno lahko izobraževanje oziroma izobraževalne storitve v ekonomskem okviru opredelimo kot »povečanje zaloge veščin, znanja in razumevanja, ki jo imajo v lasti posamezniki ali družba kot celota. Ekonomika izobraževanja zadeva način, v katerem izbire, narejene s strani posameznikov, ki povprašujejo po izobraževanju in s strani učiteljev ter institucij, ki ga dobavljajo, vplivajo na to zalogo« (Schoenenberger, 2004:10).⁸²

Posameznik v obdobju izobraževanja pridobiva znanje oziroma potrebne veščine za kasnejšo aktivno vključitev na trg dela, med ponudbo delovne sile. Pridobljen obseg znanja mu v njegovem življenju zagotavlja osnovo za zasebno blagostanje, zato je na ravni posameznika prisotna želja, motivacija po neprekinjenem izobraževanju. Na ravni družbe kot celote, najširši možni obseg pridobljenega znanja vseh posameznikov - znanje/veščine ljudi kot dejavnik povečanja produktivnosti - ugodno vpliva na ekonomsko rast in posledično na blaginjo celotnega naroda. Kolektivno prizadevanje za doseganje blaginje posameznikov je običajno osnovano na načelu enakih možnosti. Z močnim poudarkom na pozitivnih eksternalijah izobraževanja, kot nekoliko megleno ekonomisti radi zaokrožijo svoja razpredanja, običajnih neučinkovitostih (dodatno nepravilnosti) nepopolnega trga glede oskrbe ter z asimetrijo informacij nekako opravičuje vladno posredovanje pri oskrbi izobraževanja preko javno-sektorske proizvodnje in financiranja (glej Schoenenberger, 2004:5-7, 20-21). V primeru, ko je znanje odkrito in poslano v javnost, se marginalni stroški dodajanja večih uporabnikov približujejo ničli (glej Stiglitz, 1999:8).⁸³

Pri ekonomskem obravnavanju znanja kot javne dobrine in izobraževanja kot javne storitve se oboji raje smatrata kot nečisti obliki javne dobrine/storitve. Ko sta znanje in izobraževanje v veliki meri neizključljiva in le delno rivalska, je ne glede na vse, ravno demokratična pravica tista, ki utemeljuje dostop do te javne dobrine/storitve, ne pa dohodek posameznika.

Socioekonomski, sociološki in politološki razmislek dodaja še naslednja spoznanja. Sistem izobraževanja zagotavlja šititev/prenos kontekstualnega znanja, skupaj z vrednotami, ki izhajajo iz konteksta, in prioriteta med njimi. Preko uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije v procesu učenja in svetovnega razširjanja e-trgovanja, se pri usmerjanju tradicionalnega sistema izobraževanja pojavljajo težave. Znanje brez konteksta, ki se širi po internetu, izgublja okolico, v kateri ima pomen; to ni nujno slabo, ali dobro, to je le dejstvo. Toda na mestu je splošnejše vprašanje. Kaj se v virtualnem prostoru dogaja z naslonom znanja na kontekst in kaj se dogaja z znanjem samim?

⁸² Glej Alain M. Schoenenberger (2004): Are Higher Education and Academic Research a Public Good or of Public Responsibility? Review of the Economic Literature. Council of Europe Conference on Public Responsibility for Higher Education and Research, 23.-24. september 2004, Strasbourg. Dostopno na http://www.bologna-bergen2005.no/EN/Bol_sem/Seminars/040923-24Strasbourg/040923-24_economic_literature.pdf

⁸³ Podrobnosti v Joseph E. Stiglitz (1999): Public Policy for a Knowledge Economy. Dostopno na <http://www.worldbank.org/html/extdr/extme/knowledge-economy.pdf>

6.2. HIBRIDNI MEHANIZMI ZA EKONOMIZIRANJE e-INFORMACIJE, e-ZNANJA

Rekli smo, da se v ekonomskem razmišljanju o tržni menjavi dobrin in storitev kot faktor izmenjave pojavljajo institucije, najbolj med njimi lastninske pravice. Pri virtualnem potovanju znanja se pojavi problem institucij oziroma lastninskih pravic. Tehnološka možnost internacionalizacije dosega/razširjanja informacij - njihovo združevanje v procesu izobraževanja/raziskovanja vodi do ustvarjanja novega znanja/inovacij, prinaša zahteve po močnem globalnem zavarovanju intelektualnih (ne)materialnih pravic oziroma legaliziranju pravic do izkoriščanja idej - TRIPS dogovor pod okriljem STO (glej Bard in Söderqvist, 2002:250-252).

»Ko so samo nematerialno znanje, informacija, ideje, koncepti, funkcije in drugi abstraktni objekti razmišljanja tisti, ki so čisto nerivalski« (Stiglitz, 1999:8), materialni zapis informacije (v digitalni obliki) nosi koncept ustvarjanja njihove ekonomske vrednosti (cf. Rikowski v Peters et al., 2003:14).⁸⁴ Materializacija informacije je osnova za izključevanje iz uporabe vsebine informacij in znanja. Odraža se v obliki avtorskih pravic, patentov, poslovnih skrivnosti ter v obliki kriptologije/filtriranja, ki jo avtomatizirano izvajajo programski agenti. V analogiji z vladnim zavarovanjem lastniških pravic fizičnih virov, učvrstitev (digitalnih) intelektualnih lastniških pravic pogosto pomeni dviganje cene osnovne sestavine/gradnika raziskovanja - znanja (glej Stiglitz, 1999:9). Prizadevanje sistema upravljanja digitalnih pravic po vzpostavitvi avtorskih pravic v virtualnem okolju in njegovo prevajanje v zakonodajo ustvarjata družbo t.i. »informatičnega fevdalizma«. Zagovorniki tega sistema celo trdijo, da obstaja majhna ali pa nobena razlika med avtorskimi pravicami in materialnimi lastniškimi pravicami (glej Eckersley, 2003:3-4).

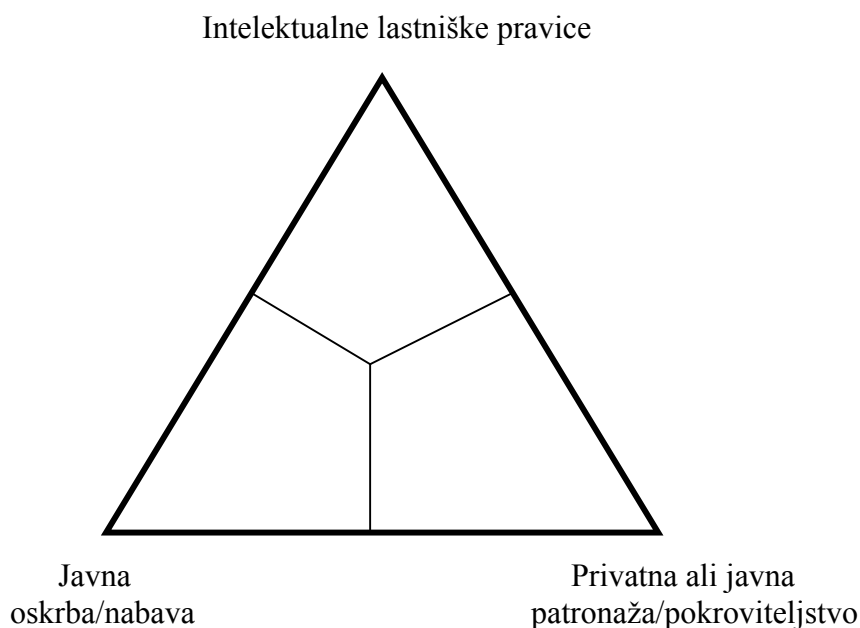
V poskusu razkrivanja aktualne mešanice vzpodbud glede oskrbe družb z znanjem, David (2000) opisuje tri glavne institucionalne mehanizme/postavitve. Ob avtorjevi predpostavki glede neučinkovite tržne alokacije virov znanja (v proizvodnjo, distribucijo ali prenos znanja ter raziskovanja kot javnih dobrin s strani tekmovalnih trgov - t.i. »problem prilaščanja« oziroma ekonomskih koristi iz naslova informacijskih dobrin, zaradi privatnih investicij v te aktivnosti) so ti mehanizmi naslednji:

1. *javna patronaža/pokroviteljstvo*; predstavlja institucionalne dogovore o javno ali dobrodelno financiranih nagradah v zameno za popolno javno razkritje ugotovitev; označuje zasledovanje odprtega znanstvenega poizvedovanja in je prevladujoč institucionalen in družben način organiziranja akademskega raziskovanja v zahodnih demokratičnih družbah;
2. *državna oskrba/nabava* (alternativno *proizvodnja*); v splošnem povezana z dogovori vladnega pogodbenišтва (ali neposredne proizvodnje) in posebej z znanstvenim raziskovanjem;
3. *legalno ekskluzivno intelektualno lastništvo*; povezano z izvlečkom ekonomskih rent iz zaloge znanja preko nagrajevanja privatnih lastniških pravic, dodajanjem komercialnih uporab že obstoječega znanja; teži k oviranju znanstvene uporabe obstoječega znanja pri proizvodjanju in preverjanju novega znanja. (povzeto po David, 2000:5-6)

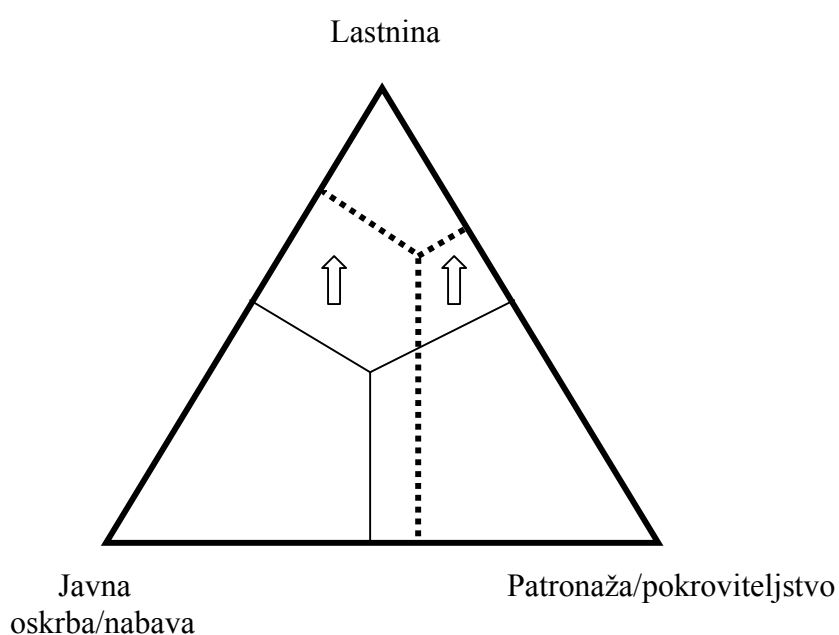
⁸⁴ Podrobnosti v Michael A. Peters et al. (2003): Education in the Knowledge Economy. V: Policy Futures in Education, Vol. 1, No. 1-2003, str. 1-19. Dostopno na http://www.wvwords.co.uk/pdf/viewpdf.asp?j=pfie&vol=1&issue=1&year=2003&article=1_Editorial_PFIE_1_1&id=217.72.70.30

Za lažje razumevanje si oglejmo še slikovni prikaz sistema institucionaliziranih mehanizmov kot mešanice rešitve težav prilaščanja znanja v začetnem uravnoteženem stanju (Slika 4.1.). Trendi zavarovanja intelektualnih lastniških pravic, dodanih ustvarjanju informacij, znanja ter raziskovanja v elektronski obliki in na tej osnovi njihovega obsežnega prilaščanja ali ekonomskega izkoriščanja, premikajo sistem iz ravnotežnega v neuravnoteženo stanje (Slika 4.2.).

Slika 4.1.: Sistem treh institucionalnih mehanizmov kot mešanice rešitve problema prilaščanja znanja
Vir: David, 2000:28

Slika 4.2.: Premikanje ravnotežja sistema
Vir: David, 2000:29

Zgodovinsko gledano avtorske pravice in patentiranje inovacij v zvezi z uporabo znanstvenega in tehnološkega znanja niso nič novega. Ideje, ustvarjalnost posameznikov so pot uresničevanja običajno začele s finančnimi viri, pridobljenimi iz naslova pokroviteljstva. Dostop do vsebine obeh oblik zapisanega znanja je bil že v osnovi omejen z nezmožnostjo branja in relativno zaprtih, izoliranih družbenih sistemih, na geografsko ozkih območjih. Zasuk v razumevanju/gledanju na informacijo se je zgodil v 50.-ih letih 20. stoletja, v sozvočju z evolucijskim preskokom pri razvoju zgodnjih računalnikov (glej Bard in Söderqvist, 2002:76-77) in možnostjo ustvarjanja informacij, znanja preko sodelovanja geografsko razpršenih/oddaljenih posameznikov.

Poraba časa in finančnih virov, potrebnih za raziskovanje starega in ustvarjanje novega znanja je prinesla tudi zasuk v razumevanju znanja. Prepoznano je kot globalna dobrina, ki se jo da prodajati na trgu. Kreativnost, ki je bistvena za ekonomijo znanja, zahteva vključitev uma (glej Stiglitz, 1999:12) oziroma njegovega delovanja. Nagrajevanje nematerialne umske sposobnosti posameznika z intelektualno lastniško pravico nenadoma postane prevladujoča družbena praksa modernega časa. Namesto veselja, zadovoljstva posameznika ob zmožnosti razumevanja starega znanja, ki ga prevaja v novo znanje in izkušnje, postaja denarno plačilo vodilni motivacijski dejavnik ustvarjalnosti znanja. Eckersley (2003) v nasprotju s spontanim pomikanjem ravnotežja sistema institucionalnih vzpodbud proizvodnje in prilaščanja informacij, znanja v korist (ne)materialnih intelektualno-lastniških pravic, in v nasprotju z negativnimi posledicami upravljanja digitalnih pravic, uvaja predlog za alternativen, decentraliziran sistem nagrajevanja. V njem se, brez izključnih pravic in neomejevanjem informacijskih tokov, javnosti oziroma uporabnikom podeljuje pomemben glas glede obsega in alokacije nagrad k neposrednemu izvoru informacijske dobrine (glej Eckersley, 2003:54).

Spontano ekonomiziranje informacije, znanja ima velik vpliv na izobraževanje (še posebej visokošolsko) in raziskovanje.

6.3. USTVARJANJE (GLOBALNEGA) TRGA IZOBRAŽEVANJA

Sovpadanje ekonomiziranja informacije, znanja z ustvarjanjem trga izobraževanja ni zgolj naključno. Pogoji za intenzivno 'masifikacijo' izobraževanja so bili ustvarjeni že v 18. stoletju - z uvedbo obveznega obiska pouka na primarnem nivoju l. 1717, vladno izgradnjo šol in državno podporo učiteljem l. 1737, izgradnjo nacionalnega sistema svobodnih javnih šol, državnim licenciranjem učiteljev in regulacijo učbenikov ter učnih načrtov l. 1763, popolno državno oblastjo nad vsemi nivoji izobraževanja l. 1787 - na območju tedanje Prusije, ter preslikavanje sistema izobraževanja kot sredstva za izgradnjo močne države s strani drugih (evropskih) nacionalnih držav (glej več v Conger, 2003:11-13).⁸⁵

Institucionalno obravnavanje informacije in znanja v moderni dobi, se dozdeva, da ima svoje korenine v poudarjanju znanja kot ključa ekonomske rasti. Nova, globalna, informacijska, storitvena, ali kakorkoli jo že imenujemo, ekonomija zahteva vedno bolj izobraženo delovno silo, nujno motivirano za vseživljenjsko učenje oziroma pridobivanje znanja. Ob tem je znanje pripoznano kot strateški vir na vseh družbenih področjih (glej Fuchs, 2005:23).

⁸⁵ Stu Conger (2003): Social Inventions - Timetable of Educational Inventions. V: The Innovation Journal, marec 2003. Dostopno na <http://www.innovation.cc/books/conger-book-table.pdf>

Ta trend se pojača ob prenosu znanja preko spleta. V prizadevanjih po vzpostavitvi globalnega trga kot najboljšega mehanizma organiziranja moderne družbe, se spreminjajo tudi odnosi v sistemu izobraževanja. Začetno fazo trendov obravnavanja znanja/izobraževanja kot dobrine/storitve, s katero je mogoče trgovati na komercialni osnovi preko meja posamezne nacionalne države, lahko umestimo v obdobje zadnjega desetletja 20. stoletja (glej Knight, 2004:4).⁸⁶ Leta 1994 države članice STO začnejo z večstranskimi pogajanjimi o liberalizaciji trgovanja s storitvami v okviru GATTs dogovora. Prostovoljen dogovor načeloma zajema ukrepe glede vseh storitev, razen tistih, ki jih dobavlja vlada preko izvajanja svoje oblasti. Najbolj sporna pa je ravno vsebina Člena 1.3., glede dobave splošne/javne storitve - slednja se zagotavlja na »ne-komercialni osnovi« in »v netekmovanju« z drugimi ponudniki storitve.

Zaradi široko-zastavljene interpretacije obeh terminov/izrazov kritiki trdijo, da je iz določil sporazuma dejansko nemogoče izvzeti javno-sektorsko/vladno oskrbo storitve. Ko ne-vladni oskrbovalci (privatni ne-profitni ali komercialni) izročajo storitve, je v tem scenariju javne dobavitelje mogoče definirati kot da so »v tekmovanju« preko samega obstoja ne-vladnih oskrbovalcev (povzeto po Knight, 2004:15-16).

Povečano povpraševanje po izobraževanju in upadanje vladnega financiranja njegove oskrbe silijo izvajalske akterje k reformi. Trenutek slabosti hitro prepoznajo akterji sproščene trgovine, zato uporabijo vse pretveze glede sproščanja globalne ekonomije in neomejevanja/odpiranja trgovanja s storitvami. Ko pa so izobraževalne storitve vključene v omenjeni sporazum, je zaznati ustvarjanje (globalnega) trga izobraževanja. Iskanje ravnovesja med povpraševanjem in ponudbo izobraževanja torej pelje v smeri intenziviranja marketizacije in komercializacije izobraževalnih storitev ter prizadevanj po spreminjanju primarne vloge nacionalne vlade pri njihovi oskrbi. »Doseg javne dobrine določa, kateri nivo vlade (lokalna, regionalna, nacionalna, nadnacionalna) je najbolj opremljen za oskrbo te dobrine... V primeru mednarodnih javnih dobrin gre jasno za dosež preko meja tradicionalne nacionalne države« (Naert, 2004:5).⁸⁷ Zato ni jasno, kateri nivo vladanja je na globalni ravni zadolžen za uvajanje izobraževanja kot javne dobrine. V prehajanju znanja, izobraževalnih storitev preko meja tradicionalne države lahko na »transnacionalno izobraževanje« začnemo gledati kot na obliko globalizacije izobraževanja (glej Van der Wende v Dima, 2004:6), ki pa nima več dominantne oblasti, ki štiti javni interes te dejavnosti.

Prehajanju na globalno raven je najbolj podvrženo visokošolsko izobraževanje, ki je tudi najmanj zajamčeno kot splošna dobrina, zato so privatizacijske skušnjave tu največje. V mednarodni dimenziji visokošolskega izobraževanja je transnacionalno izobraževanje definirano kot:

⁸⁶ Podrobnosti kronološkega poteka sprejemanja in spreminjanja GATTs sporazuma v Jane Knight (2004): Crossborder Education in a Trade Environment: Complexities and Policy Implications. AAU Workshop paper 2004. Dostopno na <http://www.aau.org/wto-gats/papers/jane.pdf>

⁸⁷ Glej Frank Naert (2004): Higher education as an international public good and GATS: a paradox?. Plenary Conference, Charles University - Praga, 18.-19. junij 2004. Dostopno na <http://www.epsnet.org/2004/pps/Naert.pdf>

»Vse vrste visokošolskih študijskih programov, ali nizov tečajev študija, ali izobraževalnih storitev, v katerih so študenti nameščeni v državi, različni od tiste, kjer je nastanjena institucija, ki oskrbuje ali sponzorira storitve. Takšni programi lahko pripadajo izobraževalnemu sistemu Države, različni od Države, v kateri deluje, ali lahko deluje neodvisno od kateregakoli nacionalnega izobraževalnega sistema«. (UNESCO/Svet Evrope-1999: v Dima, 2004:9)

Programi, ki bi radi tekmovali globalno, se morajo najprej otresti vezanosti na lokalno regulacijo. Deregulacija tako predstavlja orodje za omogočanje izobraževalnim programom (in njihovim nosilecem ter akterjem), da lahko delujejo neodvisno od nacionalnih izobraževalnih programov. Dill (1997) jo obravnava v 2 oblikah:

- »1. oblika deregulacije se nanaša na sprostitev obstoječih predpisov v javnem sektorju, ki vodijo upravljanje visokošolskih financ, osebja, učnih načrtov in v bistvu pomeni prenos nadzora nad temi odločitvami k institucijam samim,
2. oblika deregulacije je privatizacija, ki zavzema 3 oblike:
 - a. de-monopolizacija, v kateri vlada sprošča in odpravlja zakone ter predpise, ki omejujejo zasebne višje šole in univerze glede tekmovanja z javnimi institucijami;
 - b. de-nacionalizacija, ali dovoljevanje poprej državno-nadzorovanim akademskim institucijam, da postanejo neodvisne; in
 - c. »pogodbništvo«, v katerem se prejšnjo državno oskrbo storitev namešča v ponudbo privatnih podjetij«. (cf. Dill v Dima, 2004:9)

Tekmovanje nima le dobrih strani, pojavijo se tudi temnejše strani tržnih odnosov. »Kot opazen trend v mnogih razvitih in razvijajočih se državah, je dejstvo, da stopnja rasti javnega financiranja ne gre v korak s pospešenimi ravnmi zasebnih investicij v visokošolsko izobraževanje« (cf. Levy v Knight, 2004:24). V scenariju pomikanja oskrbe izobraževalnih storitev v mešano partnerstvo ali v celoti v zasebni sektor - nameščanje oskrbe storitev v ponudbo privatnih podjetij, je pričakovati vzpon vseh mogočih vrst specialistov p(r)odajanja znanja/izobraževalnih tečajev, brez posebne raziskovalne naravnosti in kratkoročnim oportunističnim značajem. Ker so koristi učečega se posameznika del njegovega osebnega premoženja - individualizacija znanja, ob samo-regulaciji obnašanja atomiziranih posameznikov, mednarodno sodelovanje prerašča v globalno tekmovanje (glej Dima, 2004:7).

Dodatne težave v zvezi z ugotavljanjem pripadnosti študijskih programov posameznemu nacionalnemu izobraževalnemu sistemu predstavlja virtualno okolje. Pri učenju ga pospešeno uporabljajo že otroci. V nasprotju s pristopom »čezmejnega izobraževanja« pri reguliranju izvoza/uvoza teh storitev - od mesta-lokacije njihovega presežka k mestu-lokacije njihovega pomanjkanja - je v času izobraževanja na daljavo, e-učenja in virtualnih univerz bolj prisoten vtis o poskusu ustvarjanja e-trga »brezmejnega izobraževanja«, tega trenutno majhnega trga (glej Knight, 2004:9-11). Temu se prilega tudi ustroj kibernetskega prostora, prežemajočega zasebno sfero doma. Stopnja interaktivnosti izobraževalnega procesa ni več usmerjena v dinamično stekanje starega in novega znanja. Prej teži k skubljenju kontekstualno določenega znanja, k zvajanju znanja na imenovalec informacije ter njegovi neširitvi, zapovedovanju tega, o čem ali kaj in kako razmišljati na statičen/utečen način. Gibanje minimalno zapakiranega znanja, zanimivo, lahko omrtviči njegovo bistveno

prednost pred informacijo - da je bistvo znanja sposobnost prilagajanja na okolje in na rabo v nekem okolju.

Neobičajno ni niti to, da se glavne pobude in motivi po liberalizaciji trgovanja v izobraževanju pojavljajo na strani ZDA, Japonske, Avstralije, Nove Zelandije, VB. Te države imajo - kot dodatne čistim javnim in vladno-odvisnim zasebnim organizacijam izobraževanja, že dodobra razvite sisteme privatno-sektorske izobraževalne oskrbe oziroma popolnoma neodvisne zasebne organizacije za izobraževanje in so tudi največje izvoznice izobraževalnih storitev (glej Lundsgaard, 2002:97).⁸⁸ Na drugi strani se Evropa ukvarja z ustvarjanjem povezanega evropskega »znanstvenega in tehnološkega prostora« (glej Banchoff, 2002:7-11)⁸⁹ oziroma oblikovanjem nekakšnega skupnega evropskega »področja visokošolskega izobraževanja« kot »regionalne kolektivne dobrine« (glej Naert, 2004:10-11). Postavljanje agende razvoja izobraževalnih sistemov pod okrilje mednarodnih dogovorov glede liberalizacije izobraževanja, zaradi velikega števila držav članic mednarodne skupnosti ni enoznačno. Nacionalne vlade so kljub temu pazljive pri prenosu suverenosti odločanja o njihovih internih zadevah na mednarodno raven - tam je težko kaj zaščititi ali nadzorovati. V skladu s svojimi zahtevami lahko postavijo določene omejitve prostemu trgovanju z izobraževalnimi storitvami. Izobraževanje trenutno ostaja področje, na katerem so posamezne države pripravljene narediti najmanj obvez/predaj pri sprostitvi enostranskih omejitev. Še najdlje je v tej smeri prišla pobuda po vzpostavitvi skupnega evropskega visokošolskega prostora, t.im. 'bolonjski proces', ki pa le počasi vzpostavlja skupna merila.

V nasprotju s poskusi zvajanja javne izobraževalne oskrbe na imenovalc globalnega trga se zato zdi zanimiva teza Pikala (2003), s katero zagovarja idejo, »da brez močne države ni svobodnega svetovnega trga (primer: v okviru STO se še vedno pogajajo zgolj države in one določajo pravila igre na globalnem trgu)« (Pikalo, 2003:5). Nacionalna vlada še vedno igra ključno vlogo pri reguliranju, financiranju in nadzoru oskrbe vseh nivojev izobraževanja ter prenosu kontekstualnega znanja. Podobno ugotavlja Peters (2003), ko pravi, da:

»Z množičnim raztezanjem neoliberalnih reform restrukturiranja in privatiziranja državnega sektorja, nacionalni izobraževalni sistemi ostajajo ogromen del javnega sektorja, tako v lasti države kot nadzorovani s strani države... Je državna oskrba povečanega (»masificiranega«) sistema formalnega izobraževanja še vedno prevladujoča oblika organiziranja znanja... So vlade največji lastniki in nadzorniki sredstev proizvodnje v novi ekonomiji znanja« (cf. Peters v Peters et al., 2003:375-376).

Vloge vlade/javnega sektorja, ki jih igra v ekonomiji znanja - kot izročevalec javnih storitev, regulator ekonomskih aktivnosti in največji ekonomski akter, v vseh primerih pa kot »posrednik znanja« (glej Pickavance, 2003:6)⁹⁰ - se ne spreminjajo tako hitro, kot bi si želeli nekateri. Njihovo spreminjanje je bolj odvisno od nekih začetnih stanj

⁸⁸ Statistične podrobnosti v Jens Lundsgaard (2002): Competition and Efficiency in Publicly Funded Services. V: OECD Economic Studies No. 35, 2002/2, str. 79-128. Dostopno na <http://www.oecd.org/dataoecd/42/36/22027701.pdf>

⁸⁹ Podrobnosti v Thomas Banchoff (2002): The Politics of the European Research Area. ACES Working Paper 2002.3. Dostopno na http://www.american.edu/aces/aces_papers/2002.3.pdf

⁹⁰ Več o tem v Lee Pickavance (2003): Prisma Strategic Guideline 7 - Public sector innovation in the knowledge economy. Dostopno na <http://www.prisma-eu.org/deliverables/SG7eGovInnovation.pdf>

v družbi. Globalizacija aktivnosti privatnih akterjev, njihovih zahtev po možnosti okrbe javnih dobrin/storitev - privatizacija znanja/izobraževanja kot del ekonomske globalizacije - ne rešuje težav dolgoročnega uravnoteženega doseganja ekonomskega napredka in zadovoljevanja širših družbenih ciljev.

Če je napredek povezan s stekanjem starega in novega znanja v glavah ljudi, se zdi povezovanje zaradi spreminjanja notranjih miselnih konstruktov in sprejemanja posamezniku zunanjih ali neznanih razmišljanj/idej kot edino smiselno. Poudarek leži na dobesebnem pomenu delitve informacije, znanja oziroma skupnosti njune uporabe. Ali, kot trdi Klamer (2003): »potrošnja skupne dobrine običajno ne zmanjšuje njene vrednosti, ampak ji jo bo bolj verjetno dodala... Vrednost te skupnosti se bo zmanjšala z neupoštevanjem in ne z uporabo« (Klamer, 2003:3-4).⁹¹ Ekonomija znanja in ustvarjanje trga izobraževanja gredo skupaj samo do mere, ko družba znanja v največjem obsegu investira v te skupne dobrine/storitve. Trenutno institucionalno zavarovanje privatnih sreč ustvarjalcev znanja na slednje ne vpliva pozitivno in bi bilo boljše, »če bi bila pravica do lastništva nad informacijo zavržena« (Bard in Söderqvist, 2002:253).

Spoznali smo, da je uporaba znanja ključna za njegovo širitev oziroma stekanje. Dopuščanje trgu, da komercializira informacije, v nobenem primeru ne predstavlja alibija za vsesplošno komercializacijo znanja v splošnem interesu. V javno-privatnem partnerstvu, bi lahko kvečjemu šlo za takšno stikanje akterjev oskrbe in proizvodnje znanja, kjer bi namesto tveganja izgube relevantnega znanja, zaradi neuporabe oziroma omejevanja njegove uporabe, družba kot celota prevzemala odgovornost za kvalitetne vzpodbude prenosa in sprejemanja znanja. Zainteresiranost za prenos kontekstualnega znanja na javnem nivoju, bi v modernem času hitrih tehnoloških odritij in s pojavom virtualnega prostora, preko tega razširitve družbenega prostora delovanja, veljalo vsaj ohraniti, če ne še bolj zavarovati. Reprodukcijsko obstoječe lastne moči na strani države pa graditi preko ustvarjalnega povezovanja znanja in boljšega sporazumevanja, z njej lastnimi državljani.

⁹¹ Glej Arjo Klamer (2003): Homo moralis versus homo economicus, Or: the economy of the common goods. Dostopno na <http://eaepe.infonomics.nl/papers/Klamer.pdf>

7. SKLEPNE MISLI

Scenarijev obvladovanja časa (tega zdaj in prihodnjega) in razvoja je verjetno več. Delamo jih zato, da bi lahko ohranili nadzor nad nečim, kar se šele ima zgoditi. Razširitev in stopnjevanje geografske brezmejnosti informacije v (elektronskem) prostoru pozitivno vpliva na poskuse poglobljenega razmišljanja. Na drugi strani pa povečan količinski obseg uporabe informacije ne vodi vedno h kakovostnim premikom že doslej precej omejene miselne sposobnosti ljudi. Na ravni posameznika smo še vedno ljudje tisti, ki (večina preko ukazov) upravljamo s tehnologijo, ko poskušamo opravljati delo ali se zabavati.

Premikanje poslovanja različnih političnih, ekonomskih in civilno-družbenih organizacij v virtualno okolje se odraža v povečanih tokovih izmenjav ter spreminjanju njihovega delovanja. Informacija v teh tokovih pridobiva na (tržni) moči. V razširjenem prostoru delovanja se spreminjajo tudi odnosi med akterji družbeno-ekonomskega napredka. Slednji je odvisen od vključenosti vseh posameznikov družbe v globalno informacijsko ekonomijo. Izključevanje prvih iz druge je v racionalizaciji poslovanja vseh omenjenih akterjev nevzdržno: trg izgublja potrošnike, država državljane. Ko preko mehanizmov upravljanja, posamezna država načrtuje oskrbo in proizvodnjo s splošnimi informacijskimi dobrinami in storitvami, še vedno ohranja dovolj interesa. Njene funkcije so v primerjavi s funkcijami zasebnih akterjev nedvomno dosti širše. Predvsem zato, ker je vsaka politika - na osnovi javnega interesa - primarno usmerjena k zadovoljevanju potreb vseh kategorij državljanov. Politika preko institucij stabilizira trge, trgi pa ne morejo stabilizirati politike, prej jo destabilizirajo.

V moderni demokraciji in ekonomiji znanja so znanje in večšine ljudi motor protislovnega napredka. Splošnost in omejenost spletno krožeče informacije, zaradi medijskih impulzov osiromašene in oropane kakovosti konteksta razumevanja, pa pretočnost in dostop do takšne informacije lahko istočasno pomeni to, da bi morali vedeti nekaj o vsem ali vse o ničemer. To je slabo izhodišče za rabo znanja. Negativno vpliva tudi na distribucijo/porazdelitev znanja. (Ne)sposobnost in (ne)izkušnost v vseh pogledih pogojujeta potrebo po pomoči s strani drugih, bolj sposobnih.

Pri iskanju ravnotežja med vsemi možnostmi razvoja zamegljen razum kratkoročnega spomina potrebuje komplementarno komponento dolgoročnega razmišljanja. Po naravni poti je to tudi področje, v katerem je najbolj prisotno neprekinjeno revidiranje starih dosežkov z novimi mislimi. Doseganje (po)polnosti napredka sporazumevanja ni le stvar vključenosti v virtualna omrežja elektronskih izmenjav, ampak prej v možnosti pravičnejše porazdelitve že obstoječega znanja kot bistvene sestavine delovanja in skupne dobrine družbe. V tragikomičnem scenariju ukinitve čutnega sporazumevanja med ljudmi, do katerega prihaja preko uporabe neemocionalnih komunikacijskih tehnologij, je znižana vrednost človeka in zamenjana s članom omrežja kot »ekranskim bitjem«.

Neprekinjenost želje doumevanja obstoja odpira več vprašanj kot je trenutno možnih odgovorov.

8. Literatura, viri

1. Ahuja, M. K., Carley, K. M. (1998): Network Structure in Virtual Organisations. V: Journal of Computer Mediated Communication, Vol. 3, No. 4, junij 1998. Dostopno na <http://www.ascusc.org/jcmc/vol3/issue4/ahuja.html>
2. Amoretti, F. (2004): The e-government policies: what place for rights and cultural identities? The European experience. Second Pan-European Conference, Bologna, 24.-26. junij 2004. Dostopno na <http://www.jhubc.it/ecpr-bologna/docs/408.pdf>
3. Antonijević, S. (2003): From nation to virtual community: the ethnogenesis of cyber YUGOSLAVIA. V: Trček, F.(ur.) (2003): Community-net in South and East Europe, str. 19-34. Ljubljana, Center for Spatial Sociology, Faculty of Social Sciences (Zbirka Kiber 2).
4. Bakos, J. Y. (1991): Information Links and Electronic Marketplaces: The Role of Interorganizational Information Systems in Vertical Markets. Dostopno na http://pages.stern.nyu.edu/~bakos/vertical_ios.pdf
5. Banchoff, T. (2002): The Politics of the European Research Area. ACES Working Paper 2002.3. Dostopno na http://www.american.edu/aces/aces_papers/2002.3.pdf
6. Bard, A., Söderqvist, J. (2002): NETOCRACY: The New Power Elite and Life after Capitalism. Reuters, New York.
7. Bardzki, B. (2000): Redefining Universal Service in the Information Age: Towards a Framework for Future Policy. Dostopno na <http://www.its2000.org.ar/conference/bardzki.pdf>
8. Batty, M., Miller, H. J. (?): Representing and Visualizing Physical, Virtual and Hybrid Information Spaces. Dostopno na <http://www.geog.utah.edu/~hmiller/papers/batty&milller.pdf>
9. Bellamy, C., Taylor, J. A. (1998): Governing in the information age. Open University Press, Buckingham.
10. Ben-Ner, A. (2004): For-Profit, State and Nonprofit: How to Cut the Pie among the Three Sectors. Dostopno na http://www.sase.org/conf2004/papers/benner_avner.pdf
11. Bhattacharya, J., Dass, R. (2003): E-Marketplaces as Requirement for E-Governance. Dostopno na <http://www.cse.iitd.ernet.in/~jaijit/papers/egovmarts.pdf>
12. Binz-Scharf, M. C. (2003): Bureaucratic Networks or Networked Bureaucracies? Knowledge Sharing in ICT-Enabled Innovation Projects. NCDG Working Paper No. 03-012. Dostopno na http://www.ksg.harvard.edu/digitalcenter/research/working_papers/binz-scharf_NCDG_03-012.pdf
13. Boyer, R., Drache, D. (1996): States against Markets: the limits of globalization. Routledge, London.
14. Boyne, G. et al. (2003): Improving Public Sector Effectiveness. Report of the UN Expert Group Meeting, Dublin, Irska, 16.-19. junij 2003. Dostopno na http://www.un.org/esa/socdev/csd/csd42docs/improv_pub_sec%20-%20summary.pdf
15. Briggs, R. O. et al. (2002): Decision-making and a Hierarchy of Understanding. V: Journal of Management Information Systems, Vol. 18, No. 4, 2002, str. 5-10. Dostopno na http://jmis.bentley.edu/articles/v18_n4_p5/index.html
16. Brook, J., Boal, I. A. (1995): Resisting the virtual life: the culture and politics of information. City Lights, San Francisco.
17. Burkert, H. (1995): Public Sector Information: Some Implications for a European Information Infrastructure. Dostopno na <http://herbert-burkert.net/ARCHIV/1995-09-00-Vienna.pdf>
18. Burn, J. M., Ash, C. G. (1999): Managing Knowledge in an ERP Enabled Virtual Organisation. IIS99 Conference, Kopenhagen, Danska. Dostopno na <http://www.business.ecu.edu.au/schools/mis/media/pdf/0062.pdf>
19. Castells, M. (1989): The informational city: information, technology, economic restructuring, and the urban - regional process. Blackwell, Oxford.

20. Castells, M. (2000, 1997, 1998): The information age: economy, society and culture, vol.I, II in III. Blackwell, Oxford.
21. Centeno, C. et al. (2004): eGovernment in the EU in the next decade: Vision and key challenges. EC DG JRC Institute for Prospective Technological Studies. Dostopno na http://fiste.jrc.es/download/eGov_VisionKeyChallenges_Final_Draft_Aug2004_v1.pdf
22. Conger, S. (2003): Social Inventions - Timetable of Educational Inventions. V: The Innovation Journal, marec 2003. Dostopno na <http://www.innovation.cc/books/conger-book-table.pdf>
23. David, P. A. (2000): The Digital Technology Boomerang: New Intellectual Property Rights Threaten Global »Open Science«. Dostopno na <http://www-econ.stanford.edu/faculty/workp/swp00016.pdf>
24. Denzau, A. T., North, D. C. (1993): Shared Mental Models: Ideologies and Institutions Dostopno na <http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/eh/papers/9309/9309003.pdf>
25. Dertouzos, M. (1998): What will be.: how the new world of information will change our lives. Piatkus, London.
26. Dima, A.-M. (2004): Higher Education Privatization in a Steering Conceptual Context. CHEPS Summer School, Enschede, Nizozemska, 2004. Dostopno na <http://www.utwente.nl/cheps/documenten/susu2004/2004docdima.pdf>
27. Dodgson, R. A. (1998): Society in time and space: A geographical perspective on change. Cambridge University Press, Cambridge.
28. Dunleavy, P., Margetts, H. (2000): The Advent of Digital Government: Public Bureaucracies and the State in the Internet Age. Annual Conference of the American Political Science Association, Washington, 4. september 2000. Dostopno na http://www.governmentontheinternet.co.uk/downloads/papers/APSA_2000.pdf
29. Eckersley, P. (2003): Virtual Markets for Virtual Goods: Copyright Through the Looking-Glass. Dostopno na <http://www.cs.mu.oz.au/~pde/writing/virtualmarkets-revised.pdf>
30. Farrell, H. (2003): Privacy in the Digital Age: States, Private Actors and Hybrid Arrangements. Dostopno na <http://www.henryfarrell.net/hybrid.pdf>
31. Fligstein, N. (1997): Is Globalization the Cause of the Crises of Welfare States?. V: Institute of Industrial Relations - Center for Culture, Organizations and Politics, 1999. Dostopno na <http://repositories.cdlib.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=iir/ccop>
32. Fligstein, N., Merand, F. (2001): Globalization or Europeanization? Evidence on the European Economy Since 1980. V: Institute of Industrial Relations - Center for Culture, Organizations and Politics, 2001. Dostopno na http://repositories.cdlib.org/cgi/viewpdf.cgi?article=1001&context=iir/ccop&preview_mode
33. Fuchs, C. (2005): Knowledge and Society from the Perspective of the Unified Theory of Information (UTI) Approach. Dostopno na <http://www.mdpi.org/fis2005/F.24.paper.pdf>.
34. Gold, D. et al. (1999): The role of the market in the provision of public goods and services: Balancing market failure and government failure. United Nations, Department of Economic and Social Affairs - Division for Public Economics and Public Administration. Dostopno na <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan000156.pdf>
35. Gradišar, M. (1994): Metode načrtovanja informacijskih sistemov. V: Organizacija in kadri 27 (1994), št. 6, str. 573-584. Kranj, Fakulteta za organizacijske vede.
36. Graff, J. (1995): An Introduction to the Work of O.E. Williamson. Dostopno na <http://users.iems.nwu.edu/~jamison//quartz/will-wp.html>
37. Grönlund, B. (1999): Urbanity: Lived space and difference. Dostopno na http://hjem.get2net.dk/gronlund/Lefebvreindlaeg_21_3_97v2.html#anchor923531
38. Grönlund, B. (2002): Lefebvre's starting "triad" on space - Natural-Mental-Social. Dostopno na <http://hjem.get2net.dk/gronlund/Naturalmentalsocial.html>

39. Hafeez, S. et al. (2003): UN Global E-government Survey 2003. Dostopno na <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN016066.pdf>
40. Hamelink, C. (1995): World communication: disempowerment and self-empowerment. Zed Books, London.
41. Heeks, R. (1998): Information Systems for Public Sector Management - Information Systems and Public Sector Accountability. Dostopno na http://idpm.man.ac.uk/publications/wp/igov/igov_wp01.pdf
42. den Hengst, M., Sol, H. G. (2001): The Impact of Information and Communication Technology on Interorganizational Coordination: Guidelines from Theory. V: Informing Science - Special Series on Information Exchange in Electronic Markets, Vol. 4, No. 3, 2001, str. 129-138. Dostopno na <http://inform.nu/Articles/Vol4/v4n4p129-138.pdf>
43. Henten, A., Hjarup, S. (2000): Business-relations in electronic commerce. ITS Beinnial Conference, Buenos Aires, 2.-5. julij 2000. Dostopno na http://www.its2000.org.ar/conference/henten_hjarup.pdf
44. Hillis, K. (1999): Digital sensations: space, identity, and embodiment in virtual reality. University of Minnesota Press.
45. Holmes, D. (1997): Virtual Politics: identity and community in cyberspace. Sage, London.
46. Homburg, V., Bekkers, V. (2003): The Back-Office of E-Government (Managing Information Domains as Political Economies). Dostopno na <https://ep.eur.nl/retrieve/994/BSK003.pdf>
47. Howard, H. M. (2003): Reform of the Public Services: The Boundary Between the Private and Public Sectors. Centre for Policy Studies London. Dostopno na <http://www.cps.org.uk/publicservices.pdf>
48. Huque, A. S. (2004): Competition, Contracts and Privatization: Globalization and Public Administration in Developing Countries. Institute on Globalization and the HUMAN CONDITION. Dostopno na <http://www.humanities.mcmaster.ca/~global/wps/Huque.pdf>
49. Katus, S. H. (1995): The Future of Universal Service Provision in Telecoms from a Legal-Economic Point of View. IBC/ICC Conference, Bruselj, 27.-28. november, 1995. Dostopno na <http://www.law.kuleuven.ac.be/icri/documents/13doc19951127.pdf>
50. Kearns, I. (2004): Public Value and E-Government. Institute for Public Policy Research London. Dostopno na http://www.ippr.org.uk/research/files/team34/project143/Kearns_PublicValueandGovernmen t_ippr.pdf
51. Kelly, G. et al. (2002): Creating Public Value - An analytical framework for public service reform. Dostopno na http://www.strategy.gov.uk/files/pdf/public_value2.pdf
52. Keohane, R. O., Nye, Jr., J. S. (1998): Power and Interdependence in the Information Age. V: Foreign Affairs, Vol. 77, No. 5, september/oktober 1998. Dostopno na <http://www.ksg.harvard.edu/prg/nye/power.pdf>
53. Kesan, J. P., Gallo, A. A. (2002): Neither Bottom-Up Nor Top-Down: A Tacit Public-Private Cooperative Solution for Internet Regulation. 2002 Telecommunications Policy Research Conference, Alexandria, Virginia. Dostopno na <http://tprc.org/papers/2002/93/TPRC-NetRegPaper'02.pdf>
54. Klamer, A. (2003): Homo moralis versus homo economicus, Or: the economy of the common goods. Dostopno na <http://eaepe.infonomics.nl/papers/Klamer.pdf>
55. Knight, J. (2004): Crossborder Education in a Trade Environment: Complexities and Policy Implications. AAU Workshop paper, april 2004. Dostopno na <http://www.aau.org/wto-gats/papers/jane.pdf>
56. Kobrin, S. J. (1998): Back to the Future: Neomedievalism and the Postmodern Digital World Economy. Dostopno na <http://www-management.wharton.upenn.edu/kobrin/Research/hartrev2.pdf>

57. Kornwachs, K. (?): Instantaneous Availability of Cultural Goods - A Driving Force for Superficiality and Loss of Knowledge. Dostopno na <http://www.itas.fzk.de/e-society/preprints/mediaculture/Kornwachs.pdf>
58. Kragelj, B. (2003): Ovrednotenje spletnih predstavitev Vlade RS. V: Lukšič, A. A. in Oblak, T. (ur.) (2003): S poti v digitalno demokracijo, str. 130-146. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede (Knjižna zbirka Hermes). Dostopno na <http://odkw.fdv.uni-lj.si/eknjige/Edemokracija.pdf>
59. Kramberger, A. (1998): Informacijski sistemi v javni upravi - Informacijska prenova slovenske javne uprave in prehod v novi javni sektor. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede (delna skripta - interno).
60. Kramberger, A. (2002): Funkcije države in informacijski sistemi za njihovo izvajanje. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede (interna skripta).
61. Kristula, D. (2001, 1997): The History of the Internet. Dostopno na <http://www.davesite.com/webstation/net-history.shtml>
62. Kvasny, L., Truex, D. (2000): Information Technology and the Cultural Reproduction of Social Order: A Research Paradigm. V: Baskerville, R. et al. (ur.) (2000): Organizational and Social Perspectives on Information Technology, str. 277-294. Dostopno na http://is.lse.ac.uk/Support/ifip_wg82/Aalborg/kvasny.pdf
63. Luke, T. W. (2000): The »Net« Effects of E-Publicianism. International Studies Association, 15.-18. marec, 2000. Dostopno na <http://www.cddc.vt.edu/tim/tims/Tim714.PDF>
64. Lundsgaard, J. (2002): Competition and Efficiency in Publicly Funded Services. V: OECD Economic Studies No. 35, 2002/2, str. 79-128. Dostopno na <http://www.oecd.org/dataoecd/42/36/22027701.pdf>
65. Malhotra, Y. (1993): Role of Information Technology in Managing Organizational Change and Organizational Interdependence. Dostopno na <http://www.brint.com/papers/change/>
66. Mann, C. L. (2001): The New Economy: End of the Welfare State?. »Economic Policy in the New Economy« Conference, 15.-16. maj 2001, Paderborn. Dostopno na <http://www.ii.com/publications/papers/mann0501.pdf>
67. McLoughlin, I. et al. (2004): Enacting Technology: From »Building« the Virtual State to »Architecting« Infrastructures for the Integration of Public Service Delivery?. INFORMATION, KNOWLEDGE and MANAGEMENT workshop - Re-assessing the role of ICTs in public and private organisations, 3.-5. marec 2004, Bologna, Italija. Dostopno na <http://les1.man.ac.uk/accounting/Conferences/bologna/Mcloughlin.pdf>
68. Millard, J. (?): E-Government Strategies: Best Practice Reports From the European Front Line. Dostopno na <http://www.prisma-eu.org/deliverables/bestpractice.pdf>
69. Millard, J. et al. (2004): Reorganisation of Government Back Offices for Better Electronic Public Services - European Good Practices (Back-office reorganisation). Danish Technological Institute in Institut für Informationsmanagement GmbH Bremen za Evropsko komisijo. Dostopno na http://europa.eu.int/information_society/programmes/egov_rd/doc/back_office_reorganisation_final_report.doc
70. Mohammadi, A. (1997): International communication and globalization: a critical introduction. Sage, London.
71. Morin, J.-H., Konstantas, D. (1999): Commercialization of Electronic Information. IEEE Multimedia Systems Conference 1999, Firence, Italija. Dostopno na <http://cui.unige.ch/OSG/publications/conferences/icmcs99/ieeeMMHyperNewsSubm.pdf>
72. Naert, F. (2004): Higher education as an international public good and GATS: a paradox?. Plenary Conference, Charles University-Praga, 18.-19. junij 2004. Dostopno na <http://www.epsnet.org/2004/pps/Naert.pdf>

73. Nitsche, R., von Hinten-Reed, N. (2004): Competitive Impacts of Information Exchange. Charles River Associates, Bruselj. Dostopno na http://europa.eu.int/comm/competition/antitrust/others/maritime/ela_proposal/note_on_information_exchange_en.pdf
74. Norris, P. (2003): Deepening Democracy via E-Governance. UN World Public Sector Report, 14.5. 2003. Dostopno na <http://ksghome.harvard.edu/~pnorris/ACROBAT/e-governance.pdf>
75. North, D. C. (1993a): Five Propositions about Institutional Change. Dostopno na <http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/eh/papers/9309/9309001.pdf>
76. North, D. C. (1993b): The Paradox of the West. Dostopno na <http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/eh/papers/9309/9309005.pdf>
77. North, D. C. (1993c): The New Institutional Economics and Development. Dostopno na <http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/eh/papers/9309/9309002.pdf>
78. North, D. C. (1995): Some Fundamental Puzzles in Economic History/Development. Dostopno na <http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/eh/papers/9509/9509001.pdf>
79. Pas, J., De Vuyst, B. (2004): The Use and Re-use of Government Information from an EU Perspective. Proceedings of the 37th Hawaii International Conference on System Sciences - 2004. Dostopno na <http://csdl.computer.org/comp/proceedings/hicss/2004/2056/07/205670182c.pdf>
80. Pavlič, M. (ur.) (2000): 50 let Življenja in tehnike 1950 - 2000. Tehniška založba Slovenije, Ljubljana.
81. Peters, M. A. et al. (2003): Education in the Knowledge Economy. V: Policy Futures in Education, Vol. 1, No. 1-2003, str. 1-19. Dostopno na http://www.wvwords.co.uk/pdf/viewpdf.asp?j=pfie&vol=1&issue=1&year=2003&article=1_Editorial_PFIE_1_1&id=217.72.70.30
82. Peterson, R. R., de Wit, D. (1999): The Virtual Organisation: Information and Communication Technology and the Role of Governance. 8th International Conference on Management Technology, Kairo, Egipt, 14.-17. marec, 1999. Dostopno na <http://www.iamot.org/paperarchive/>
83. Pickavance, L. (2003): Prisma Strategic Guideline7 - Public sector innovation in the knowledge economy. Dostopno na <http://www.prisma-eu.org/deliverables/SG7eGovInnovation.pdf>
84. Pikalo, J. (2003): Nacionalna država v dobi globalizacije: ali je možna kozmopolitska demokracija?. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede (doktorska disertacija).
85. Préfontaine, L. et al. (2000): New Models of Collaboration for Public Service Delivery: Worldwide Trends. Dostopno na http://www.ctg.albany.edu/publications/reports/new_models_wp/new_models_wp.pdf
86. PUBLAW 3 (1992). Raziskava Policy Studies Institute London in Centre de Recherches Informatique et Droit Namur za Evropsko komisijo. Dostopno na <http://europa.eu.int/ISPO/legal/en/publaw/publaw.html>
87. Quah, D. (2003): Digital Goods and the New Economy. Dostopno na <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp0563.pdf>
88. Quiggin, J. (1999): The Future of Government: Mixed Economy or Minimal State?. Dostopno na http://eprint.uq.edu.au/archive/00000614/01/jq_ms_1999.pdf
89. Ranerup, A. (2002): Tools for Consumer Democracy? The Role of Cybermediaries in Quasi-Markets. V: E-service Journal, Vol. 2, No. 1, 2002, str. 90-113. Dostopno na http://www.kkv.se/forskare-student/pdf/proj90-2001_2.pdf
90. Rodrik, D. (2001): The Developing Countries Hazardous Obsession with Global Integration. Dostopno na <http://ksghome.harvard.edu/~drodrik/obsession.PDF>
91. Rosenbaum, H. (1996): Structure and action: Towards a new concept of the information use environment. ASIS 1996 Annual Conference Proceedings. Dostopno na <http://www.slis.indiana.edu/CSI/WP/wp96-04B.html>

92. Rus, A. (2003): Interpersonal dynamics in network organizations. V: Kramberger, A. (ur.) (2003): Družboslovne razprave, let.XIX, št.42, april 2003, str. 21-46. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede. Dostopno na <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr42Rus.PDF>
93. Schoenenberger, A. M. (2004): Are Higher Education and Academic Research a Public Good or of Public Responsibility? Review of the Economic Literature. Council of Europe Conference on Public Responsibility for Higher Education and Research, 23.-24. september 2004, Strasbourg. Dostopno na http://www.bologna-bergen2005.no/EN/Bol_sem/Seminars/040923-24Strasbourg/040923-24_economic_literature.pdf
94. Schubert, P., Häusler, U. (2001): E-Government meets E-Business : A Portal Site for Startup Companies in Switzerland. 34th Hawaii International Conference on System Sciences - 2001. Dostopno na <http://csdl.computer.org/comp/proceedings/hicss/2001/0981/05/09815005.pdf>
95. Siochru, S. O., Girard, B. (2003): Information wants to be free. Dostopno na <http://www.itu.int/osg/spu/visions/papers/freepaper.pdf>
96. Stallkamp, L. E. (?): Remote Sensing Data As A Public Good. Dostopno na <http://www.space.edu/LibraryResearch/stallkamp.htm>
97. Stehr, N. (1994): Knowledge societies. Sage, London.
98. Steinfield, C. (2003): Situated Electronic Commerce: A View as Complement Rather than Substitute for Offline Commerce. Dynamics of Economic Space 2003 Special Symposium, Seoul, Korea, 26.-28. marec 2003. Dostopno na <http://ebusiness.tc.msu.edu/papers/urbangeography.pdf>
99. Stiglitz, J. E. (1999): Public Policy for a Knowledge Economy. Dostopno na <http://www.worldbank.org/html/extdr/extme/knowledge-economy.pdf>
100. Szirbik, N. S., Jagdev, H. S. (?): The Future IT Systems for Virtual Enterprises: Product - Oriented Agent Providers?. Dostopno na <http://tmitwww.tm.tue.nl/staff/nszirbik/ETFASzirbikJagdev.pdf>
101. Taylor, J. A., Lips, A. M. B. (2004): Theory and practice in public administration and e-government: searching for analytical depth in an information polity. EGPA Annual Conference, 1.-4. september 2004, Ljubljana, Slovenija. Dostopno na <http://www.fu.uni-lj.si/egpa2004/html/sg1/Taylor.pdf>
102. Travica, B. (?): The Design of the Virtual Organization: A Research Model. Dostopno na <http://home.cc.umanitoba.ca/~btravica/voais.html>
103. Varian, H. R. (1998): Markets for Information Goods. Dostopno na <http://www.sims.berkeley.edu/~hal/Papers/japan/japan.pdf>
104. Wallsten, S. (2002): Does Sequencing Matter? Regulation and Privatization in Telecommunications Reforms. Development Research Group - The World Bank. Dostopno na <http://www.isnie.org/ISNIE02/Papers02/wallsten.pdf>
105. Weiss, P. (2002): Borders in Cyberspace: Conflicting Public Sector Information Policies and their Economic Impacts. Dostopno na http://www.weather.gov/sp/Borders_report.pdf
106. Waters, M. (1995): Globalization. Routledge, London, New York.
107. Weaver, W. (1999, orig. 1949): Sodobni prispevki k matematični teoriji sporazumevanja (prevod T. Oblak in S. Splichal). V: Splichal, S. (ur.) (1999): Komunikološka hrestomatija 2, str. 151-171. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede (Knjižna zbirka Javnost).
108. Westholm, H. et al. (2003): Prisma Strategic Guideline1- eAdministration. Dostopno na <http://www.prisma-eu.net/deliverables/SG1administration.pdf>
109. Wigand, R. T., Benjamin, R. I. (1995): Electronic Commerce: Effects on Electronic Markets. V: Journal of Computer Mediated Communication, Vol. 1, No. 3, december 1995. Dostopno na <http://www.ascusc.org/jcmc/vol1/issue3/wigand.html>

110. Wimmer, M. et al. (2001): Electronic Business Invading the Public Sector: Considerations on Change and Design. Proceedings of the 34th Hawaii International Conference on System Sciences - 2001. Dostopno na <http://csdl.computer.org/comp/proceedings/hicss/2001/0981/05/09815006.pdf>
111. Wise, J. M. (1997): Exploring technology and social space. Sage, London.
112. Wunsch, S. (2001): Electronic Services: Its regulatory Barriers and the Role of the WTO. Doktorska disertacija. Dostopno na <http://www.cid.harvard.edu/cidtrade/Papers/wunsch.pdf>
113. Zekos, G. I. (1999, 1993) : Internet or Electronic Technology: A Threat to State Sovereignty. V: The Journal of Information, Law and Technology 1993(3). Dostopno na <http://elj.warwick.ac.uk/jilt/99-3/rtfs/zekos.rtf>